

ESAR

EĞİTİM ve SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt:1 Sayı:1
2020/ ARALIK

EĞİTİM VE SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Cilt:1 Sayı:1 Aralık 2020

ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. İlk Sayısı Aralık 2020 tarihinde çıkmış olmakla birlikte; Mart, Haziran, Eylül ve Aralık olmak üzere yılda dört kez yayınlanacaktır. Ayrıca yılda iki kez özel sayı yayımlanabilir. Dergi elektronik ortamda yayınlanacak olup, yayımlanan sayılara; esardergi.com adresinden erişim sağlanabilir. Makaleler intihal tespit programında gözden geçirilerek yayımlanmaktadır.

JSSR- Journal of Education and Social Sciences Research

Volume: 1 Issue: 1 December 2020

ESAR- Journal of Education and Social Sciences Research is an international refereed journal. Although the first issue was published in December 2020; It will be published four times a year, in March, June, September and December. In addition, a special issue may be published twice a year. The journal will be published electronically and published issues; It can be accessed at esardergi.com. The articles are published after being reviewed in the plagiarism detection program.

Sahibi ve Sorumlusu/ Owner:

Mehmet Korkud Aydın

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Ramazan Şen

Dergi İletişim:

info@esardergi.com

Editör Kurulu:

Doç. Dr. Mehmet Korkud Aydın

Öğr. Üyesi Dr. Ali Solunoğlu

Dr. William Martin Geible

Öğr. Gör. Ramazan Şen

Araç. Gör. Okan Açıll

Cilt 1 Sayı 1 Aralık 2020' de yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu

ESAR

Yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol 1 Issue 1 December 2020
belongs to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi
editörlerine gönderiniz:

info@esardergi.com

© ESAR- Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Ankara

ESAR

I. Sayı Yazarları

Prof. Dr. Mesut Aydın/ İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Recep Dünder/ İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Müjdecı/ Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Aydın/ Kırıkkale Üniversitesi

Arş. Gör. Sümeyye Şen/

Alperen Tekkeli/ Yüksek Lisans Öğrencisi

Sevcan Solunoğlu/ M.E.B.

I. Sayı Hakemleri

Prof. Dr. Hacı Ömer Budak/ Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. Erdal Açıkse/ Tunceli Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Rahmi Doğanay/ Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail Efe/ Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz Haykır/ Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Erol Koçoğlu/ İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem Ulukalın/ Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Avcı Siirt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah Örgün/ Nevşehir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yayla/ Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yayla/ Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Emrah Örgün/ Nevşehir Hacı Bektaş Veli

Üniversitesi

Dr. Hakan Doğan/ Kırıkkale Üniversitesi

Dr. İsmail Yıldız/ MEB

ESAR

Bilim ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Mesut Aydın İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Dünder İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hamdi Öney İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Karagöz İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer Budak Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk Sönmez Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi Doğanay Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Açıkseç Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan Akman Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Yeşiltaş Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Özman İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Bahadır Köksalan İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Erol Koçoğlu İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İhsan Ünlü Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Ulukalın Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Tekin Çelikkaya Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Oğuz Haçat Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan Yalçınkaya Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Müjdecı/ Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule Egüz İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Avcı Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Efe Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Bahattin Çatma İnönü Üniversitesi
Dr. Ökkeş Nariç/ Namık Kemal Üniversitesi

ESAR

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

DÜNDAR Recep	1- 17
64 Nolu Mufassal Tahrir Defterine Göre Kıbrıs Eyaletinde Küçük İşletmeler	
AYDIN Mesut	18- 41
Çorum Halkevleri: Teşkilat ve Faaliyetleri Kapsamında 1937 Yılında Düzenlenen Millî Gün ve Bayramlarla İlgili Etkinlikler	
AYDIN Mesut	42- 52
Tarihsel Empati Tekniğinin Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algıları	
TEKKELİ Alperen- SOLUNOĞLU Sevcan	53- 61
Turist Yerel Halk İlişkilerine Yönelik Literatür İncelemesi	
AYDIN Mehmet Korkud	62- 72
Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Işığında Türkiye Sosyalist Partisi	
MÜJDECİ Mustafa	73- 79
Makale Tercümesi: Mustafa Kemal Yönetiminde Yeni Türkiye/ The New Turkey Under Mustapha Kemal, Caleb F. Gates, “The New Turkey Under Mustapha Kemal”, Current History (New York), 34: (1931: June), p. 390-394.	
ŞEN Sümeyye	80- 83
Kitap Değerlendirmesi: Mehmet Dağ, Zaman Öğretisi,Endülüs Yayınları İstanbul 2019	
Yayın Etiği ve Kuralları	84- 86

64 NOLU MUFASSAL TAHRİR DEFTERİNE GÖRE KIBRIS EYALETİNDE KÜÇÜK İŞLETMELER

Prof. Dr. Recep DÜNDAR¹
İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Özet

Fetihten sonra 9 Ekim 1571'de başlanan Kıbrıs Eyaleti'nin tahriri, 18 Ekim 1572'de tamamlanmıştır. Tahrir kayıtlarını ihtiva eden defter, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki 64 nolu mufassal tahrir defteridir. Adı geçen deftere göre Kıbrıs Eyaleti'nde tespit edilen küçük işletmeler şekerhaneler, tuzlalar, değirmenler, debbağhaneler, boyahane ve sabunhanelerdir.

Kıbrıs'daki şekerhaneler, Baf nahiyesinde Tokyovoli, Limoson nahiyesinde Koloş ve Piskopi karyelerindedir. Şekerhanelerin mülkiyeti devlete ait olup önceleri eminler vasıtası ile 1593 tarihinden sonra ise iltizam usulü ile işletilmektedir. Bu şekerhanelerin senelik geliri 380 000 akçe olup, üretilen şekerin tamamına yakını İstanbul'a gönderilmektedir.

Kıbrıs'taki tuzlalar, Baf nahiyesinde üç ve Tuzla nahiyesinde bir olmak üzere dört adettir. Bunlar, senelik hasılı 1950 akçe olan Baf, bu nahiyeye bağlı ve geliri 500 akçe olan Lenbe karyesi ve 40 akçelik geliri olan Ayayorgi İsterpoti mezrasındadır. 100 000 akçelik geliri olan diğer tuzla ise Tuzla nahiyesindedir. Kıbrıs Eyaleti'nde üretilen tuz genellikle İstanbul'a gönderilirdi. İhtiyaç fazlası tuzlar ise başka ülkelere ihraç edilirdi.

Tahrir Defteri'ne göre Kıbrıs'ta, Lefkoşa (19), Mesarye (1), Karpas (6), Girne (8), Pendaye (44), Hırsofu (30), Baf (36), Evdim (15), Limason (37), Mazuto (9) ve Tuzla (1) da toplam 206 değirmen bulunmaktadır. Kıbrıs'daki değirmenlerden elde edilen yıllık gelir toplamı 116 255 akçedir.

Kıbrıs Eyaleti'nde Girne ve Tuzla hariç diğer nahiyelerin hepsinde debbağhane vardır. Bu nahiyelerden Lefkoşa, Magosa, Hırsofu, Evdim ve Mazuto'da birer, Mesarye ve Karpas'ta ikişer, Pendaye ve Baf'ta beşer ve Limoson'da yedi olmak üzere toplam 26 debbağhanenin olduğu tespit edilmiştir. Debbağhaneler, iltizama verilerek işletilmektedir.

1572 tarihli Mufassal Defterine göre Kıbrıs Eyaleti'nde, Lefkoşa ve Magosa Kalesi ile Baf şehir merkezinde olmak üzere üç boyahane vardır. Lefkoşa boyahanesinin yıllık geliri 1500 akçe, padişah hassı olan Magosa boyahanesinin 4500 akçe ve Baf boyahanesinin ise 750 akçedir. Kıbrıs'taki boyahaneler mukataa addedilerek iltizam usulü ile işletilirdi.

İncelenen dönemde Kıbrıs Eyaleti'nde sabun üretimi yapan, Lefkoşa, ve Magosa'da bulunan iki işletmenin olduğu tespit edilmiştir. Bu sabunhaneler iltizamla işletilmekte idi.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Şekerhane, debbağhane, Boyahane, Değirmen

SMALL BUSINESSES IN CYPRUS ACCORDING TO THE DETAILED CADASTRAL BOOK 64

Abstract

After the conquest, the cadastral works of the Cyprus State were started on October 9, 1571, and were completed on October 18, 1572. The book that included the cadastral records is the one kept in the General Directorate of Cadastral and Title Deed Works Archives with the number 64. According to the abovementioned book, the small businesses that existed in the Cyprus State were *candy production shops, saltworks businesses, mills, tanneries, dyehouses, and soap shops*.

The candy production shops in Cyprus were located in Tokyovoli district in Baf County, and in Koloş and Piskopi were located in Limoson district. The ownership of the candy shops

¹ rdundar45@gmail.com ORCID: 0000-0002-0029-1739

belonged to the state, and were run through fiduciary; and then as of 1593, they were run with the uphold system. The annual revenues of these candy shops were 380 000, and nearly all of the candy that were produced here were sent to Istanbul.

The saltwork shops in Cyprus were four in number as three in Baf and one in Tuzla District. The one whose annual revenue was 1950 was located in Baf, the one with 500 annual revenues was located in Lenbe, which was connected to Baf in administrative terms, and Ayayorgi with 40 cash money was located in Isterpoti Hamlet. The other one with an annual revenue of 100 000 was located in Tuzla District. The salt that was produced in the Cyprus State was generally sent to Istanbul. The salt that was more than needed was exported to other countries.

According to the Cadastral Book, there were 206 mills in Cyprus which were distributed as follows; Lefkoşa (19), Mesarye (1), Karpas (6), Girne (8), Pendaye (44), Hırsofu (30), Baf (36), Evdim (15), Limason (37), Mazuto (9) and Tuzla (1). He annual revenue from the mills in Cyprus was 116 255 cash money.

There were tanneries in all of the districts in the Cyprus State -except for Girne and Tuzla. There was one tannery in Lefkoşa, Magosa, Hırsofu, Evdim and Mazuto; two in Mesarye and Karpas; five in Pendaye and Baf; and seven in Limason, which makes a total of 26 tanneries. The tanneries were run with the uphold system.

According to the Cadastral Book dated 1572, there were three dyehouses in Cyprus State, one of them was in Lefkoşa, the other one was in Magosa Fortress, and the last one was in the city center of Baf. The annual revenue of Lefkoşa Dyehouse was 1500; the revenue of the one in Magosa, which was also the dyehouse of the imperial dynasty, was 4500; and the revenue of the Baf dyehouse was 750 cash money. The dyehouses in Cyprus were run with the uphold system with contracts. It was determined that there were two businesses that dealt with soap production in Cyprus State in the study period. They were run with the uphold system.

Key Words: Cyprus, Candy shops, Tannery, Dyehouse, Mills.

Giriş

Lefkoşa Kalesi'nin 9 Eylül 1570 tarihinde düşmesiyle birlikte Lefkoşa merkez sancak olmak üzere Girne ve Baf sancakları teşekkül edilerek Ada'da Osmanlı idarî teşkilâtı kurulmaya başlanmıştır.² Bunlara, 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa zapt edilip Kıbrıs adası tamamıyla Osmanlı topraklarına fiilen katıldıktan³ sonra, idarî teşkilatlanma tamamlanmıştır.⁴

Kıbrıs'ın ada olması nedeniyle savunmanın güçlendirilmesi, kendi kendine yeter hale gelmesi ve Ada'nın savunmasında tımarlı sipahilerden istifade edebilmek⁵ için Anadolu Beylerbeyliği'nden Alaiye,⁶ Karaman Beylerbeyliği'nden İç-il,⁷ Dulkadir Beylerbeyliği'ndeSis⁸ ve Halep Beylerbeyliği'nden Tarsus⁹ sancakları Kıbrıs'a dahil

² Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", **Belgeler IV/7-8**, Ankara 1969, s. 7

³ Kıbrıs'ın fethi için bkz. Recep Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi", **Türkler IX**, Ankara 2002, s. 667-678; Recep Dündar, "Conquest Of Cyprus", **The Turks III**, Ankara 2002, s. 332-344

⁴ BOA. MD. 16, s. 18, Hüküm 33; BOA. MD. 27, s. 386, Hüküm 924 ve BOA. MD. 43, s. 158, Hüküm 285

⁵ BOA. MD. 10, s. 262, hüküm 407

⁶ BOA. MD. 16, s. 64, hüküm 133

⁷ BOA. MAD. 563, s. 129; BOA. MD. 12, s. 447, hüküm 865; Şenol Çelik, **Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.

⁸ BOA. MD. 16, s. 19, hüküm 35

⁹ Bkz. BOA. MD. 10, s. 262, hüküm 407; Tarsus'un idari bakımdan seyri için bkz. A. Sinan Bilgili, **XVI. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994; BOA. KK. RD. 262, s. 48; Metin Kunt, **Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978, s. 156-175; Aynî Ali Efendi, **Osmanlı İmparatorluğunda Eyâlet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri**, (nşr. H. Tuncer), Ankara 1964, s. 21; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı

edilmiştir.¹⁰ Yeni fethi tamamlanmış bir bölge olarak ve ada olmasının da rolü ile Kıbrıs, hem Anadolu'nun güney hem de Suriye sahilleriyle bütünleşmiş ilginç bir idari özelliğe sahip olmuştur. Böylece Kıbrıs Beylerbeyliği diğer Beylerbeylikleri arasında “ada merkezli” ilk üst idari birim olarak Osmanlı teşkilat tarihindeki yerini almıştır.¹¹

Magosa Kalesi'nin düşmesinden yaklaşık iki ay sonra; 9 Ekim 1571'de Kıbrıs Beylerbeyine gönderilen emirde,¹² “... ve cezire-i Kıbrıs'ın tahririne Üsküdar Kadısı dâme fazlulu ta'yin edildi. Senin ve cezire-i mezbûre kadı ve defterdarı ma'rifeti ile tahrir eylemek fermânım olmuştur. Cezire re'âyâsı tahrirde kendu kanunları üzere mi kabul ederler, 'Arab kanunu veya gayrı kanun üzere mi kabul ederler, bîl-cümle mâl-ı mîrîye ve re'âyâya evlâ olub münâsib görüldüğü üzere tahrir etdüresin ve harâc-ı şer'î takdiri dahi şer'-i şerîf üzere fermânım olmuştur” denilerek Kıbrıs'ın tahririne başlanmıştır.

Defterin sonundaki “Bu bende-i Ahkar ve efkende-i kemter Mehmed-i defterî kulları ve vilayet-i Cezâirun tezkere emini Halil Bendeleri” kaydından tahririn Kıbrıs Defterdarı Mehmed Çelebi zamanında bitirildiği ve bunun adamlarından Tezkire Emini Halil'in 18 Ekim 1572'de yazım işini tamamladığı anlaşılmaktadır.¹³ Bu tahrirde Ada'nın önceki hâkimleri Venediklilerden kalan kayıtlardan yararlandığı gibi yerli ahalinin verdiği bilgilerden de istifade edilmiştir.¹⁴

Sayım sonuçlarını ihtiva eden Kıbrıs'ın ilk tahrir defteri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 64 numarada kayıtlıdır. Bu defter; “*mufassal*” ve 16x45 cm ebatlarında olup yazısı divanidir. 441 varak olan defterin başlangıcında on iki nahiyenin gösterildiği “*fihrist-i nevahî*” yer almaktadır. Daha sonra “*suret-i emr-i şerîf-i Sultanî*”, “*Kanunname-i Cezire-i Kıbrıs*”, II Selim'e ait tuğra ve dua vardır. Fihristte verilen nahiyelerin mahalle ve köyleri ile birlikte teferruatlı bir şekilde dökümü yapılmıştır. Defterin sonunda “*evkâf-ı selâtin*” kayd edilmiştir.

TD. 64 nolu deftere göre Kıbrıs Eyaleti'nde tespit edilen işletmeler üç şekerhane, 26 debbağhane, üç boyahane, iki sabunhane ve 206 değirmenden ibarettir. Bu işletmelerin işleyiş tarzları, sayıları ve eyalet hazinesine sağladığı gelirler aşağıda sırasıyla verilmeye çalışılacaktır.

1- Şekerhaneler

Kıbrıs Eyaleti arazisi şeker üretiminde kullanılan şeker kamışı yetiştirilmesi bakımından verimli topraklardır.¹⁵ Nitekim Venedikliler zamanından itibaren, kurulan işletmelerde şeker üretimi yapılmakta idi.¹⁶ Kıbrıs'taki şeker tasfiyehâneleri Baf ve Limoson nahiyelerindedir.

İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı (H. 1041/1631-32 Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri), **Atatürk Üniversitesi 1961 Yılı**, Ankara 1963, s. 217; **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi**, (Haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 42; Evliya Çelebi, **Seyhatname IX**, İstanbul 1935, s. 329; Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus”, **Bellekten XV/60**, (Ekim 1951), s. 623; Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı**, Ankara 1988, s. 128

¹⁰ BOA. MD. 16, s. 64, hüküm 133

¹¹ Feridun M. Emecen, “Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdarî Yapılanması”, **Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi**, (Yayına Hazırlayanlar: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), İstanbul 2001, s. 56

¹² Bkz. BOA. MD. 16, s. 18, hüküm 33

¹³ Bkz. TK. KKA. TD. 64; Ayrıca bkz. H. Sahillioğlu, a.g.m., s. 6

¹⁴ Bkz. George Hill, **A History Of Cyprus IV, The Ottoman Provenance The British Colony 1571-1948**, (nşr. H. Luke), Cambridge 1940-1952, s. 27; TK. KKA. TD. 64, Vrk. 2A

¹⁵ Osmanlı Devleti fethitten sonra Kıbrıs'a Türk nüfusunu iskan etmek üzere çıkardığı sürgün hükmünde, Anadolu insanını özendirmek için ada topraklarının verimliliğinden ve özellikle şeker kamışı üretiminin bol miktarda yapıldığından bahsetmektedir. Bkz. BOA. MD. 19, s. 334-335

¹⁶ XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Cenevizliler ve özellikle Venedikliler döneminde Kıbrıs'da Psikopi, Koloş ve Kukla gibi yerlerde şeker üretimi yapılmakta idi. Şeker kamışı ekiminde kölelerin kullanılması, sulama ve işletme tekniklerinin birleşmesi ile daha iyi üretim ve ucuz şeker elde edilmekteydi. Bkz. Ronald Jennings, **Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640**, New York University Press 1993, s. 240

Baf'taki şeker tasfiyehânesi, Tokyovoli karyesinde dir. Limoson'daki şeker tasfiyehâneleri ise Koloş ve Piskopi karyelerindedir.¹⁷ Adı geçen şeker tasfiyehanelerinde işlenecek olan şeker kamışı üretimi, bu işletmelere tahsis edilmiş mirî topraklarda yapılmakta idi. Bu topraklarda çalışacak olan insan gücü, mirî hizmetlerde haftada bir gün çalışmaya tahsis edilen "parikoz" taifesinden temin edilirdi.¹⁸ Şekerhanelerde çalışmaya tayin edilen parikoz taifesinden çifti ile gelenler senede yirmi beş gün, çiftsiz gelenler ellışer gün çalışmak zorunda idiler. Zaman zaman bu uygulamada suistimaller yapılmıştır. Şekerhane görevlileri, işletmeye ait toprakları kendi tasarruflarına geçirip, parikoz taifesini kendi işlerinde istihdam ettiklerinde merkez tarafından sert bir dille ikaz edilmişlerdir. Kıbrıs'da şeker üretimi için Antalya ve Trablus'dan şeker fidanı getirtilirdi.¹⁹

Kıbrıs'a uğrayan seyyahlar, Osmanlıların şeker kamışı üretimi ve şeker istihsalinde büyük bilgi birikimine sahip olduklarını belirtirler.²⁰ Mesela Kıbrıs'ta Osmanlı döneminde üretilen şekerin kalitesi hakkında Pegolotti'ye²¹ dayanarak bilgi veren H. Sahillioğlu; Kıbrıs şekerinin Kahire ve Şam şekerinden daha az kaliteli fakat daha beyaz olduğunu, istihsal edilen toz şekerin konik kalıplar içinde döküldüğünü, külâhın tepesine doğru zanbur denilen tortu biriktiğini ve piyasaya sürüldüğünde zanbur kısmının koparıldığını, bu külâh şekerlerinden on altı kalıbın bir sandık teşkil ettiğini açıklamaktadır.²² Kıbrıs'ta üretilen şekerin Anadolu'ya pek satılmadığı söylenebilir. Çünkü adada Osmanlı idaresinin kurulmasının ilk yıllarına ait şekerhane hesaplarının incelenmesinden, buradan elde edilen şekerin tamamının İstanbul'a gönderildiği ve çoğunun da Saray'da tüketildiği anlaşılmaktadır.²³ Saray bu zamana kadar şeker ihtiyacını Mısır'dan ve Şam'dan tedarik ederdi. Şeker tasfiyehaneleri hesabına göre 1571-1575 yılları arasında İstanbul'a gönderilen toz şeker miktarı ve kıymeti aşağıda verilmiştir.²⁴

Yıllar	Kantar	Kıymeti (akça)
1571-1573	382	658315
1574	241	381520
1575	261	424295
Toplam	884	1. 464. 130

Kıbrıs'ın ilk Mufassal Tahrir Defteri'nde iki nahiyeye bağlı olan üç köyde bulunan şekerhanelerin senelik hasılı 380. 000 akçe²⁵ olduğuna göre, yukarıda verilen ve İstanbul'a gönderilen şekerin, Kıbrıs'ta istihsal edilen şekerin tamamına yakın olduğu söylenebilir. Eldeki vesikalar yukarıda beyan edilen görüşü teyit etmektedir. Kıbrıs'ta istihsal olunan şeker

¹⁷ TK. KKA. TD. 64, fihristi

¹⁸ 1572 tarihli Kanunnamede "... Küffâr-ı hâkisâr zamanında ... cezire-i mezbûrede parikoz demekle ma'rif taife beğlerine her haftada iki gün beğlerine ve sipahilerine hizmet ede-gelüb ..." denilerek Venedikliler zamanındaki uygulama hakkında bilgi verilmiş olup, devamla "... Cezire-i mezbûre re'ayası hakkında mezîd-i inayetim mukârin olmağın zikr olunan parikoz taifesi her haftada bir gün mirî sükkerhânelere ve ekinliklere ve ekinliklere ve sair lâzım haftada gelen hidemât-ı hümâyûnuma hizmet" edileceği belirtilerek Osmanlı hakimiyetinde bu uygulamanın haftada bir güne indirildiği izah edilmektedir. Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 5; Ayrıca bkz. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri", **Kıbrıs'ta Osmanlılar**, Lefkoşa 2008, s. 270

¹⁹ Bkz. KŞS. Defter I, s. 124

²⁰ R. Jennings, a.g.e., s. 321

²¹ F. B. Pegolotti, **La pratica della Mercatura**, (nşr. Allan Evans), Massachusetts 1936, s. 362

²² H. Sahillioğlu, a.g.m., s. 11

²³ S. Faroghî, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekânında Ticaret ve Gıda Üretimi 1550-1650**, (nşr. N. Kalaycıoğlu), İstanbul 1994, s. 108

²⁴ H. Sahillioğlu, a.g.m., s. 12

²⁵ 1572 tarihli Mufassal Tahrir Defteri'ne göre Baf nahiyesi Tovyokoli karyesindeki şekerhaneden 85. 000 akçe, Limasol'daki Kolos şekerhanesinden 109. 600 akçe ve Psikopi şekerhanesinden 185. 400 akçe gelir kaydedilmiştir. Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 6-15

İstanbul'dan gelen talep üzerine Rodos bağlantılı veya doğrudan deniz yolu ile, bazen de Silifke Limanı üzerinden karayolu ile develerle gönderilirdi.²⁶ Silifke iskelesi üzerinden karayolu ile develerle²⁷ veya deniz yolu ile gemilerle gönderildiğinde develerin ve gemilerin masrafı maliye tarafından ödenirdi. Gönderilen şekerin miktarı için Kıbrıs'tan hüccet ve temessük alınıp, darsaadette tasdik ettirilirdi.²⁸

1580-1587 yılları arasında Kıbrıs'ta üretilen şekerin İstanbul'a gönderilmesinde aksamalar olduğu anlaşılmaktadır. Zira 25 Haziran 1583 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na gönderilen hükümde,²⁹ Kıbrıs'taki şekerhaneden Kilâr-ı Âmireye fazlasıyla şeker gönderilirken üç seneden beri gelmediği ve icabının yapılması için maliyeden gönderilen müfettiş ve emr-i şerife göre hareket edilmesi bildirilmektedir. 5 Şubat 1587 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na gönderilen bir başka hükümde ise, daha önceki Beylerbeyiler zamanında fetihten itibaren çok şeker gönderildiği belirtilerek ada idarecileri suçlanmaktadır. Ayrıca birkaç seneden beri şeker gönderilmediği, 1582 yılında 68 kantar, 1585'te ise hiç şeker gelmediği belirtilirken ve 1587 yılı için 500 kantar şeker istenmekteydi.³⁰ Aynı tarihli bir başka hükümde, adı geçen yıllar arasında Kıbrıs'tan İstanbul'a şeker gönderilmemesinin nedenlerini bulmak mümkündür. Buna göre, Kıbrıs'ta şeker kamışı ekilen yerlerin suyunun gelmemesinden dolayı işlenemediği ve şekerhanelerin harap olduğu bildirilmekte, suyunun temin edilerek, eskisi gibi fazlaca şeker gönderilmesi için Beylerbeyi ve Defterdar uyarılmaktadır.³¹ Ayrıca Kıbrıs Eyaleti'nde Baf ve Limoson şekerhanelerinde üretilen şekerler çam ağacından yapılan sandıklar ile İstanbul'a gönderilirdi. Fakat şekerin koku alma ihtimaline karşı bu uygulamadan vazgeçilerek, Halep'ten getirilecek tomruklardan yapılan kasalarla gönderilmesi istenmiştir.³²

Fetihden sonra, gelirleri kimseye dirlik olarak verilmediği ve mirî arazi rejiminin tatbik edildiği Kıbrıs Eyaleti'nde Şekerhanelerin mülkiyeti devlete ait idi. Devlet Şekerhâne mukataaları gelirlerini tayin edilen "emir" ler vasıtası ile veya "iltizâm" usulü ile toplardı. Kıbrıs'taki Şekerhaneler 1576 yılına kadar emanet usulü ile idare edilmiştir. Aralık 1576 tarihli Kıbrıs Defterdarı'na, Lefkoşa ve Gülnar kadılarına gönderilen hükümde "... sen ki defterdarsın, mukataa sureti gönderüb mukataa-i sükkerhâne-i Limoson ve hasha-i karye-i piskopi ve koloş şimdiye degin bervech-i emanet virülüp ... " denilerek devamlı senede altı bin filoriden fazla varidat görülmediği halde, Hüseyin nazır ve Yahudi Şaban emin olmak üzere 16. 000 filori ziyadeye verildiği belirtilerek, bu tarihe kadar idare edenlerin Kapıkulu veya Beylerbeyi adamı

²⁶ 31 Temmuz 1577 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde: "Südde-i saadetime gönderilecek şekerini Kıbrıs'ta olan gemilere tahmil edüb Rodos'a gönderilmek emr edüb buyurdumki, vardukda anda ne miktar şeker varsa sanduklara koyup dahi emrim üzere gemiler üzere Rodos'a gönderüb beyine teslim eylesin" denilerek şeker talep edilmiş [Bkz. BOA. MD. 31, s. 117, Hüküm 281] ve aynı tarihli Rodos Beyi'ne gönderilen emirle de gelecek şekerin İstanbul'a getirilmesi istenmiştir. [Bkz. BOA. MD. 31, s. 117, Hüküm 282. Ayrıca bkz. BOA. MD. 23, s. 307, Hüküm 673; BOA. MD. 24, s. 90, Hüküm 243] 10 Temmuz 1574 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na gönderilen hükümde "cezire-i mezbûrede bilfiil mevcut olan sükker muaccelen dergâh-ı muallâma gönderilmek emredüb buyurdum ki vusul buldukda emrim mucebince eğer anda bu canibden varan kadırgalar ve mirî gemiler var ise tahmil eyletüb gönderesin ..." denilmektedir. Bkz. BOA. MD. 26, s. 76, Hüküm 194

²⁷ BOA. MD. 26, s. 163, Hüküm 432 (28 Rebiül-ahir 982)

²⁸ KŞS. Defter I, s. 103 (Şaban 1002)

²⁹ Gönderilen hükümde "... cezire-i Kıbrıs'ta olan sükkerhânenin kilar-ı âmireye küllî şeker gelirleri üç seneden berü gelmeyüb aslı ve hakkı ile görülüb tedarik olunmak için maliye tarafından müfettiş ve emr-i şerifim gönderilmiştir. Ol emir mucebince amel olunmak emr idüb buyurdum ki, vusûbuldukda bu babda her biriniz bizzat mukayyed olub maliye tarafından emr mucebince ol vecihle dikkat ve ihtimam idüb ..." denilmektedir. Bkz. BOA. MD. 53, s. 96, Hüküm 264

³⁰ BOA. MD. 62, s. 215, Hüküm 484

³¹ BOA. MD. 62, s. 217, Hüküm 487

³² Bkz. BOA. MD. 31, s. 99, Hüküm 240; 5 Temmuz 1577 (15 Cemaziyelevvel 985) tarihinde Halep Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na gönderilen hükümle 200 pajlık tomruğun Kıbrıs'a gönderilmesi emredilmiştir. Bkz. BOA. MD. 31, s. 99, Hüküm 241

olmasına bakılmayarak farkın bunlardan tazmin edilmesi istenmiştir.³³

Şekerhanelerin eminler tarafından idare edilmesi birtakım usulsüzlüklere sebebiyet vermiştir. Nitekim 1576 tarihli bir belgede sabık beylerbeyi olan Cafer Paşa'nın Frengistan'dan gelen kişilere üçer bin akçelerini aldıktan sonra bunlara defterdarın rızası olmamasına rağmen mukataalar verdiği ve Şekerhane mukataasını defterdar üç buçuk seneliğini 36. 000 filoriye sattığı halde, adı geçen beylerbeyinin kendi adamlarına senede 5000 filori üzerinden emanetle verdiği belirtilerek, Lefkoşa ve Gülnar kadıları tarafından beylerbeyi ve adamlarının bütün hesaplarının teftiş edilmesi istenmiştir.³⁴

1593 tarihinden itibaren şekerhanelerin iltizam ile mültezimler tarafından idare edildiği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere mukataaların iltizama verilmesi, mukataanın bulunduğu kadılıkta iltizam işi müzayedeye konulur ve devlet hazinesine en yüksek parayı ödemeyi teklif ve taahhüt eden kişi mukataayı iltizama alırdı. Mart 1593 tarihli Piskopi ve Kukla kadılarına gönderilen tezkire emrinden anlaşıldığına göre, bundan önce Piskopi ve Koloş mukataasına senede 450 kantar pamuk ve iki kantar şeker vermek üzere mültezim olan Luyize, Silvestire ve İsak isimli zimmiler divana gelip adı geçen mukataaların iltizamı için üç senede 230 kantar fazla pamuk vermeyi, zengin ve güvenilir kefiller taahhüt etmeleri üzerine 260 kantar fazla vereceğini beyan etmiştir. Buna rağmen Piskopi ve Koloş mukataasının Silvestire ve İsak tarafından tasarrufları için tezkire verilmiştir.³⁵ Görüldüğü üzere mukataayı iltizama alanlar ödemeyi taahhüt ettikleri gibi zengin ve güvenilir kefiller göstermek mecburiyetinde idiler.³⁶ Ayrıca mukataayı iltizam eden mültezim, bir dahaki müzayedede de tekrar talip olursa önceki hesabında devlete borcunun olmaması gerekirdi.³⁷

Mültezimler iltizama aldıkları şekerhâne mukataası karşılığını devlete belirli miktarda pamuk veya şeker olarak öderdi. Yukarıda verilen belgede de görüldüğü gibi, 1598 yılında Piskopi ve Koloş şekerhaneleri "... Kıbrıs kantarı ile 1800 kantar çigitlü penbe ve İstanbul kantarı ile 1200 kantar şeker, eğer penbe ve şeker olmazsa penbenin her kantarına 1800 akçe ve şekerin kantarına 3000 akçeye ..." şeklinde altı yıllığına iltizama verilmiştir.³⁸ Peşin olarak pamuk ve şeker vermek şartıyla uygulanan iltizam usulü hakkında mültezimler ve Balyos İstanbul'a arzuhal sunup şikayette bulunmuşlardır. Temmuz 1598 tarihli bir sicil kaydında bu şikayetle ilgili olarak; her sene hasıl olan pamuğun beylerbeyiler ve defterdarlar tarafından cari olan fiyattan satmayıp tüccara vererek kendilerine fayda sağlamışlardır. Bundan dolayı

³³ BOA. MD. 29, s. 57, Hüküm, 135

³⁴ Bkz. BOA. MD. 29, s. 47, Hüküm 110

³⁵ Tezkire emrinde: "bundan akdem Piskopi ve Koloş ve tevabii mukataasına bervech-i iltizâm mül-tezim olan Luyize her senede 450 kantar penbe ve iki kantar şeker vermek üzere mültezim olup ve haliya Silvestire ve İsak nam zimmiler divana gelüb ayttılar ki, zikrolunan mukataaların iltizamı muayyenesinden üç senede 230 kantar penbe ziyade iderüz ve yarar ve maldar kefiller dahi virirüz dimekle ellerinden kefiller alınmak için tezkire virülüp badehu emin-i sabık Luyize nam zimmi dahi divana gelüb dedi ki: mukataa-i mezbure ben dahi anlarun eyledükleri 230 kantar penbelerinden otuz kantar penbe dahi ziyade iderim. Cümle ziyadelerimiz ikiyüz altmış kantar penbe olur. Zikrolunan ziyadeler ile piskopi ve Koloş ve Kukla mukataalarının Silvestire ve İsak ve dahi müşterekler olup . . . bervech-i meşrû üzere deruhde olunub tasarrufları için tezkire verildi" denilerek iltizama veriliş şekli detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Bkz. KŞS. Defter I, s. 97

³⁶ 1590 tarihli bir sicil kaydında bu konu ile ilgili olarak "... yarar ve maldar kefilleri alındıktan sonra tasarruf ettirile deyu emr edüb buyurdum ki, bu babda sadır olan ferman-ı kadim mucebince amel eyleyüb bunların yarar kefillerin alub mahalline kayd ettirdiklerinden sonra vech-i meşru ve şartı merkum üzere mukataa-i bunlara zabt ve tasarruf ettirüb ..." şeklinde bilgi verilmektedir. Bkz. KŞS. Defter I, s. 124

³⁷ "... sabıka olan mültezimlerden biri ziyade ile mukataaya talib olursa bi-has biş,şer vel kanun zimmetlerinde olan mal-ı mirîyi bittamam eda etmeyince mukataa virilmeye ...". Bkz. KŞS. Defter I, s. 123

³⁸ Bkz. KŞS. Defter I, s. 123

reyanın çok zarara uğradığı ve Kıbrıs'tan Venedik'e firar ettiği bildirilerek bu uygulamadan vazgeçilmesini istemişlerdir.³⁹

Temmuz 1593 sonlarına doğru Kıbrıs Beylerbeyi'ne ve Defterdarı'na gönderilen emr-i şerifle⁴⁰ "... husus-u mezbur sene isneyn ve elf Ramazan-ı mübarekenin guresinden arz olundukda vech-i meşru' üzere amel olunmak emr idüb buyurdum ki, hükm-ü şerif vacib'ül ittibaim ile Kıbrıs Kethüdası Mustafa Kethüda oldukda bu babda sadır olan ferman-ı hümayunum mucibince amel idüb göresiz filvâki vech-i meşru' üzere olması malıma ve reayaya enfa' ise malıma ve reayaya enfa' ile amel idüb malıma zarar ve reayaya zulm ve hayf olmadan hazer idüb hak üzere amel idüb ve muhtac-ı arz olan mevaddi vukuu üzere yazub arz eyleyesiz müsellimi olan kapucılardan Ali Ağa ve müşarünileyh defterdar efendi hazretlerinin huzur-u şeriflerine ümena ve ammal ihzar olunub sual olunduk da cümlesi ... cümle mukataat penbe ile fūruht olunmak mal-ı mirîye ve fukaraya ziyade zulumdur taaddiyeye her vecihle din ve dünyaya enfa'dır didiklerinde ... " denilerek mültezimlerin ve Kıbrıs'ta bulunan Balyosun yukarıda verilen şikayetleri haklı bulunarak şekerhanelerin ve diğer mukataatın pamuk veya şeker karşılığı iltizama verilmesi uygulamadan kaldırılmıştır.

Koloş, Tovyokoli ve Kukla şekerhanelerinin gelirlerini Kıbrıs Eyaleti Bütçelerinden de takip etmek mümkündür. Aşağıdaki tabloda 1605-1609 (1014-1018) yılları arasında adı geçen şekerhanelerin mukataa gelirleri verilmiştir.

Tablo I: Şekerhanelerin Mukataa Gelirleri

Şekerhaneler	1605 ⁴¹	1607 ⁴²	1608 ⁴³	1609 ⁴⁴
Sükkerhâne-i Karye-i Tovyokoli	408690	200000	927845	716847
Sükkerhâne-i Karye-i Koloş	120978	-	-	-
Sükkerhâne-i Karye-i Kukla	236335	22666	281481	272685

Tabloda yıllara göre verilen şekerhane gelirlerindeki farklılıklar bütçe dönem uzunluğu ile ilgilidir. Çünkü 1605 yılına ait bütçe altı aylık (Muharrem-Cemaziyelahir), 1607 yılına ait olan dört aylık (Receb-Şevval), 1608 yılı bütçesi tam yıl ve 1609 yılı bütçesi de (Receb-Şevval) dört aylıktır. Ayrıca şekerhane gelirleri mültezimlerden taksitle alındığından⁴⁵ ilgili bütçelerin dönemlerinde alınmış veya alınmamış olabilir. Koloş şekerhanesinin 1607, 1608 ve 1609 yıllarında gelirinin görünmemesinin nedeni Kukla şekerhânesi gelirleri ile beraber verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Tuzlalar

Osmanlı Devleti'nde madenler, taş ocakları, bir kısım ormanlar, iskeleler, dalyanlar, çeltik sahaları ve boyahaneler, mumhaneler gibi bir kısım endüstriyel faaliyetler ve darphanelerde olduğu gibi en verimli tuzlaların mülkiyeti devlete ait idi. Devlet, tuz istihsaline

³⁹ Belgede: "... Haliya her sene hasıl olan penbeyi beylerbeyiler ve defterdarlar narh-ı cari üzere beyi itmeyüb kendülerine nef'i için tüccara tevzi edüb akçelerin narhdan ziyâde zem edüb fukara ve zuafa nice yıldan berü beymal olub Venedik'e firar etmişlerdir. Zikrolunan mukataat şart-ı sabık akçaya fūruht olup yine ref' olunursa mal-ı mirîye külli nef'i olduğundan gayrı fukara asude hâl olunub mültezimler narh-ı carî üzere penbenin bahasını vermeğe kabul ve iltizam iderler ve mukataata dahi zarar olmaz bu zulm ref' olunub mukataat akçeye fūruht olunmak babında emr-i şerif ricasına ilâm eylemeğin ..." denilerek uygulamanın değiştirilmesi istenmiştir.

Bkz. KŞS. Defter I, s. 115

⁴⁰ Bkz. KŞS. Defter I, s. 286

⁴¹ Bkz. BOA. MAD. 323, s. 2

⁴² Bkz. BOA. MAD. 434, s. 4

⁴³ Bkz. BOA. MAD. 434, s. 30

⁴⁴ BKZ. BOA. MAD. 434, s. 38

⁴⁵ Bkz. KŞS. Defter I, s. 124'de: "... ve sene be sene muhasebelerin görüb ve her altı ayda bir kıst'ül-yevm hesabı üzre mal-ı mukataayı dahl-i hazine itdirüb ..." denilmektedir.

müsait sahiller, göller ve yer altı tuz yataklarına el koymak suretiyle, kaynağından itibaren tuzu bir devlet malı haline getirmiş ve tuzlaların mülkiyetini üzerine geçirmiştir.⁴⁶

Osmanlı Devleti iklim şartlarına ve toprağın jeolojik yapısına tâbi bulunan tuz istihsali bakımından zengin bir memleket olup, sahillerinde, bir kısım göllerinde ve yer altı tuz yataklarında tuz istihsal edilen yerleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Akdeniz sahillerinde, Kıbrıs, Ayas, Beçin (Menteşe Livası), Patnos (Aydın Livası), İzmir, Menemen, Rodos, Çandarlı, Midilli, Kızılcatuzla, Enez, Gümölcine, Selânik, Ağrıboz, Mora, İnebahtı'da, Adriyatik sahillerinde Avlonya ve Delvine'de, Karadeniz bölgesinde Ahyolu, Tekfurköyü'nde, Anadolu'da, Koçhisar Gölü'nde, Hacıbektaş ve Divriği'de, Rumeli'de İzvornik'de, tabî devletlerden Boğdan, Eflâk ve Raguza'da tuz istihsal edilmekte idi.⁴⁷

1572 tarihli Mufassal Tahrir Defterine göre Kıbrıs Eyaleti'ndeki tuzlalar, Baf nahiyesinde üç ve Tuzla nahiyesinde bir olmak üzere dört adettir. Bunlar, senelik hasılı 1950 akçe olan nefsi-i Baf,⁴⁸ Baf nahiyesine bağlı olan ve geliri 500 akçe olan Karye-i Lenbe⁴⁹ ve 40 akçelik hasılı olan mezra-i Ayayorgi İsterpoti⁵⁰ ile 100. 000 akçelik geliri olan Nahiye-i Tuzla memlehesidir.⁵¹ Görüldüğü üzere Kıbrıs Eyaleti'nde üretimi yapılan tuzun, senelik gelir itibariyle çoğunluğunu Tuzla memlehanesi karşılamaktadır. 1571-1572 yılı eyalet bütçesine göre ise Tuzla memlehasından elde edilen mukataa geliri 72. 553 akçedir.⁵² Venedikliler zamanında ise Tuzla gelirleri ve "mete du sel" denilen tuz vergisinden⁵³ 300. 000 duka, yani 18. 300. 000 akçelik gelir sağlanmakta idi. Venedik dönemindeki tuz gelirinin bu kadar fazla olmasının sebebi, tuzla gelirlerinin yanında, Parikoz denilen köle sınıfındaki işçilerin angarya olarak, yani ücretsiz ve zorla tuz çıkarma ve depolarına taşıma işlerinde çalıştırılmaları ve kendileri ile çocukları için tuz hakkı diye beşer akçe vermelerinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti Kıbrıs'ta Türk yönetimini tesis ettikten sonra Venedikliler zamanında haftada

⁴⁶ Lütfi Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizami", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, 23/1-2, (İstanbul 1963), s. 98. Memleket dahilinde istihsal tuzlara daha membaından itibaren el koyan Osmanlı hazinesinin, ithal edilmekte olan tuzlar muvacehesinde bigâne kalmayacağı gayet tabiidir. Nitekim Kıbrıs'ın fethinden evvel, Venedik'in Akdeniz ticaretinde mühim bir rol oynamış olan Kıbrıs tuzlasının bir kısım mahsulü Venedikli ve diğer Avrupa tüccarları tarafından Suriye sahilindeki limanlara getiriliyordu. Hemen Kıbrıs'ın karşısında sıralanmış bulunan Trablus, Lazkiye, Cebele, Banyas ve Atratos iskelelerine gelen bu tuzlar, devlet namına bir âmil tarafından satın alınıyordu. Arap memleketlerinin fethinden iki sene sonra tedvin edilip mer'iyete konmuş bir kanunnameye yer almış bulunan "... ol tuzu âmiller satın alıp Müslümanlara bey' itmek kanun-ı kadimdir" hükmünün ifadesine bakılacak olursa ithal edilen tuz üzerine konmuş olan devlet inhisarının mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Bkz. Ö. L. Barkan, **XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar**, İstanbul 1943, s. 214

⁴⁷ L. Güçer, a.g.m., s. 97

⁴⁸ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 271b

⁴⁹ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 301b

⁵⁰ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 323a

⁵¹ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 11a

⁵² H. Sahillioğlu, a.g.m., s. 21; Tuzla memlehasından elde edilen gelir, Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan bir kısım tuzlaların senelik geliri ile mukayese edildiğinde, Midilli (32. 000), Teke (40. 000), İnebahtı (3200), Delvine (40. 000) ve Divriği (45. 000) tuzlalarından ileride, Adana (400. 000), Menemen (540. 000), Aydın (844. 000) ve Mentеше (513. 000) gibi yerlere nazaran düşük olduğu görülür. Bkz. L. Güçer, a.g.m., s. 130-131; A. Sinan Bilgili, a.g.t., s. 365

⁵³ Kıbrıs'ta ilk tuz vergisinin Kral James I (1382-98) tarafından uygulandığı bilinmektedir. James, Cenevizlilerin eline düşen oğlunu kurtarmak için istenilen fidyeyi ödeyebilmek için tuz vergisini ihdas etmişti. Bu vergi, bir çok suistimale neden olmuş ve sıkıntıda kalan köylüler adadan kaçmaya çalışmışlardır. Venedikliler döneminde de devam eden bu vergi on beş yaşın altındaki kız ve erkek çocuklardan da alınarak devam ettirilmiştir. Bkz. H. İnalçık, "Ottoman Policy And Administration In Cyprus After The Conquest", **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri**, Ankara 1971, s. 70

iki gün beylerine hizmet etmekle yükümlü olan Parikoz taifesi, haftada bir gün mîri sükkerhanelerde çalıştırıldıkları gibi tuz vergisini de kaldırmıştır.⁵⁴

Osmanlı döneminde, devlet tekelinde olan tuz çıkarma, depolama ve satışı “emin” veya “mültezim” denilen görevliler tarafından yürütülürdü.⁵⁵ Osmanlı Devleti’nde tuzlalar, maden ocakları, çeltik tarlaları gibi, üretim faaliyetlerinin yürütülmesi gereken sahalarda bir kısım kimseler bu hizmete tayin olmuşlardır. Tuzlalardaki üretim faaliyetlerini yürütmekle görevlendirilen kimselere “tuzcu” denilmekteydi. Tuzcuların, deniz suyunun tuz üretim bölgelerine akıtan kanallara bakmak, buharlaşma havuzlarından tuz elde etmek, bu tuzu ambarlara taşımak ve gerektiğinde tuzlanın aslı ve talî tesisatını temin etmek gibi vazifeleri vardı.⁵⁶ Kıbrıs Eyaleti’ndeki tuzlalarda, tuz üretiminde çalışmak üzere Osmanlı öncesi parikoz denilen gayrimüslim reayadan bazıları vilayet muharriri tarafından yazılarak görevlendirilmişlerdir. Fakat daha sonraları bazı emin ve mültezimler fazla tuz çıkarmak için tuzlalarda çalıştırmak üzere yazılanların haricinde bazı reayayı da görevlendirmişlerdir.⁵⁷ Bu durum reaya tarafından merkez nezdinde şikayetlere konu olmuştur. Mesela, Ayademne karyesi reayası tuzla hizmeti ve sair vergilerden muaf oldukları ve bu hususta ellerinde Kıbrıs Beylerbeyi tarafından verilen mektup olduğu halde tuzlalarda görevlendirildiklerini merkeze bildirerek muaf tutulmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine 1589 tarihli Lefkoşa Kadısına gönderilen hükümle bu kanunsuz uygulamanın önlenmesi emredilmiştir.⁵⁸

Tuzlalarda hizmet veren karyeler ahalisi de birer yolla emir ve Beylerbeyinden tezkire alıp mîri hizmetten muaf olmak istemişlerdir. 1594 tarihli Kıbrıs Beylerbeyine, Defterdarına ve Lefkoşa kadısına gönderilen emirle,⁵⁹ bu durumun önlenmesi için fetihten bu yana mîri memleha hizmetine tayin olunan karyeler ahalisinin ellerinde bulunan emir ve tezkirelerine bakılmayarak mîri tuz ihracında çalıştırılmaları gerektiği bildirilmiştir.

Kıbrıs Eyaleti’nde mîri tuz üretiminde görevlendirilen karye ve şahısların isimleri mevcut değildir. Tuz üretim zamanının gelmesi üzerine bu işle görevli bir şahıs merkezden gönderilirdi. Ayrıca ilgili bölgelerin kadılarına gönderilerek, tuz üretiminde görevli şahısların ve taşımacılıkta kullanılan merkeplerin tuzlalara gönderilmesi, bu işler yapılırken usulsüzlük yapılmaması, yapıldığı takdirde veya tuz ihracındaki gecikmeden doğacak zararın kendilerinden tazmin edileceği bildirilirdi.⁶⁰ Bu bölgedeki ve Kıbrıs’taki ticari faaliyete katılma

⁵⁴ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 5

⁵⁵ A. C. Gazioğlu, **Kıbrıs’ta Türkler (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, Lefkoşa 1994, s. 226

⁵⁶ L. Güçer, a.g.m., s. 101

⁵⁷ BOA. MD. 48, s. 24, Hüküm 683 (22 Zilhicce 990); Ayrıca bkz. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'nda Tuz Üretimi ve Sorunları", **Kıbrıs'ta Osmanlılar**, Lefkoşa 2008, s. 273-285

⁵⁸ Lefkoşa Kadısına gönderilen hükümde: “Taht-ı kazanuza tabi Ayademne nam karye reayası bu canibe gelüb şöyle arz eylediler ki, şimdiye dek tuzla hizmetiyle ve sair tekalife sürülmeyüb şehir efendilerine tayin olunub muaf olunugelmişizdir deyu bildirüb ve mirimiran-ı sabıktan ellerinde mektupları olmağın olıgelen adet ve kanun üzere sizin hidmetinize mukayyed olub tuzla hizmetine ve sair tekalife sürülmeyüb dahi minval-i sabık üzere muaf olmaları için mektup rica eyledikleri ecilden tahrir olunup ısdar kılındı. Gerekdirki mademki hizmetinizde olanlar adet-i kadim üzere tuzla hizmetinden ve sair tekalifden muaf olup merkeb sürücülere ve gayrilere minbad dahl ve taarruz ittirmeyüb hilaf-ı adet ve kanun karye-i mezbure halkını kimesne rencide ve remide eylediklerine asla rızamız yoktur. Men ve def idesiz” denilmektedir. Bkz. KŞS. Defter I, s. 102

⁵⁹ KŞS. Defter I, s. 114

⁶⁰ Lefkoşa ve Tuzla ve Mesarye kadılarına gönderilen tezkirede: “Memleha ve gümrük ve tevabii mukataatına emin olan Perviz Bey’in bildirmesiyle bu seneye ait mîri tuz ihracının zamanı gelmesi üzerine bir görevli Kıbrıs’a gönderilmiştir. ” Vardukda gerekdirki bu babda dikkat ve ihtimam ile mukayyed olub taht-ı kazalarınızda vaki mütekaddemden hidmet idegelen merkepleri ve piyade keferesin ihrac ve mahalli mezbura bervech-i istimal irsal itduresiz ki varub adet-i kadime üzere mîr-î milhi zamanı geçmeden ihraç eyleyeler amma bu babda bir ferde himayet ve siyanet itdirmeyüb eğer zuamma ve erbab-ı tımar ve sair kul taifesi tımarları reayasıdır ve eger havas-ı hümayun reayası ve merkepleridir kanun-u kadim üzre cidden muhalefet itdirmiyesiz-şöyleki milh-i mirinin ihracı babında ihmal ve tekasül olmağla zarar ola veyahud zamanı geçürüle bais

girişimleri “Levant Kumpanyası” ile sınırlı kalmayıp, kişisel faaliyetlerle de devam etmekte idi. İngiliz tüccarlardan biri olan Mr. Pervis, 1603 yılında Türk yönetiminden Larnaka’daki Tuz gölünü işletme izni almış ve çıkardığı tuzu Venedik’e ihraç etmişti.⁶¹

Kıbrıs Eyaleti’nde üretilen tuz genellikle İstanbul’a gönderilirdi.⁶² İhtiyaç fazlası tuzlar ise başka ülkelere ihraç edilirdi. Nitekim, 7 Ocak 1577 tarihli Kıbrıs Beylerbeyi’ne gönderilen bir hükümle, tuz almak için Kıbrıs’a gelecek olan Dubrovnik gemilerine ücreti karşılığında istedikleri miktarda tuz vermeleri istenmiştir.⁶³ Yalnız bu dönemde Kıbrıs tuzlarından ne miktar tuz üretildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ama 1634 tarihi itibarıyla tuz fiyatı konusunda bilgi mevcuttur. Bu tarihe ait bir sicil kaydında, Kıbrıs’da Beytü’l-mal-ı amme ve hassa nazırı olan Perviz Bey, ölen beylerbeyi Ahmed’in adamlarından olan Tuzla didebanı Mahmud Bey’in şikayetinden tuz fiyatı hakkında bilgi edinebilmekteyiz.⁶⁴ Buradaki kayıta yer alan bir yük araba ortalama 300 okka⁶⁵ farz edilirse tuzun 300 okkasının bir “riyal gurusu” itibarıyla edildiği sonucuna varabiliriz. 300 okkanın, bir okka 1282 gram⁶⁶ hesabı ile 384. 6 kilograma tekabül ettiğini, bir riyal gurusun da 100 akça⁶⁷ kabul edildiğini dikkate alırsak, bir kilogram tuzun 3. 846 akçeye geldiğini söyleyebiliriz.

3- Değirmenler

Kır iskân merkezlerindeki işletmelerin en mühimini değirmenler teşkil etmektedir. Umumiyetle tahılın öğütülerek un haline getirildiği değirmenler, tahrir defterlerinde çalışma şekillerine ve faaliyet çeşitlerine göre belirtilmektedir.⁶⁸ Değirmenlerin işletilmesi devlet için bir gelir kaynağı teşkil etmekteydi. Devlet değirmenin işleme süresine göre resm-i asiyab ismi verilen bir vergi alırdı. Osmanlı Devleti’nde “değirmen resmi”, “asiyab resmi” adları altında su

olunan tazmin itdirilmek mukarrerdir. Ama göre mukayyed olub bu husus da dakika fevt olunmıya ve eger bir tarik ile muafnameler ibraz iderlerse mademki katib-ül vilayet defterinde veyahud der-devlet-i meabdan varid olan evamir-i şerifeyn tuzla hizmetinden muaf itdim deyu kayd itmeyince mücerred olasin dimekle ve Beglerbegiler ve defterdarlar tezkiresiyle ve mektubuyla muaf ve müselleh olmaz ol makule emirlerin alub kiseleyüb ve mühürleyüb ashabı ile bu canibe gönderesin ki cevabı virile ve şöyle ki merkeb ihracına varan kimesneler bu bahane ile akçe aldıkları veyahud raaya taifesi akçe virüb halas oldukların istima’ idüb dahi bu canibe arz itmeyesin ol hususda sizler mes’ul ve muatab olmak mukarrerdir ve şöyleki anın gibileri isim ve resimleri ile yazub ilam eylesiz” bunu görmek mümkündür. Bkz. KŞS. Defter I, s. 116 (evahir-i zilkade 1003)

⁶¹ A. C. Gazioğlu, a.g.e., s. 188

⁶² Kıbrıs Beylerbeyine gönderilen 25 Receb 984 tarihli hükümde “İstanbul’da tuz babında ziyade müzâyaka olmağın Rodos gemileri ve kadırgalarla tuz getürdülme için Rodos Beyine hükm-ü şerif gönderilmiştir. Buyurdum ki, müşarüniley varup tuz taleb etikde ne miktar tuz verilürse defter idüb yazub bildiresin” denilmiştir. Bkz. BOA. Md. 28, s. 105, Hüküm 257; Rodos Beyine gönderilen hüküm için bkz. BOA. MD. 28, s. 105, Hüküm 256

⁶³ Bkz. BOA. MD. 29, s. 128, Hüküm 316: Bu hükümde Kıbrıs Beylerbeyine hitaben "halâ Dubrovnik begleri tarafından arz-ı hal sunulub tuz babında müzayakaları olub Kıbrıs ceziresinde olan Tuzladan gemileri varub kifayet miktarı akçe ile tuz almalu olduklarında kimesne mani olmak babında hükm-ü şerifim taleb eyledikleri ecilden buyurdum ki, vusûl buldukda anun gibi Dubrovnik gemileri ol caniblere varub akçe ile tuz almalu olduklarında akçe ile kifayet kadar tuz virüb mâni olmyasın ... ” denilmektedir.

⁶⁴ KŞS. Defter IV, s. 20: Burada "... mukaddema Haremeyn mütevellisi Kapucu Halil Ağa’dan mevacic için Haremeyn-i muhteremeyn malından istikraz ettiğim akçe mukabelesinde bey’ ettiğim milhden Paşa-yı mumailleyhe’ iki yüz araba ve kırk araba divan katibine ve elli araba kethüdasına ve otuz araba etbama olmak üzere üç yüz yirmi araba tuz rüşvet ikrar etmekle Haremeyn-i mezbureyn akçesi için verdiğüm tuzdan mezbur El-hac Mahmud’a arabasın birer riyal gurusu üç yüz yirmi araba tuz bey’ edüb akçesin kendisi kabz etmiştir. Zikr olunan tuz Haremeynin olduğundan öşrü bigayri hakkın alunub rüşvet olduğu cihetden taleb ederim ...” denilmektedir.

⁶⁵ A. C. Gazioğlu, a.g.e., s. 215

⁶⁶ M. Z. Pakalın, "Okka", *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1983, s. 723

⁶⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler”, *Belgeler, XIII/17*, Ankara 1988, s. 97.

⁶⁸ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 258

ile veya yel ile dönen un değirmenleri ile zeytinyağı değirmenlerinden muhtelif yerlerde ve muhtelif zamanlarda, farklı miktarlarda alınan vergiler kastedilmiştir.⁶⁹

Kıbrıs Eyaleti'nde, Magosa hariç, bütün nahiyelerde mevcut olan değirmenler, 1572 tarihli Mufassal Tahrir Defteri'ne göre, "resmi asiyab", "asiyab-ı seyl", "asiyab-ı mevkuf", "asiyab-ı hassa" ve şahıs değirmenleri (asiyab-ı Meluço veled-i Yakamo) olarak verilmiştir. Adı geçen deftere göre, Kıbrıs'ta, Lefkoşa'da 19, Mesarye'de 1, Karpas'da 6, Girne'de 8, Pendaye'de 44, Hırsofu'da 30, Baf'ta 36, Evdim'de 15, Limason'da 37, Mazoto'da 9 ve Tuzla'da bir olmak üzere toplam 206 değirmen bulunmaktadır. Değirmen sayısı itibariyle Pendaye, Hırsofu, Baf ve Limason nahiyelerinin ön plana çıkması, şüphesiz bu nahiyelerin Kıbrıs buğday üretiminin % 52'sine sahip olmalarından ileri gelmektedir.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nde genel olarak değirmen resminin, bütün yıl çalışandan 60, altı ay çalışandan 30, üç ay çalışandan ve su gelince yürüyen sel değirmenlerinden 15 akça⁷¹ alınmasına rağmen, yukarıda da belirtildiği üzere muhtelif yerlerde ve muhtelif zamanlarda değişik miktarlarda alınmıştır. Kıbrıs Eyaleti'nde, tabloda da görüldüğü üzere asiyab resmi, değirmende dönen taş sayısına ve çalıştığı zamana göre alınmaktadır. 1572 tarihli kanunnamede bu konuda herhangi bir açıklama olmamasına rağmen, tablodaki bilgilere göre su ve sel suları ile çalışan ve şahıs değirmenlerinden taş başına, altı ay çalışanlardan 60 akça, tam yıl çalışanlardan 120 akça, vakıf değirmenlerden ise taş başına 150-200 akça alındığı söylenebilir. Burada dikkati çeken bir husus hassa değirmenlerden alınan verginin çok yüksek oluşudur. Bu değirmenlerde dönen taş sayısı başına 100 akça ile 100 arasında değişen vergiler alınmıştır. Mesela Lefkoşa nahiyesi Pano Hrişide ve Kato Hrişide karyelerinde olup 1580 yılında Sultan Selim Han'ın Magosa'daki camiine vakf olunan⁷² değirmen 33 taşlı olup yıllık vergisi 30. 000 akçadır. Bu durum, hassa değirmenlerden resm-i asiyab değil, belki de işletilmelerinde ortakçılık usulü uygulanıldığı şeklinde açıklanabilir.⁷³

Kıbrıs'daki değirmenlerden devletin elde ettiği vergi gelirleri ise; Lefkoşa'daki değirmenlerden 38. 100 akça, Mesarye'dekilerden 360 akça, Karpas'dakilerden 6. 800 akça, Girne'dekilerden 10. 030 akça, Pendaye'dekilerden 21. 630 akça, Hırsoho'dakilerden 7. 210 akça, Baf'takilerden 15. 200 akça, Evdim'dekilerden 2. 700 akça, Limosa'dakilerden 13. 095 akça, Mazoto'dakilerden 1. 100 akça ve Tuzla'dakilerden 30 akça olmak üzere toplam 116. 255 akçadır. Kıbrıs Eyaleti'nin yukarıda verilmeye çalışılan değirmen gelirleri bununla sınırlı değildir. Kıbrıs'da değişik nahiyelerde bulunan yirmi manastırdaki değirmenlerden de belirli oranlarda vergi alınmaktadır. Bu manastırlardaki değirmen gelirleri "an hububat ve adet-i ağnam ve resm-i asiyab ve resm-i kevvare ve resm-i meyve ve sair mahsulat" şeklinde diğer vergi çeşitleri ile birlikte verildiğinden miktarları hakkında bilgi sahibi olmak mümkün değildir.⁷⁴

Kıbrıs Eyaleti'ndeki değirmenler işletilme şekillerine ve faaliyet çeşitlerine göre, aşağıdaki icmal tabloda verilmiştir.

Tablo II: Kıbrıs Eyaleti'nde İşletilme Şekillerine ve Faaliyet Çeşitlerine Göre Değirmenler

⁶⁹ N. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan alınan Vergi ve Resimler", *DTCFD*, V/5, (Kasım-Aralık 1947), s. 503

⁷⁰ Bkz. Recep Dünder, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998, s. 226 vd.

⁷¹ F. Emecen, a.g.e., s. . 259; H. İnalçık, *Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, s. XXXI

⁷² Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 26a

⁷³ H. İnalçık bu değerlendirmeyi Arvanid Sancağındaki hassa değirmenler için yapmış olup, uygulamanın, Bosna'da ve Ağriboz'da, hassalığın bakımsızlığa ve harabeye yol açtığından kaldırıldığını beyan etmektedir. Bkz. *Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987, s. XXXI

⁷⁴ Girne, Pendaye, Hırsoho, Baf, Evdim ve Limosa nahiyelerindeki manastırlara ait asiyab resmi için bakınız: TK. KKA. TD. 64, Vrk. 186b, 235b-236a, 266b, 322b-323ab, 411b

Nahiyeler	Asiyab	Hassa	Mevkuf	Seyl	Şahıs	ab	
Lefkoşa	4	6	3	6	-	-	19
Mesarye	-	-	-	1	-	-	1
Karpas	1	2	-	-	2	1	6
Girne	2	2	3	1	-	-	8
Pendaye	11	22	1	5	5	-	44
Hırsofu	4	5	-	5	16	-	30
Baf	16	10	1	9	-	-	36
Evdım	4	2	-	3	6	-	15
Limason	15	9	1	8	4	-	37
Mazuto	1	2	-	5	1	-	9
Tuzla	-	-	-	-	1	-	1
TOPLAM	58	60	9	43	35	1	206

Tabloda görüldüğü üzere Kıbrıs Eyaleti'ndeki 206 değirmenin 58'i resm-i asiyab olarak kaydedilmiş olup, 60'ı hassa, 9'u vakıf, 43'ü sel ve 35'i de raiyyet değirmenleridir.

4. Debbaghâneler

Debbaghâne (Tabakhâne), koyun, keçi ve sığır derilerinin işlenip (tabaklanıp), ayakkabı, giyim eşyası, hayvan koşumları vs. yapımına elverişli hale getirildiği ve renklendirildiği atölyelerdir. Klasik devirler sanayisinin en mühim unsurlarından olan debbaghâneler, ülke sathına yayılmıştır.⁷⁵ Derinin tabaklanıp kullanılması Türkçenin deri eşya ve tabaklama ile ilgili kelimeler bakımından zengin bir dil oluşunun da gösterdiği gibi Türk'lerde de çok eskiye dayanır. Bugün dahi derinin Yörüklerin hayatında önemli bir yeri vardır. Özellikle kışın giyilen çarık ve gocuklarda,, dağarcık olarak bilinen bazı eşyanın konulmasında, peynir, tereyağı, bal ve pekmez tulumlarının yapılmasında, su taşınmasında ve yağ elde edilmesinde kullanılmaktadır.⁷⁶

Debbaghâneler şehir ve kasabaların dışında, deniz kıyısı veya akarsuların yerleşim alanından çıktığı kesimlerde inşa edilirdi. Debbaghânede işlene deri miktarı, yani iş hacmi, o çevredeki hayvancılık konusunda da bir fikir verebilir.⁷⁷ Kıbrıs Eyaleti'nde, 1572 tarihli Mufassal Tahrir Defteri'ne göre mevcut on iki nahiyeden on'unda yirmi altı debbaghâne vardı. Bu debbaghânelerin buldukları nahiyeye ve köyler ile yıllık gelirleri aşağıda tabloda verilmiştir.

⁷⁵ Bilindiği üzere Anadolu ahilîğinin kurucusu olarak bilinen ve asıl şahsiyetinin Şeyh Nasıruddin el-hayî (1175-1262) olduğu tahmin edilen Ahi Evren 1205'te Kayseri'ye yerleşerek burada bir debbaghâne kurmuştu. Şeyhi Evhadüddin Kirmanî ile birlikte bütün Anadolu'yu dolaşarak ahi teşkilatını kuran Ahi Evren şeyhinin ölümünden sonra bu teşkilatın önderi oldu. Bkz. A. Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 1994, s. 167

⁷⁶ N. Bozkurt, "Deri", **TDVİA. IX**, İstanbul 1994, s. 174: Osmanlı Türklerinde büyük gelişme gösteren dericilik XV. ve XVI. yüzyıllarda kasabalara kadar yayılarak diğer esnaf kollarının arasında önemli bir yere sahip oldu ve özellikle İstanbul, Edirne, Kayseri, Ankara, Bursa, Manisa, Tokat ve Konya gibi şehirlerin ticari hayatına canlılık getirdi. XVI. yüzyılda Pierre Belon Türk dericiliğini ve deri işletmeciliğini överken Avrupa'daki dericilikten "yamacılık" şeklinde bahsetmektedir. Joseph Pitton de Tournefort ise Türk terliklerinin bile kendi ayakkabılarından daha temiz dikildiğini, basit yüzlü olmakla birlikte özellikle İstanbul'da yapılanların uzun zaman dayandığını ve burada Doğu Akdeniz'in en iyi ve en hafif derisinin kullanıldığını kaydetmektedir. Aynı şekilde Tavernier Diyarbekir'de kırmızı, Musul'da sarı ve Urfa'da siyah maroken üretildiğini, bunların en güzellerine ise XV. yüzyılın ortalarından itibaren kalabalık derici esnafının toplandığı merkezlerden biri olan Tokat'ta rastlandığını söylemektedir. 1660'ta Diyarbekir'i ziyaret eden M. Pouillet de Anadolu'ya gelen İranlı, Mısırlı, Kafkasyalı, Rus ve Polonyalı tüccarların buradan sahtiyan götördüklerini belirtmektedir. Manisa'da imal edilen sahtiyan ise saray ayakkabıcıları tarafından kullanıldığı gibi İstanbul piyasasında da çok rağbet görüyordu. Bkz. Zeki Tekin, "Türkler'de Dericilik", **TDVİA. IX**, İstanbul 1994, s. 177; Manisa'daki sahtiyan imalatı hakkında bkz. F. Emecen, a.g.e., s. 257 vd

⁷⁷ M. Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara 1989, s. 145

Tablo III: Debbâğhaneler

Nahiye	Karye	Fi Sene	Bab	Resm	Açıklamalar
Lefkoşa	Termisa	50	2	100	
Magosa				500	Hass-1 Şahi
Mesarye	Senkiras	30	4	120	
	Terminoşa	50	5	250	
Karpas	Milya	50	3	150	
	Elisni			120	
Pendaye	Module			500	
	Terzalis			300	
	Pilatanistase			50	
	Dirima Potami			90	
	Balyahori			75	
Hırsofu	Kiritodre	150	2	300	
Baf	Ahitime			150	
	Dale			100	
				360	Hassa
		240	4	960	Reaya
	Ayarilbo			40	
Evdım	Arço			300	
Limason	Kolos			200	
	Piskopi			100	
	Logare			75	
	Argi			150	
	Gilan			1000	Mahsul-ı debbağhane ve meyhane ve kasabhane
	Belındiriye			100	
	Siliku			150	
Mazuto	Pano Lefkara			150	

Kıbrıs Eyaleti'nde Girne ve Tuzla hariç diğer nahiyelerin hepsinde debbağhâne vardır. Bu nahiyelerden Lefkoşa, Magosa, Hırsofu, Evdim ve Mazuto'da birer, Mesarye ve Karpas'ta ikişer, Pendaye ve Baf'ta beşer ve Limosa'da yedi olmak üzere toplam 26 debbağhânenin olduğu görülmektedir. Bunlardan Magosa Kalesi'nde olanı şehir gelirleri içerisinde verilmiş olup padişah haslarına tahsis edilmiştir.⁷⁸ Padişah hassına ait olan diğer bir debbağhâne de Baf nahiyesinde Listefani karyesinde dir.⁷⁹ Altı debbağhâne bab ve bab başına alınan vergi ile yıllık toplam hasıl verilerek⁸⁰, diğerleri de yıllık toplam vergi miktarları ile kaydedilmiştir. Baf nahiyesi Listefani karyesindeki bir debbağhâne de reayaya aittir.⁸¹ 1572 tarihi itibarıyla debbağhâne gelirleri 4670 akçedir. Bu meblağa Gilan karyesindeki debbağhânenin geliri dahil değildir. Çünkü adı geçen yerde debbağhâne geliri meyhane ve kasaphane gelirleri ile birlikte 1000 akçe olarak verilmiştir.⁸²

Kıbrıs'ta bulunan debbağhânelerin iş hacmi konusunda herhangi bir tahminde bulunamıyoruz. Çünkü debbağhâne geliri konusunda 1572 tarihli kanunnamede bilgi mevcut değildir. Debbâğhânelerin bu kadar çok olması ve Kıbrıs'ın ikisi hariç bütün nahiyelerine dağılması hiç şüphesiz Ada'nın her bölgesinde hayvancılığın yaygın olması ile açıklanabilir.

Debbâğhâneler iltizama verilerek işletilmektedir. Şubat 1607 (Zilkâde 1016) tarihli sicil kaydına göre nefis-i Lefkoşa'de ve Apsimolo ve Termisa karyelerinde olan debbağhâneler Elhac Piyale ve Yasine 35. 000 akçeye iltizama verilmiştir.⁸³ Debbâğhâne gelirleri hakkında Kıbrıs

⁷⁸ Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 73a

⁷⁹ Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 315b

⁸⁰ Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 36a, 83a, 112a, 135a, 246b, 315b

⁸¹ Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 315b

⁸² Bkz. TK. KKA. TD. 64, Vrk. 387b

⁸³ KŞS. Defter II, s. 43,71

Eyaleti bütçe kayıtlarında da bilgi bulmak mümkündür. Bütçe bilgilerine göre debbağhâne mukataasından 1605 yılında 72. 666 akçe⁸⁴, 1607 yılında 49. 386 akçe⁸⁵, 1608 yılında 65. 197 akçe⁸⁶, 1609 yılında 44. 812 akçelik⁸⁷ gelir elde edilmiştir.

5. Boyahaneler

Boyahaneler, XVI. yüzyılda en önemli sanayi kolu olan dokuma sanayinde kullanılan ipliklerin renklendirilmesi ve kumaşların boyanması için faaliyet göstermektedirler.⁸⁸ 1572 tarihli Mufassal Deftere göre Kıbrıs Eyaleti'nde, Lefkoşa Kalesi'nde⁸⁹ Magosa Kalesi'nde⁹⁰ ve Baf şehir merkezinde⁹¹ olmak üzere üç boyahane vardır. Lefkoşa boyahanesinin yıllık geliri 1500 akçe, padişah hassı olan Magosa boyahanesinin 4500 akçe ve Baf boyahanesinin ise 750 akçedir. Kıbrıs'ta yapılan ilk tahrir öncesi Girne'de bir boyahane bulunmakta idi. Fakat fetih sonrası bu boyahane Lefkoşa boyahanesine dahil edilerek birlikte iltizama verilmiştir.⁹²

Kıbrıs'taki boyahaneler mukataa addedilerek iltizam usulü ile işletilirdi. Lefkoşa boyahane mukataası ihtisap mukataasına dahil idi. Mayıs 1607 tarihli bir sicil kaydında, ihtisap mukataasına tabi olan Lefkoşa boyahane mukataası 28 Mayıs 1607'de bir seneliğine Mehmed Beşe'ye iltizam şartları gereği 28. 000 akçeye iltizama verilmiş olup bunun 7. 000 akçesi peşin alındığı görülmektedir.⁹³

Lefkoşa boyahanesinin mevacibi 18 filori olup, iltizam şartları dahilinde Hasan ve Fetullah'a, Ekim 1607 tarihinde iltizama verilmiştir.⁹⁴ Boyahanenin Lefkoşa boyahanesine ilhak edilmiş olmasından dolayı bu yanlışlık düzeltilerek, burası da yukarıda bahsedilen Mehmed Beşe'ye iltizama verilmiştir.⁹⁵

6. Sabunhaneler

İncelenen dönemde Kıbrıs Eyaleti'nde sabun üretimi yapan, Lefkoşa ve Magosa'da bulunan iki işletmenin olduğu tespit edilmiştir. Bu sabunhaneler iltizamla işletilmekte idi. Haziran 1594 tarihli bir sicil kaydına göre, sabunhaneler için gerekli olan hammaddenin, Kıbrıs'ta üretilen zeytin yağını kullanması ve Anadolu'dan da gelmemesi nedeniyle, zeytinyağı kıtlığı ve fiyatlarda yükselme baş göstermiştir. Ayrıca buralarda üretilen sabunların kötü kokulu olması ve gayrimüslimlerin başka kimsenin kullanmaması nedeniyle Lefkoşa esnafları ve pazarbaşı divana gelip şikayet etmişlerdir.

Lefkoşa ve Magosa'da bulunan sabunhanelere kontrole tayin olunan Yeniçeri Ağası Lütfullah marifetiyle, bu işletmelerin mühürlenerek, sahiplerine bir daha sabun işletmeleri yasaklanacak ve mevcut zeytinyağların narh-ı cari üzere satılması sağlanacaktır.⁹⁶

7. Sonuç

Fetihten sonra 9 Ekim 1571'de başlanan Kıbrıs Eyaleti'nin tahriri, 18 Ekim 1572'de tamamlanmıştır. Tahrir kayıtlarını ihtiva eden defter, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki 64 nolu mufassal tahrir defteridir. TD. 64 nolu deftere göre Kıbrıs Eyaleti'nde

⁸⁴ BOA. MAD. 323, s. 2

⁸⁵ BOA. MAD. 434, s. 4

⁸⁶ BOA. MAD. 434, s. 30

⁸⁷ BOA. MAD. 434, s. 38

⁸⁸ M. Ali Ünal, a.g.e., s. 143

⁸⁹ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 24b

⁹⁰ TK. KKA. TD. 64, Vrk. 73a

⁹¹ TK. KKA. TD. 64, s. 271b

⁹² KŞS. Defter II, s. 9,16

⁹³ İlgili belgede: "... ihtisap mukataasına tabi olan nefsi-i Lefkoşa'da vaki olan boyahâne mukataası gurre-i Safer'in 1016 (28 Mayıs 1607)'sından bir sene tamamına dek hamil'ül huruf Mehmed Beşe'ye iltizam-ı sabık üzere 28. 000 akçeye iltizama virüb meblağ-ı mezburdan halâ ... 7000 akçe peşin alub kabz eyledik ..." denilmektedir. Bkz. KŞS. Defter II, s. 61

⁹⁴ KŞS. Defter II, s. 9

⁹⁵ KŞS. Defter II, s. 16

⁹⁶ Bkz. KŞS. Defter I, s. 136

tespit edilen işletmeler üç şekerhane, 26 debbağhane, üç boyahane, iki sabunhane ve 206 değirmenden ibarettir. Kıbrıs'ta Venediklilerden intikal eden bu işletmeler Osmanlı hakimiyeti döneminde faaliyetlerine devam ettirilmiştir. Bunu Kıbrıs bütçe defterlerinden ve diğer arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür.

Kıbrıs'daki şekerhaneler, Baf nahiyesinde Tokyovoli, Limoson nahiyesinde Koloş ve Piskopi karyelerindedir. Venediklilerden devralınan şeker mirasının XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar, Osmanlılarca düzensiz de olsa korunduğunu belgeleriyle ortaya koymaktadır. Kâtip Çelebi eserinde, XVII. yüzyıl ortalarında Kıbrıs şekerinden hala söz etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu gelenek XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar adada devam etmiştir.⁹⁷

Kıbrıs'taki tuzlalar, Baf nahiyesinde üç ve Tuzla nahiyesinde bir olmak üzere dört adettir. Bunlar, senelik hasılı 1950 akçe olan Baf, bu nahiyeye bağlı ve geliri 500 akçe olan Lenbe karyesi ve 40 akçelik geliri olan Ayayorgi İsterpoti mezrasındadır. 100 000 akçelik geliri olan diğer tuzla ise Tuzla nahiyesindedir. Kıbrıs'taki tuzlalarda üretilen tuz gelir getiren ekonomik bir kaynak olarak kalmaya devam etmiştir. Tuzun çıkarılması, satılması ve taşınmasında Osmanlı yöneticilerinin gayri-kanuni davranışları olduğu kolaylıkla belgelenmektedir. Fetihden sonra imparatorluğun başka yerlerinde bol miktarda tuz çıkarıldığı için Kıbrıs tuzu, uluslararası ticari bir emtia olmaktan çıkmıştır.⁹⁸

Kıbrıs'ta Magosa hariç, bütün nahiyelerde olmak üzere 206 değirmen bulunmaktadır. Kıbrıs'ta bu kadar fazla olması tahıl üretimi ile doğru orantılıdır. Kıbrıs Eyaleti'nde, 1572 tarihli Mufassal Tahrir Defteri'ne göre mevcut on iki nahiyeden on'unda yirmi altı debbağhânenin olması da hayvancılığın yaygın olması ile açıklanabilir. Ayrıca dokuma sanayinin önemli yan kolu olan boyacılıkla ilgili Lefkoşa ve Magosa Kalesi ile Baf şehir merkezinde olmak üzere üç boyahane tespit edilmiştir.

⁹⁷ M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri", s. 273

⁹⁸ M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'nda Tuz Üretimi ve Sorunları", s. 285

KAYNAKÇA

- A. C. Gazioğlu, Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış, Lefkoşa 1994.
- A. Sinan Bilgili, XVI. Yüzyılda Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri (Varsaklar), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.
- A. Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1994.
- Aynî Ali Efendi, Osmanlı İmparatorluğunda Eyâlet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri, (nşr. H. Tuncer), Ankara 1964.
- Bekir Sıtkı Baykal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler", Belgeler, XIII/17, Ankara 1988, s. 87-115.
- Evliya Çelebi, Seyehatname IX, İstanbul 1935.
- F. B. Pegolotti, La pratica della Mercatura, (nşr. Allan Evans), Massachusetts 1936.
- F. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989.
- Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus", Belleten XV/60, (Ekim 1951), s. 617-628.
- Feridun M. Emecen, "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdari Yapılanması", Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, (Yayına Hazırlayanlar: Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu), İstanbul 2001, s. 47-58.
- George Hill, A History Of Cyprus IV, The Ottoman Provençe The British Colony 1571-1948, (nşr. H. Luke), Cambridge 1940-1952.
- H. İnalçık, "Ottoman Policy And Administration In Cyprus After The Conquest", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara 1971, s. 59-79.
- H. İnalçık, Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, Ankara 1987.
- Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", Belgeler IV/7-8, Ankara 1969, s. 1-35.
- Lütfi Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizami", İktisat Fakültesi Mecmuası, 23/1-2, (İstanbul 1963), s. 97-143.
- M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri", Kıbrıs'ta Osmanlılar, Lefkoşa 2008, s. 267-273
- M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'ında Tuz Üretimi ve Sorunları", Kıbrıs'ta Osmanlılar, Lefkoşa 2008, s. 273-285
- M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566), Ankara 1989.
- M. Z. Pakalın, "Okka", Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II, İstanbul 1983, s. 723
- Metin Kunt, Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, İstanbul 1978.
- N. Bozkurt, "Deri", TDVİA. IX, İstanbul 1994, s. 174-175.
- N. Çaçatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan alınan Vergi ve Resimler", DTCFD, V/5, (Kasım-Aralık 1947), s. 438-511.
- Ö. L. Barkan, XV. Ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar, İstanbul 1943.
- Recep Dünder, "Conquest Of Cyprus", The Turks III, Ankara 2002, s. 332-344.
- Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi", Türkler IX, Ankara 2002, s. 667-678.
- Recep Dünder, Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670), (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.
- Ronald Jennings, Chiristians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640, New York University Press 1993.
- S. Faroghı, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Kent Mekânında Ticaret ve Gıda Üretimi 1550-1650, (nşr. N. Kalaycıoğlu), İstanbul 1994.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi, (Haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992.

Şenol Çelik, Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584), (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.

Şerafettin Turan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdarî Taksimatı (H. 1041/1631-32 Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri), Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı, Ankara 1963, s. 201-232.

Tuncer Baykara, Anadolu’nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdarî Taksimatı, Ankara 1988.

Zeki Tekin, “Türkler’de Dericilik”, TDVİA, IX, İstanbul 1994, s. 176-178.

Çorum Halkevleri: Teşkilat ve Faaliyetleri Kapsamında 1937 Yılında Düzenlenen Millî Gün ve Bayramlarla İlgili Etkinlikler

Prof. Dr. Mesut Aydın¹

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Halkevleri, 19 Şubat 1932’de kurulan kültür kurumlarıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Halk eğitiminin tamamlayıcı unsurlarından birisi olan bu kurumlar; millî bilincin yerleşmesinde etken olan bir okul görevini de yerine getirmiştir.

Çorum Halkevi, 24 Şubat 1933 tarihinde beş şube ile faaliyete başlamıştır. Kısa süre zarfında da eksikliklerini tamamlayarak yörede etkin bir rol oynamıştır.

Çorum Halkevinde kutlanan millî gün ve bayramlar 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 26 Eylül Dil Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ile Tasarruf ve Yerli Malı Haftasıdır. Bayramlar, vatandaşlar arasında millî birlik ve beraberliği kuvvetlendiren, dayanışma ve yardımlaşma duygularını harekete geçiren bir olgudur. Dolayısıyla bu olgunun Çorum’da nasıl oluşup şekillendiğini belgelerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın amacı Halkevi bünyesinde gerçekleştirilen millî gün ve bayramların kutlanmasına yönelik etkinlikler yanında o dönemin sosyal ve ekonomik durumunun da irdelenmesidir. Yine, bu çalışma ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum’da kültürel alanda gerçekleştirilen faaliyetler değerlendirilecektir. Bu amaçla arşiv taraması gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular burada paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, Çorum, millî bayramlar, anma günleri

Çorum Community Centers: Activities Related to the National Day and Holidays Organized in 1937 within the Scope of its Organization and Activities²

ABSTRACT

Community centers were established on February 19, 1932 as cultural institutions. These institutions, which were the most important complements of Public Training in the early years of the Republic, acted as public schools that were influential on the establishment of national conscious until 1951.

Çorum Community Center started its activities on February 24, 1933 with five branches. In a short time, it has completed its deficiencies and played an active role in the region.

National days and holidays celebrated in Çorum Community Center are as follows; 23 April National Sovereignty and Children's Day, 19 May Youth and Sports Day, 30 August Victory Day, 26 September Language Day, 29 October Republic Day and Savings and Domestic Goods Week.

¹ mesut.aydin@inonu.edu.tr

² Bu makale International Conference on Research in Education and Science isimli sempozyumda “Çorum Halkevleri Kapsamında 1937 Yılında Düzenlenen Milli Gün ve Haftalar ile İlgili Etkinlikler” 28 Nisan 2018’de sunulmuş sempozyum metninin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

Holidays are a phenomenon that strengthens national unity and solidarity among citizens and stimulates feelings of solidarity and solidarity. Therefore, it will be tried to explain with documents how this phenomenon was formed and shaped in Corum.

The aim of the study is to examine the social and economic situation of that period as well as the activities for the celebration of national days and holidays held within the Community Center. Again, with this study, the activities carried out in the cultural field in Çorum in the first years of the Republic will be evaluated. For this purpose, archives were scanned and the findings were shared here.

Keywords: Community Centers, Çorum, national holidays, remembrance days

1.GİRİŞ

Halkevleri, Cumhuriyetin ilk yıllarında millî bilincin yerleşmesinde etkin bir halk okuludur. Halkevleri, Atatürk'ün direktifleriyle kurulmuş ve kısa zamanda Türkiye'nin her yanına yayılmış çok önemli bir kültür kurumu olmuştur.

Bilindiği gibi Cumhuriyetin ilânından sonra siyasal, sosyal, toplumsal, kültürel ve ekonomik anlamda yeni düzen çalışmaları başlatılmış ve birçok inkılaplar gerçekleştirilmiştir. Ancak yeni düzen çalışmalarının ilk evresinde yapılan ve yapılacak olan yeni düzen çalışmalarının halka gerektiği gibi anlatılamaması sorunuyla karşı karşıya kalınmıştı. Bu alanda kendisinden çok önemli atılımlar beklenen Türk Ocakları, gerektiği gibi inisiyatif alamamış ve şimşekleri üzerine çekmişti.³ Bu bağlamda, Cumhuriyet değerlerinin özümsemesi, inkılapların geniş halk kitlelerince benimsenmesi, halkın sosyal, kültürel gelişimini sağlayacak ve yurt genelinde örgütlenmiş yeni bir halk eğitimi ve kültür kurumuna ihtiyaç duyulmuştu.

Bu yolda arayışlar devam ederken, Avrupa'da öğrenim görmüş olan Vildan Aşır Savaşır'ın Ankara Radyosundaki bir konuşmasında; Türkiye'de de Çekoslovakya'daki "Sokol" adlı kuruluşlara benzer bir yapılanmanın gerçekleştirilebileceği, "Halkevleri" ya da "Halkın Evi" şeklinde bir örgütlenmeye gidilebileceği üzerinde durması, çözümü kolaylaştırmıştı. Bu konuşmanın ardından Atatürk, Vildan Aşır Savaşır'ın önerisini uygulanabilir bulmuş ve çalışmalar başlatılmıştı. Sonuçta, Dr. Reşit Galip, Halkevi çalışmalarını üstlenmiş, Ankara Türk Ocağı binasında bir dizi toplantılar gerçekleştirilerek Türk Ocaklarının yerini alacak olan Halkevlerinin kuruluşu tamamlanmıştı.

C.H.P bünyesinde oluşturulan Halkevlerinin kuruluş işlemlerinin tamamlandığı, C.H.P Genel Sekreteri, Recep Peker tarafından bütün örgüte duyurulmuştu.⁴ Ardından 19 Şubat 1932'de Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van halkevlerinin açılışları gerçekleştirilmişti.⁵

Halkevleri, C.H.P Genel Yönetim Kurulunca hazırlanan ve genel başkanlıkça onaylanan bir talimatnameyle kurulmuş ve kapatıldığı 1951 yılına kadar da ilgili talimatnamelerle yönetilmişlerdir.⁶ 1932 yılında çıkarılan Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesine göre yurt genelinde halkevlerinin oluşturulması, yönetimi ve şubeleriyle ilgili kurallar

³Yusuf Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992; Füsün Üstel, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

⁴Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım Ağustos 1931'den 1 Kanun 1932 Nihayetine Kadar, c. I, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933, 90; Nurcan Toksoy, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, Orion Yayınevi, Ankara 2007, 29-30.

⁵Nihat Erim, "Halkevleri", Türk Ansiklopedisi, c. XVIII, MEB Yayınları, Ankara 1970, 411.

⁶Orhan Özacun, C.H.P Halkevi Yayınları Bibliyografyası (1932-1951), Kitap Matbaacılık, İstanbul 2001, 1.

belirlenmiştir.⁷ Söz konusu talimatnameye göre halkevlerinin açılma kararı ve çalışma programının belirlenmesi; CHP Genel Yönetim Kurulu'na aitti. Vilayet düzeyinde açılacak olan halkevinin teşkilatlandırılması, denetimi, düzeni ve bakımı ise buldukları yerin il ve ilçe CHP Yönetim Kuruluna bırakılmıştı.

Halkevleri; Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar(Ar), Temsil (Gösterit), Spor, İctimaî Yardım, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük, Halk Dershaneleri ve Kurslar ile Müze ve Sergi Şubelerinden oluşturulmuştu.⁸ Her şubenin farklı bir işlevi vardı. Bir ilde veya ilçe merkezinde halkevi açılırken ilk etapta yukarıda sayılan dokuz şubenin hepsinin aynı anda açılma zorunluluğu olmayıp, bazı asgari şartlar yeterli görülmüştü.⁹ Halkevi açılması düşünülen il veya ilçede en az üç şubenin çalışmasını sağlayacak yeterli üye sayısının bulunması; en az 200 kişilik bir salonu, kütüphanesi ve birkaç çalışma odası bulunan bir binanın olması; açık havada spor yapılabilecek uygun bir bahçeye sahip olması gerekiyordu. Ayrıca en az bir hizmetli ile bir memurun aylığını ve diğer zorunlu masrafları karşılayacak bütçenin temin edilmesi de şarttı.

Açılması uygun görülen merkezlerdeki halkevi çalışmalarına; C.H.P üyesi olan veya olmayan bütün vatandaşlar katılabilirdi. Halkevi çalışmalarına katılmak için vatandaşlardan hiçbir şart aranmazken halkevi yönetim kurulu ve şube yönetim kurullarına seçilebilmek için CHP üyesi olma şartı getirilmiştir.¹⁰

Halkevi şubeleri, faaliyet alanına göre dokuz şube etrafında örgütlenmiş ve çalışmalarını yönlendirmişti.¹¹ Bu şubelerden ilki Dil Edebiyat Tarih Şubesi'dir. Halkevinin bulunduğu yöredeki halkın genel bilgisini yükseltmeye yarayacak konularda sohbetler ve konferanslar düzenlemek; o günlerde yazı ve edebiyatta kullanılmayan, fakat halk arasında yaşayan sözcük, terim, hikâye, efsane, masal ve atasözlerini araştırıp toplamak; âdet ve gelenekleri incelemek; dergi çıkararak veya çıkarılmakta olan dergiler aracılığıyla yukarıda belirtilen çalışmaların sonuçlarını yayımlamak, bu şubenin görevleri arasında idi.¹² Ayrıca edebiyat alanında yetenekli kişileri teşvik etmek ve korumak, sanat ve edebiyat toplantıları düzenlemek, tarihe geçen önemli şahsiyetlerle Türk tarihi ve edebiyatına hizmet eden bilim adamı, şair ve yazarlar için özel anma günü düzenlemek ve basım-yayın faaliyetlerinde bulunmak da önemli görevleri arasında yer alıyordu. Halkevlerinin matbaa kurma yetkisi olmadığından bu şube yayımlayacağı dergi, broşür ya da kitapları piyasadaki matbaalara bastırarak gerçekleştirecekti.¹³

Güzel sanatlar şubesi, halkın güzel sanatlara ilgisini arttırmak için müzik, resim, heykel, mimari ve süsleme sanatları gibi alanlarda çalışmalar yapmak üzere oluşturulmuştu. Halkın müzik zevkini geliştirmek için aylık müsamereler ve müzik akşamlarının düzenlenmesi; koro, bando ve orkestra gibi müzik toplulukları oluşturularak Türk müziği çalışmalarında batı müziği tekniklerinin uygulanması; batı müziği yanında halkın milli marş ve şarkılarını öğrenmesine; halk arsında söylenen ezgilerin derlenmesiyle milli musikinin gelişmesine yardımcı olmak ve yetenekli gençleri koruyarak bunların yetişmesini sağlamak da şubenin aslı görevlerindendi. Şubenin diğer bir çalışma alanı ise resim ve fotoğrafçılığı teşvik etmek için resim ve fotoğraf

⁷CHF, Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932.

⁸CHF, Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932, 3-4; CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1942.

⁹CHP, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940, 3.

¹⁰CHF, 1932 Halkevleri Talimatnamesi, 3 vd.

¹¹CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942.

¹²Firdevs Gümüšoğlu, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005, 133.

¹³CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942,4; CHP, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940, 6-9.

sergileri açmaktı.¹⁴

Temsil (Gösterit) Şubesi ise tiyatroya hevesi ve yeteneği olan kadın ve erkek üyelerden bir temsil grubu oluşturmak; CHP Genel sekreterliğince oluşturulan repertuarda yer alan piyeslerin oynanmasını sağlamak temsil şubesinin görev ve sorumluluğunda idi. Oluşturulan repertuardaki piyes ve oyunlar; cumhuriyet değerlerinin halka ulaştırılıp benimsetilmesi ve yeni bir kimlik kazandırılması noktasında tiyatronun telkin kudretinden yararlanılmaktaydı.¹⁵ Bu piyesler, halkevleri aracılığıyla amatör ve profesyonel sanatçılar tarafından temsil edilmiştir. Bir halkevinde hazırlanan temsil, sadece o yöreyle sınırlı kalmayıp, çevre şehir, kasaba hatta köylere gidilerek halkın ilgisine sunulmuştu. Halkevi temsil şubelerinin önemli görevlerinden biri de Türk kadını sahneye çıkarmak ve kadın sanatçılar yetiştirmek olmuştur.

Başlangıçta, temsillerde rol alacak kadın sanatçı bulunamamışsa da bu konudaki direnç önce kadın öğretmenler; sonraları ise Cumhuriyetin modern okullarında yetişen genç kızlar ve halkevleri sahnelerinde yetişen kadın sanatçılar vasıtasıyla kırılmıştır. Seçilen piyeslerde inkılâbı yayma, telkin etme ve modern hayatı özendirme ilkeleri aranmıştır. Bunlara ilâveten Karagöz, Orta Oyunu gibi geleneksel Türk seyirlik oyunları da halkevi sahnelerinde yeni bir hayat bulmuş ve yok olmaktan kurtulmuştur.¹⁶

Spor Şubesi, Türk halkının spor ve beden eğitimine karşı sevgi ve ilgi uyandırmak; bunları bir kitle hareketi ve millî bir faaliyet haline getirmeyi amaçlamıştır. O dönemlerde “Türkiye İdman Cemiyetleri Birliği” olarak bilinen spor teşkilatına üye olup olmamasına bakmaksızın bütün spor kuruluşlarının gelişim ve ilerlemesine yardım etmek öncelikli görevlerinden biridir. Hiçbir spor kulübü bulunmayan yerlerde, spor kulübü kurulmasını, gençlerin spor kulüplerine girmesini ve gerçek birer sporcu olarak yetişmesini teşvik etmiştir. Vatandaşlara bir veya iki yılda bir yerel jimnastik günleri düzenlemek; üç, dört yılda bir büyük jimnastik bayramları yapmak gibi özendirici çalışmalara imza atmıştır.¹⁷ Bu süreç içerisinde mahallî şartlara uygun sportif faaliyetler ve bu arada ata sporu olarak bilinen güreş başta olmak üzere futbol (ayak topu), jimnastik, boks, kayak, eskrim, judo, basketbol, voleybol, avcılık halkevinde rağbet gören sporlar arasında yer almıştır.¹⁸

Halkevlerinin bir başka şubesi de Sosyal (İçtimai) Yardım Şubesi idi. Adından da anlaşılacağı gibi Halkevinin bulunduğu çevrede yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, sakatlar, düşkün ihtiyar ve hastalarla ilgilenmek Sosyal Yardım Şubesinin ilk akla gelen görevleri arasında olmuştur. Ayrıca mevcut hayır kuruluşlarının çalışmalarına ortak olmak; toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları olan bakımevi, kreş ve öğrenci yurdu gibi sosyal yardım kurumlarının çalışmalarını hızlandırmak da halkevinin ilgili şubesince yerine getirilmesi gereken görev ve sorumluluklar arasında idi. Ayrıca; fakir öğrencilerin elbise, yemek ve barınmalarıyla ilgilenmek, tedaviye muhtaç hastaların tedavilerini sağlamak,

¹⁴CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942,5; Suna Kili, Türk Devrim Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12.Basım, İstanbul 2008, 10-13.

¹⁵CHP Genel sekreterliğince oluşturulan repertuar içinde yer alan ilk piyes, Ankara’daki halkevleri açılış töreninde sahnelenen ve Behçet Kemâl Çağlar’a ait olan Çoban piyesidir. Ayrıca; Türk Tarih tezini ortaya koyan ve inkılâp Türkiye’sinin halka nasıl anlatılacağını gösteren Beyaz Kahraman, Sönmeyen Ateş, Mavi Yıldırım, Özyurt, Çoban, Akın, inkılâp Çocukları, Yarım Osman, Köy Muallimi, Hedef, Mete, Özsoy, Taş Bebek ve Bay Önder vb. temsiller de sergilenmek için halkevlerine ulaştırılmıştı. Bkz., CHP, Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ankara 1937, 51; CHP,1939’da Halkevleri, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939, 14-17; Nurhan Karadağ, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951), Ankara Üniversitesi DTCF. Tiyatro Araştırmaları Dergisi 8, Ankara 1988, 136-137; CHP, 1932 Halkevleri Talimatnamesi,7; CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 5-6.

¹⁶Karadağ, agm., 144 vd.

¹⁷M. Özşarı, Halkevlerinin Kuruluşu ve Çalışmaları(<http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm>); CHP, 1940 Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, 9.

¹⁸CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, 6-8; CHP, 1932 Halkevleri Talimatnamesi, 8.

köylerden gelen fakirleri şehir ve kasabalarda barındırmak gibi faaliyetleri de bilinmektedir.¹⁹

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi ise halka okuma-yazma öğretmek; öğrencilere Matematik, Fizik ve Kimya gibi fen dersleri pekiştirme kurslarıyla isteyenlere Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rusça gibi yabancı dil kursları açarak örgün eğitimin yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Ayrıca biçki-dikiş, kuaförlük, şoförlük, şap kacılık, çiçekçilik, muhasebecilik, bağcılık, arıcılık, elektrikçilik vb. meslek edindirme kursları yanında konserve, turşu ve reçel yapımı gibi yöreye has yiyecek-içecek saklama bilgilerinin öğretildiği ve günlük hayat bilgilerinin geliştirildiği ücretsiz kurslar da düzenlenmiştir.²⁰

Halkevlerinin önemli işlevi olan şubelerinden bir diğeri de Kütüphane ve Yayın (Neşriyat) Şubesidir. Halkevi talimatnamesinde belirtildiği gibi, bir halkevinin açılabilmesi için yerine getirilmesi gereken ilk şartlardan biri kütüphane oluşturulmasıydı. Dolayısıyla halkevleri, buldukları yörede bir kütüphane ile okuma odası açmak ve bu görevi yerine getirmek için de Kütüphane ve Yayın Şubesini oluşturmak zorunda idi. Türk millî kültürünü besleyecek ve halk tarafından okunacak eserlerin çoğaltılması için gerekli tedbirleri almak; kitap, gazete ve dergi teminine çalışmak; CHP'nin halkı bilgilendirmek istediği konularda telgraf, telsiz, telefon, radyo gibi konuşma ve aydınlatma araçlarından faydalanarak partinin yayın işlerine yardımcı olmak; halkevi kütüphanesi okuyucularının sayıca artmasına gayret etmek; yöreye ait kitap, dergi ve broşür çıkartmak gibi önemli görevleri üstlenmişti.²¹

Halkevlerinin önem verdiği şubelerden biri de Köycülük Şubesidir. Halkevi talimatnamesinde ifade bulduğu şekliyle “memleketi aslî ve asil unsurundan; köyden tanımaya başlamak!” halkevlerinin temel umdelerinden biri olmuş²², köyün ve köydeki vatandaşların ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu amaçla köylü vatandaşın sağlık, sosyal, toplumsal ve güzel sanatlar alanında gelişmesine ve ilerlemesine; köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve bağlılık duygularının kuvvetlenmesine; çevre köylere geziler düzenlenmesine; köylünün okuyup yazabilmesini temin etmek için kurslar açılmasına; hasta köylülerin şehir sağlık merkezlerinde muayene ve tedavilerini sağlamaya; harp malûlü ve şehit köylülerin aile ve yetimlerini koruma ve bunların kasabadaki resmî işlerini kolaylaştırmaya yönelik çalışmalara imza atılmıştı. Bu tür işler icra edilirken doktor, veteriner, öğretmen, mühendis vb. meslek mensuplarından oluşan halkevi köycülük Şubesinin de köyleri dolaşmaları, kendi ihtisas alanlarına göre köylü vatandaşlarımızı bilgilendirmeleri düşünülmüştür.²³

Çeşitli kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Türkiye'nin ve özellikle Anadolu'nun tarihi ve antropolojik değerlerinin korunması ve bu konuda millî bir bilincin yerleşmesine önem veren halkevlerinin oluşturduğu şubelerden biri de Müze ve Sergi Şubesi olmuştur. Halkevi talimatnamesinde Müze ve Sergi Şubesinin faaliyet alanları ise şekilde belirlenmiştir: Çevredeki tarihî eser ve abidelerin iyi korunması hususunda öncelikle vatandaşımızı ve resmî makamları aydınlatmak; bulunduğu yörede resmî müze varsa onları zenginleştirmek, yoksa müze kurulmasına çalışmak; tarihî eserlerin ve üzerindeki yazıların fotoğraflarını alıp envanterini çıkartmak; tarihî kıymeti olan eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler,

¹⁹CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1944, Ankara 1945, 25-28; Toksoy, age., 54.

²⁰CHP, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi,23; F. Gümüsoğlu, age., 136.; Mehmet Korkud Aydın, “Nationwide Literacy Campaign Initiated by Community Centers And Case of Bitlis Community Center”, Redfame- Journal of Education and Training Studies, v.7 n.5, s.s. 39-53 ,s. 40

²¹F. Gümüsoğlu, 138; H. Algan, Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri(1932-1951), Ankara 2011, 26; S. Kili, age., 16-18.

²²CHP, Halkevleri 1932-1935:103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı,112; Sefa Şimşek, Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2002, 85.

²³CHP, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 28.

çiniler, halılar ve nakışlar gibi millî kültür belgeleriyle eski millî kıyafetler ve diğer etnografya belgelerini toplamaya çalışmak suretiyle mahallî müzeleri zenginleştirmek. Şubenin sergi faaliyetleri ise yöredeki veya ülkenin diğer şehir ve kasabalarındaki sanatkârların eserlerinin sergilenmesini temin etmek amacıyla sergiler açmak ve halka tanıtmaktı.

Başlangıçta, Müze ve Sergi Şubesi olarak açılan bu şube, daha sonra Tarih ve Müze Şubesi adı altında faaliyetlerim sürdürmüştü.²⁴

CHP Genel Sekreterliği, 1940 yılından itibaren halkevi kurma potansiyeli olmayan kaza merkezi, kasaba ve köylerde ise Halkodaları açmış, halkevi faaliyetlerini kırsal kesime taşımayı da amaçlamıştır.²⁵

2.ÇORUM HALKEVİ

2.1.Çorum Halkevi ve Teşkilatı

Türkiye genelinde açılmasına hız verilen halkevlerinin bir şubesi de Çorum'da açılmıştı. Çorum Halkevi, 24 Şubat 1933 tarihinde o günkü Belediye binasında faaliyetine başlamıştı.

Halkevi Başkanlığını ise ilk yıllarda CHP Çorum İl İdaresi tarafından seçilen Hasan Ölçek üstlenmişti. Daha sonra sırasıyla Tablo 1'de yer alan isimler Çorum Halkevi başkanlığını sürdürmüşlerdir. Tespit edilebilen son halkevi başkanı ise Enver Can'dır.²⁶

Adı Soyadı	Görev Yıllar	Yaptığı
Hasan Ölçek	1934-1936	
Bedri Bilginer	1937-1938	
Şevket Davutoğlu	1939-1941	
F. Bozdoğan	1939	
Naim Atalay	1941-1943	
Nazmi Tombuş	1943-1945	
Ziya Ataman (Vekil)	1944	
Mustafa Şahin	1947	
Fahri Alpay	1947-1948	
Enver Can	1949	
Enver Can	1950	

Çorum Halkevi, açıldığı ilk günlerde Dil Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Sosyal Yardım, Spor ve Köycülük olmak üzere beş şube halinde oluşturulmuştu.

Çorum Halkevinin kuruluşundan itibaren 1934 yılı sonuna kadar ulaştığı üye sayısı ise Tablo 2'de görüldüğü gibi 20'si kadın olmak üzere 452 kişi olmuştu.²⁷

²⁴CHP, 1932 Halkevleri Talimatnamesi; CHP, Halkevleri Öğreneği, Ankara 1935; CHP, Halkevleri Öğreneği, Ankara 1938; CHP, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 29 vd.

²⁵CHP, Halkevleri ve Halkodaları, 1932-1942, 17 vd.

²⁶Çorum ili kaza ve nahiyelerindeki halkevi başkanlarına mahsus sicil cetvelleri için bkz., BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 936 - Dosya No: 635 - Sıra No: 1/1-65; Çorum ili kaza ve nahiyelerindeki halkevlerinin çalışma raporları için de BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1036 - Dosya No: 985 - Sıra No: 1/1-95

²⁷CHP, Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, Ulus Basımevi, Ankara 1935, 31-32; 134, 162, 196-197.

Şube Adları	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tüccar	İşçi	Çiftçi	G.Sanatlar	Sair Meslek	Bayan	Bay	Toplam
Dil, Tarih Edebiyat	2	1	16	11	15	23	-	37	-	105	105
Ar	-	-	15	13	31	5	4	24	8	84	92
Gösterit	-	1	30	3	3	-	2	8	8	29	37
Spor	-	4	8	4	32	-	2	20	4	66	70
Sosyal Yardım	3	4	3	33	14	1	-	1	-	59	59
Köycüler	1	-	4	16	2	151	-	20	-	194	194
Genel Toplam	6	10	61	80	97	180	8	110	20	432	452

1935 yılı kapsamında da Hasan Ölçek, Çorum Halkevi başkanlığına devam etmiş; Halkevi altı şube olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Üye sayısında gözle görünür bir artışın yaşandığı Çorum Halkevi şubelerinin üye sayısı Tablo 3'te de görüleceği gibi 23'ü kadın toplam 626'ya ulaşmıştı.

Şube Adları	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tüccar	İşçi	Çiftçi	G. Sanatlar	Bayan	Bay	Toplam
Dil, Tarih Edebiyat	2		10	28	17	24	27	1	107	108
Ar			9	4	49	2	29	7	86	93
Gösterit		3	22	7	10	1	7	6	42	48
Spor		5	10	8	35		25	6	77	83
Sosyal Yardım	2	7	8	11	57	3	6	3	91	94
Köycüler	2	1	4	20	2	151	20		200	200
Genel Toplam	6	14	63	78	170	181	114	23	603	626

Şubelerde görev yapan üyelerin mesleklerine göre dağılımı da önemliydi. Üyeleri arasında her kesimden bir isim görmek mümkündü. Çorum Belediye Başkanı (şarbay) Pertev Kerman, Sıhhat Direktörü Dr. Mustafa Ergun, Kültür Direktörü Mahmut Koçak gibi isimlerin yanı sıra Encümen-i Daimi üyesi (İl genel idaresi üyesi), noter, doktor, eczacı, öğretmen, avukat, işçi, memur ve şehrin seçkin tüccarları Tablo 4'te de görüleceği gibi görev üstlenmişlerdi.

²⁸CHP, Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülâsası, Ulus Basımevi, Ankara 1935, 134, 162, 196-197.

²⁹BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/172.

Komitenin Adı	Başkan	Üye	Üye	Üye	Üye
Dil, Tarih Edebiyat	İlk Okul Öğretmeni Rıfat Rami Arıncı	Orta Okul Direktörü Osman Özlü	Kültür Direktörü Mahmut Koçak	Orta Okul Yar Direktörü Tevfik Gökmen	Avukat Kamil Karaali
Ar	İlk Okul Öğretmeni Sadi Leblebici	İlk Okul Öğretmeni Eyyup Berker	İlk Okul Öğretmeni Münibe Altan	Kültür Sekreteri Ruhi Eromay	İlk Okul Öğretmeni Cemil Sirek
Gösterit	Orta Okul Öğretmeni Hüseyin Uzer	İlk Okul Öğretmeni Mümtaz Öger	İlk Okul Öğretmeni Fikriye Öngen	-	-
Spor	Tecimen Naim Atalay	Tecimen Vasıf Bilgin	Cezaevi üyesinden Hasan Tüzel	İlköğretim İspektörü Nuri Sertoğlu	İlk Okul Öğretmeni Adile Sayın
Sosyal Yardım	Sıhhat Direktörü Dr. Mustafa Ergun	Şarbay Pertev Kerman	Eczacı Bedri Bilginer	Avukat Bedri Tüzün	Tecimen Ahmet Tütüncü
Köycüler	İnhisarlar işyarından Mustafa Kerman	Özel Sağışman Yar Direktörü İbrahim Bilan	İlk Okul Baş Öğretmeni Mahir Tümer	Encümen-i Daimi üyesi Salim Erkoç	Noter İhsan Sabuncuoğlu

1936 yılı, Çorum Halkevi için eksiklerini tamamlama yılı olmuş, Halkevi şubelerinde görev yapan üyeler yeniden belirlendiği gibi şube kadroları da güçlendirilmiştir.³¹ Ayrıca Temmuz 1936'dan itibaren Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kitap Saray ve Yayın Şubesi ile Müze ve Sergi Şubeleri de açılarak dokuz şubeye ulaşmış, faaliyet alanı genişletilmiştir.³²

1936 yılında da üye sayısında artış görülmüş, 28'i kadın olmak üzere toplam 743'e ulaşmıştır. Mesleklere göre şube üyelerinin dağılımı ve sayıları Tablo 5'te aşağıya çıkartılmıştır.

Şube Adları	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tüccar	İşçi	Çiftçi	G. Sanatlar	Bayan	Bay	Top.
Dil, Tarih Edebiyat	2	-	12	31	17	24	39	1	124	125
Ar	-	-	6	4	49	2	41	8	94	102
Gösterit	-	1	22	7	12	1	17	6	48	54
Spor	-	5	19	8	10	-	62	6	98	104
Sosyal Yardım	2	7	8	11	57	3	6	3	91	94
Halk Dershaneleri ve Kurslar	-	-	4	-	-	-	11	4	11	15

³⁰ BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/172; BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 971 - Dosya No: 758 - Sıra No: 1/2-3.

³¹ Bu konuda bkz., EK 5 ve EK 6.

³² BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/81.

³³ BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/96

Kitapsaray ve Yayım	-	-	1	-	-	-	14	-	15	15
Köycüler	2	4	8	26	2	151	28	-	221	221
Müze ve Sergi	-	-	3	-	-	-	10	-	13	13
Genel Toplam	6	17	83	87	14	181	228	28	715	743

1936'da Hasan Ölçek, Çorum Halkevi başkanıdır. Bu yılki şube görevlendirmeleri ve katımlarla şube çalışmaları daha kapsamlı bir hâle gelmiştir. Ancak Halkevi binasında yapılan tadilat nedeniyle konferans, konser vb. etkinliklerin sayısında azalma gözlenmiştir. Aşağıda yeni şubelerle birlikte görev alan üyeler ve sayıları için Tablo 6 oluşturulmuştur.

Yeni dönemde Dil, Tarih Edebiyat Şubesi başkanı İlk Okul Öğretmeni Rıfat Rami Arıncı, Ar Şubesi başkanı İlkokul Öğretmenlerinden Sadi Leblebici, Gösterit Şubesi başkanı Ortaokul Öğretmenlerinden Hüseyin Uzer, Spor Şubesi başkanı Tüccardan Naim Atalay, Sosyal Yardım Şubesi başkanı Sıhhat Direktörü (İl Sağlık müdürü) Halit Karakaya, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi başkanı İlkokul Başöğretmeni Bilal Özkan, Kitapsaray ve Yayım Şubesi başkanı Baytar Direktörü (Veteriner Müdürü) Vahit Akdamar, Köycüler Şubesi başkanı İskân Katibi Mustafa Kaleli, Müze ve Sergi Şubesi başkanı ise Kültür Direktörü (Maarif Müdürü) Mahmut Koçak göreve başlamışlardır.

Komitenin Adı	Başkan	Üye	Üye	Üye	Üye
Dil, Tarih Edebiyat	İlk Okul Öğretmeni Rıfat Rami Arıncı	Avukat Kamil Karaali	Kültür Direktörü Mahmut Koçak	Osman Özlü Tarih Öğretmeni	Ortaokul Öğretmeni Tevfik Gökmen
Ar	Sadi Leblebici İlkokul Öğretmeni	İlk Okul Öğretmeni Eyyup Berker	İlk Okul Öğretmeni Münibe Altan	Kültür Sekreteri Ruhi Eromay	İlk Okul Öğretmeni Cemil Sirek
Gösterit	Hüseyin Uzer . Ortaokul Öğretmeni	İlk Okul Öğretmeni Mümtaz Öger	İlk Okul Öğretmeni Fikriye Öngen	-	-
Spor	Tecimen Naim Atalay	Tüccar Vasıf Bilgin	Ağır Ceza üyesinden Hasan Tüzel	İlköğretim İspektörü Nuri Sertoğlu	İlk Okul Öğretmeni Adile Sayın
Sosyal Yardım	Halit Karakaya Sıhhat Direktörü	Pertev Kaleli . Şarbay	Dava Vekili Bedri Tüzün	Eczacı Bedri Bilginer	Tecimen Ahmet Tütüncü
Halk Dershaneleri ve Kurslar	Bilal Özkan . İlkokul Başöğretmeni.	Muzaffer Ortaokul Öğretmeni	Bayan Emine . İlkokul Öğretmeni	-	-

³⁴BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/96.

Kitapsaray ve Yayım	Vahit Akdamar . Baytar Direktörü	İbrahim Akkovunlu Ziraat Bank müdürü	Ziraat Bank Sayışmanı Tahir Sirel	-Orta Okul Müzik Öğretmeni Hüseyin Özen	Nafia Müdür Vekili Ziya
Köycüler	Mustafa Kaleli İskân Katibi	Özel Sağışman Yar Direktörü İbrahim Bilan	İlkokul Öğretmeni Mahir Tümer	Encümen-i Daimi üyesi Salim Erkoç	Noter İhsan Sabuncuoğlu
Müze Ve Sergi	Mahmut Koçak . Kültür Direktörü	Şahin İlkokul Öğretmenlerinden	Turgut Korcan . İlkokul Öğretmeni	-	-

1937 yılında da Halkevinin üye sayısında artış gözlenmekte olup 32'si kadın olmak üzere toplam 806'ya ulaşmıştır. Dikkati çeken nokta diğer yıllarda olduğu gibi kadın üye sayısının çok az olması ve yeni kurulan şubelerin hâlâ teşkilatlanma hususunda görülen sıkıntılardır. Durum Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Çorum Halkevine 1937 Yılında Kayıtlı Üyelerin Mesleklerine Göre Dağılımı ve Sayısı ³⁵										
Şube Adları	Avukat	Doktor	Öğretmen	Tüccar	İşçi	Çiftçi	G. Sanatlar	Bayan	Bay	Top.
Dil, Tarih Edebiyat	2	-	12	35	27	29	31	1	135	136
Ar	-	-	8	6	56	4	38	4	108	112
Gösterit	-	1	25	9	58	5	11	11	98	109
Spor	-	5	22	10	13	-	33	7	76	83
Sosyal Yardım	3	9	12	13	65	9	-	5	106	111
Halk Dershaneleri ve Kurslar	-	-	7	-	-	-	-	4	3	7
Kitapsaray ve Yayım	-	-	3	-	-	-	-	-	3	3
Köycüler	3	5	11	29	4	168	15	-	235	235
Müze ve Sergi	-	-	8	-	-	-	2	-	10	10
Genel Toplam	8	20	108	102	217	215	130	32	774	806

Halkevi Başkanlığını Bedri Bilginer üstlenmişti. 30 Haziran 1937 tarihli çizelgede ifade edilen ve Tablo 8'de de yer alan şube başkanları ise Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi başkanı Noter İhsan Sabuncu, Ar Şubesi başkanı ilkokul öğretmenlerinden Sadi Leblebici, Gösterit Şubesi başkanı ilkokul öğretmenlerinden Mümtaz Öge, Spor Şubesi başkanı İlkokul başöğretmeni Nazım Uğur, Sosyal Yardım Şubesi başkanı Müftü Tefvik Ergun, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi başkanı İlkokul başöğretmeni Bilal Özkan, Kitap Saray ve Yayın Şubesi başkanı Baytar direktörü Vahit Akdamar, Köycülük Şubesi başkanı Mustafa Kaleli, Müze ve Sergi Şubesi başkanı Kültür direktörü Mahmut Koçak idi.

³⁵BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/71.

Tablo 8. Çorum Halkevi Komitelerinde 1937 Yılında Görev yapan Üyeler ³⁶					
Komitenin Adı	Başkan	Üye	Üye	Üye	Üye
Dil, Tarih Edebiyat	İhsan Sabuncu Noter	Milli Kitapsaray İşyari Eşref Artekin	Halil Fehmi Demirsoy Ortaokul Y. Dil Öğretmeni	Halil Ortaokul Tarih Öğretmeni	Mustafa Atak İl Basımevi Mürettiplerinden
Ar	Sadi Leblebici İlkokul Öğretmeni	Bayan Seniha Kaleli	Ruhi Tanyel Kültür Sekreteri	Seyfi Atak İdare Heyeti Sekreteri	Basri Ilgaz Fotoğrafçı
Gösterit	Mümtaz Gürkan İlkokul Öğretmeni	Hüseyin Uzer Ortaokul Öğretmeni	Mesut Kızıltan Odacı	Şükrü Oral Sağlık Komisyon Sekreteri	Rumi Ertekin Terzi
Spor	Nazım Uğur İlkokul Başöğretmeni	Şükrü Çöplü İl Basımevi Direktörü	Naim Atalay Okullular Kitapevi Sahibi	Cemil Sirel İlkokul Öğretmeni	Saim İnanç Kadaastro Sekreteri
Sosyal Yardım	Tevfik Ergun Müftü	Halit Karakaya Sıhhat Direktörü	Pertev Kaleli Belediye Reisi	Dr. Memduh Hastane Operatörü	Şevket Kaleli Ziraat Bank Veznedarı
Halk Dershaneleri ve Kurslar	Bilal Özkan İlkokul Başöğretmeni	Muzaffer Ortaokul Öğretmeni	Bayan Emine İlkokul Öğretmeni	-	-
Kitapsaray ve Yayım	Vahit Akdamar Baytar Direktörü	İbrahim Akkovunlu Ziraat Bank Direktörü	Talât Ziraat Bank Sayışmanı	-	-
Köycüler	Mustafa Kaleli İskân Katibi	İbrahim Tuncay Kültür İspekteri	İbrahim Bilan Hususi Muhasebe Sekreteri	Mahir Tümer İlk Okul Baş Öğretmeni	C.H.P. İlvönkurul Sekreteri Şevket Kayış
Müze ve Sergi	Mahmut Koçak Kültür Direktörü	Şahin İlkokul Öğretmeni	Turgut Korcan İlkokul Öğretmeni	-	-

³⁶ BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/71; BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 971 - Dosya No: 758 - Sıra No: 1/2-3.

2.2.Çorum'a Bağlı İlçelerde Açılan Halkevleri

Çorum' bağlı ilçelerde de Halkevi çalışmaları başlatılmıştı. İlçeler arasında ilk açılanlar ise 22 Şubat 1937 tarihinde İskilip ve Sungurlu Halkevleri olmuştu.³⁷ Zirâ CHP Genel sekreterliğince gönderilen talimatlar gereği, nüfusu 2000'den fazla olan ilçelerde halkevi çalışmalarının başlatılması öngörüldüğü için sıra Alaca, Osmancık ve Mecitözü'ne gelmişti. Bu bağlamda Çorum Valisi S. Yurdakul imzasıyla 23 Kasım 1938 tarihinde CHP Genel sekreterliğine yazılan bir yazıda “Çorum dâhilinde nüfusu 2000'den fazla olan Alaca, Osmancık ve Mecitözü'nde halkevi açılması için gerekli tedbirlerin alındığı” belirtilmişti.³⁸ Akabinde 5 Ocak 1939'da Çorum İl İdare Heyeti Başkanı Pertev Kalelioğlu tarafından CHP Genel sekreterliğine yazılan “Vilayet dâhilindeki bütün kazalarda halkevi açılmıştır” şeklindeki yazıdan da anlaşılacağı gibi Alaca, Mecitözü ve Osmancık ilçelerindeki halkevi çalışmaları 1938 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştı.³⁹ İlçe Halkevleri, başkanları ve görev yıllarını gösterir Tablo 9 aşağıya çıkartılmıştır.

Tablo 9. Çorum İlçe Halkevleri ve Başkanları	
Alaca Halkevi	
Memet Durukan	1939
Ali Şahin	1940
Dr. Refet Onur	1942
Muhittin Erözdemir	1943
Süleyman Sırrı Yalçınkaya	1945
Şükrü Yarımoglu	1948
İskilip Halkevi	
Emin Köse	1937
Hasan Ekiz	1938-1940
Cevat Köstekçoğlu	1939-1940
Ömer Azmi Tuncay	1942
Sadık Sıtkı Koçhisarlı	1945
Ali Alpsar	1946
Ekrem Gönen	1947
Muharrem Balasaygun	1948
Ali Alpsar	1950
Mecitözü	
Abdulkadir Sönmez	1939
Mümtaz Gürkan	1943-1945
Bekir Aksoy	1947
Cafer Elçi	1950
Osmancık	
Haydar Kütük	1939-1941
Sıttık Aktan	1941
Muttalip Karakaş	1943
İbrahim Şahin	1943
Sıtkı Aktan	1945
Fethi Erel	1946
Sungurlu	
Sadullah İnal	1938-1939

³⁷BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/50 , 53.

³⁸BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/45, 48, 53.

³⁹BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/45

Bilâl Özkan	1942
Fuat Sümer	1944
Dr. Zeki Arsan	1945
Ahmet Güler	1946
Medeni Soysal	1947-1948
Bekir Emrali	1950

CHP Genel sekreterliğince yurt geneline yapılan duyurularda kültür çalışmalarının köylere kadar götürülmesi istenmiş ve “Halkevi teşkilatıyla varılamayan bu yerlere ihtiyaçlarına, dilek ve şartlarına uygun bir teşkilatla girilmesi” düşünülmüş ve halkodaları oluşturulmuştur.⁴⁰ 1940’da 200’e yakın bir sayıda halkodası açılmış ve 1951’e kadar da bu sayı 4322’ye ulaşmıştır.

CHP Genel sekreterliğinin genelgesi doğrultusunda Çorum ve ilçelerinde de çok sayıda halkodası açılmıştı. Halkodaları CHP İl İdare Heyetinin talebi sonunda değerlendirilmiş ve değişik tarihlerde uygun şartları taşıyan halkodaları faaliyete geçirilmiştir. Bunlardan arşiv kayıtlarından tespit edilebilenler Tablo 10’da topluca sunulmuştur.

Tablo 10. Çorum Genelinde Açılan Halkodaları	
Halkodasının Açıldığı Yer	Açılış Tarihi
Çorum/Alahöyük ve Seciğen Halkodası	?
Çorum/Göcenovacıği Halkodası	1945
Çorum/Yeniçamlica Halkodası	1941
Çorum/Buğabağı Halkodası	1945
Çorum/Laçin Halkodası	1941
Çorum/Seydim Halkodası	1945
Çorum/Sarımbey Halkodası	1945
Alaca/Büyükhırka Halkodası	1945
Alaca/Büyükcami Halkodası	1945
İskilip/KızıilverenBucağı Karavdar Halkodası	1946
İskilip/Kızıilveran Halkodası	1943
İskilip/Bayat Halkodası	1945
İskilip/Kuzuluk Halkodası	?
İskilip/Kayaağzı Halkodası	?
İskilip/Eski Alibey Halkodası	?
İskilip/Karaveran Halkodası	1945
Osmancık/Hacı Hamza Halkodası	1945
Osmancık/Kamil Halkodası	1945
Sungurlu/Boğazkale Halkodası	1941

⁴⁰CHP, Halkevleri ve Halkodaları, 1932-1942, 17.

3.Çorum Halkevi Faaliyetleri

Çorum Halkevi, açıldığı ilk günlerde Dil Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Sosyal Yardım, Spor ve Köycülük olmak üzere beş şubesiyle hizmet vermeye ve halka ulaşmaya gayret etmişti.

Kuruluş süreciyle birlikte şube yapılanmalarına da hız veren Halkevi; 1934 yılında Temsil Şubelerini de açmak suretiyle faaliyet alanını genişletmişti. 1934 yılı etkinlikleri arasında Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi ile Sosyal Yardım Şubesinin öne çıktığı görülmektedir. Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi mensupları, dil tetkikleriyle meşgul olmuş; Çorum tarihini yazmak için araştırmalar başlatmış; tarihî eserleri ve bu arada Boğazkale'deki eserlerin durumuyla ilgili tetkiklerde bulunmuş, bunların fotoğraflarını çekerek tespit ve envanter çalışmalarını yapmış; 50 civarında halk şairinin hayat hikayelerini ve şiirlerini Çorum gazetesinde yayımlatmıştır. 1934 yılı içinde halkın bilgilenmesi için çeşitli konularda 16 konferans düzenlenmiş ve bu konferanslara toplam 8000 vatandaş katılmıştır.

Güzel Sanatlar Şubesi, Batı müziği ile ilgi çalışmalar yapmış, 600 kişinin katıldığı bir konser gerçekleştirilmiştir.

Temsil Şubesi ise yeni kurulduğu için şubede etkinliklere katılacak üye toplamaya başlamış ve hazırlık çalışmalarıyla meşgul olmuştur. Spor Şubesi de başta güreş olmak üzere cirit, atlı spor, avcılık ve futbol (ayak topu) gibi spor dallarının canlandırılması için çalışmalar başlatmıştır.

Sosyal (İçtimai) Yardım Şubesi ise Çorum genelinde yardıma muhtaç çocuk, kadın, yaşlı-genç vatandaşlara Halkevinin imkânları nispetinde yardımda bulunmuş; açtığı doğumeviyle sağlık alanında da önemli bir ihtiyacı karşılamaya başlamıştır. Şubedeki görevli üç doktor üyenin katılımlarıyla Sağlık alanında çocuk bakımına öncelik verilmiş, Kızılay ile işbirliği içinde yoksul ve yardıma muhtaç çocukların ihtiyacı giderilmiştir.

Köycülük Şubesi de kuruluş amacına uygun olarak köy ziyaretlerinde bulunarak köy hayatının gelişimine katkıda bulunacak etkinlikler düzenlenmiştir. Ayrıca Köye doktor ve sağlık ekibi götürülerek hasta köy vatandaşlarının ücretsiz muayeneleri gerçekleştirilmiş; tedavilerinin hastanede yapılmasına gerek duyulan hastaların da hastaneye gönderilmelerine de ön-ayak olmuşlardır.

İlgili şube henüz açılmamasına karşın Çorum Halkevi'nin kütüphane çalışmaları tamamlanarak halkın okuması için uygun bir ortam yaratılmıştır. Kütüphanedeki kitap sayısı 1934 yılı içinde 680'e ulaşmış ve bu kitaplardan yararlanan okur sayısı da 9000'i bulmuştu.

1935 yılında da kuruluşunda üstlendiği sorumluluk anlayışıyla örnek bir halk eğitim kurumunun görevlerini yerine getiren Çorum Halkevleri; yine dil, tarih, edebiyat, sağlık, spor ve toplumsal konularda türlü etkinliklere imza atmıştır.

Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin başlattığı ve yurt geneline yaydığı dil çalışmaları kapsamında önemli bir paydaş olarak sentaks ve kelime derleme işleriyle meşgul olmuştur. Gazetelerde Çorum tarihi ve dil çalışmalarıyla ilgili yayımlar yapmış; daha önce başlatılan tarihi eserlerle ilgili envanter çalışmalarına devam etmiş; Çorum'da yapılan bir kazıya katılmış ve çorum genelinde tespit edilebilen tarihi eserleri Halkevi müzesine taşımak suretiyle önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Şube üyelerince beş halk şairinin hayat ve eserleri derlenerek Çorum Gazetesinde tefrika halinde yayımlatılmıştı. Ayrıca Çorum şairleri için hazırlana bir etkinlik de dâhil olmak üzere toplam 18.000 vatandaşın katılımıyla 40 konferans gerçekleştirilmiştir.

Güzel Sanatlar (Ar) Şubesinde Halkevi bandosu oluşturularak millî bayramlarda çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiş; keman ve piyano derslerine devam edilerek bir operet hazırlanarak sunulmuştur. Komşu illerle iletişimin en güzel örneklerinden birini oluşturacak bir etkinlikle Çorum'da hazırlanan operet, Samsun ve Amasya'da da sunulmuştur. Şube üyelerince dokuz konferans ve üç konser programı hazırlayarak 2200 vatandaşın Halkevi çatısı altında bir araya gelmesi sağlanmıştır.

Gösterit Şubesi ise yeni oluşturulmuş bir birim olmasına karşın yıl boyunca 4500 vatandaşın katılımının sağlandığı altı temsil hazırlayıp sunmuştur.⁴¹ Spor şubesi ise futbol (ayak topu) maçları düzenleyerek farklı illerden gelen 70 sporcuyla ağırlamış; Çorumlu sporcuların millî bayram ve anma toplantılarına katılımını sağlamıştı. Halkevi avcılarının düzenledikleri av etkinlikleri kapsamında güzel sanatlar şubesinin de yardımlarıyla şölen ve eğlenceler düzenlenmiş; elde edilen paralarla 40 yoksul çocuk sünnet ettirilerek önemli bir sosyal sorumluluk örneği sergilenmiştir.

Sosyal (İçtimai) Yardım Şubesi de benzer bir projede yer almış 67 yoksul çocuk giydirilirken 15 çocuk da sünnet ettirilmiştir; Çocuk Esirgeme Kurumunca 30 öğrenciye her gün öğle yemeği verilmesini temin etmiş; yıl boyunca ulaşabildiği 53 hastanın ilaçları halkevi tarafından temin edilmişti. Ayrıca Gösterit Şubesiyle birlikte düzenledikleri iki gösterinin gelirini Çocuk Esirgeme Kurumuna bağışlamış; okullara defter, kalem ve kitap dağıtımını üstlenmiştir.

Köycülük Şubesi de köyde yaşayan vatandaşlardan ihtiyaç sahiplerine dağıtımını sürdürmüş; köylere dergi ve gazete dağıtımını başlatmıştır. Ayrıca köy muhtarlarını toplayarak bilgilendirme toplantıları düzenledikleri gibi şehir-köy kaynaşmasını sağlayacak etkinlikler kapsamında köy muhtarlarını ve onların seçeceği aileleri eşleriyle birlikte düzenlenen konser, balo vb. etkinliklere davet etmişlerdir.

1935 yılında üye sayısı 23'ü kadın olmak üzere toplam 626'ya ulaşmıştı. Yine aynı yıl Halkevinde gerçekleştirilen altı temsil ve gösteriye 4500, üç konsere 2200, 30 konferansa 18.000, altı kongreye 550, iki baloya 800 ve dört şölene ise 1150 kişi katılmıştı. Halkevince düzenlenen millî ve dinî bayram etkinliklerine de 6000 vatandaşın katılımı sağlanmıştı. Ayrıca halkevi bünyesinde açılan 24 derse ise 1200 öğrenci devam etmişti.⁴²

1936 yılı, Çorum Halkevi için eksiklerini tamamlama yılı olmuş, Halkevi şubelerinde görev yapan üyeler yeniden belirlendiği gibi şube kadroları da güçlendirilmiştir.⁴³ Ayrıca Temmuz 1936'dan itibaren Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kitap Saray ve Yayın Şubesi ile Müze ve Sergi Şubeleri de açılarak faaliyet alanı genişletilmiştir.⁴⁴ Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesinde 1936 yılında Türk dili ile ilgili tarama ve derleme çalışmalarında büyük bir mesafe kaydederek 2278 sentaks fişi CHP Genel sekreterliğine gönderilmiştir. 24 Ağustos 1936 tarihinde gerçekleştirilen III. Dil Kurultayına Çorum Halkevinin temsil şube mensubu olan Çorum Kültür Direktörü(Maarif Müdürü) Mahmut Koçak seçilerek yol masrafları karşılanarak İstanbul'a gönderilmişti. Çorum'da da gerek Dil Kurultayı ve gerekse 26 Eylül Dil Bayramı törenlerle kutlanmıştır.

İskilipli Şeyhülislâm Ebu's-suud Efendi ile Aşıkpaşaoğlu Elvân Çelebi'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bir çalışma hazırlanmış, Birer broşür halinde yayımlanması planlanmıştır.⁴⁵

⁴¹ BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/172.

⁴² CHP, Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara 1936, 42-43; 124-125;132-133;140-141;148-149;156-157;180-181;204-205;212-213;234-235.

⁴³ Bu konuda bkz., Tablo 6.

⁴⁴ BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/81.

⁴⁵ BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No:2/85.

Çalışma konusu edilen ve listelenen 32 halk şairinin daha hayatı ve eserleri incelenmiş, 11 Mayıs 1936'da da Çorum Şairleri adıyla Halkevinde bir program yapılarak bu şairlerin halka tanıtımı gerçekleştirilmiştir.⁴⁶ Ancak konferans salonunun tamir ve inşaatının devam etmesinden dolayı Şubenin belirlediği ve halkın katılımıyla gerçekleştirilen konferanslarda azalma olmuştu.

Güzel Sanatlar (Ar Şubesi) Şubesinde 13 konser verilmiştir. Keman ve piyano dersleri verilmiştir. Halkevi bandosunun kadrosu genişletilerek eleman sayısını dokuza çıkartmış; Samsun'dan bir piyanist getirilerek hem müzik kurslarında öğretmenlik yaptırma hem de bando çalışmalarını için önemli bir repertuar hazırlama imkânı sağlanmıştır.

Bu yıllarda diğer yörelerde olduğu gibi burada da sahnelenecek temsillerde kadın rollerini üstlenecek kadın üye bulmakta zorlandıkları için temsil seçiminde güçlük çekildiği faaliyet raporlarında açıkça belirtilmişti. Buna karşın Gösterit Şubesinde "Çığ", "Kızıl Çağlayan" ve "Yurdum İçin" piyesleri sergilenmiştir. Temsillerde üye öğretmen, memur ve yöre gençleri rol almışlardır.⁴⁷

Spor Şubesi, spor müsabakaları düzenlemiş; Çorum karma takımı ile Yozgat karma takımları arasında futbol maçı gerçekleştirilerek komşu iller arasındaki yakınlaşmaya katkı sağlamışlardır. Sporcular bayramı geniş katılımlı bir şekilde kutlanmıştır.

Toplumsal dayanışmada önemli bir yeri olan Sosyal Yardım Şubesinde de 1936 yılı içinde Çorum genelinde tarama yapılarak fakirlerin tedavi giderleri karşılanmış; ihtiyaç sahibi öğrencilerin barınma, giyim, okul ve yol harçlıkları sağlanmış; hayır kurumlarının gelişine katkıda bulunulmuştur. Bu kapsamda Kızılay yararına bir balo tertip edilmiş ve elde edilen 300 liralık gelir kuruma aktarılmıştır.

Diğer şubelere oranla Köycülük Şubesinin çalışmaları sönük geçmiştir. 1936 yılında köy gezileri düzenlenememiş; ancak imkânlar nispetinde köylerden gelen ve yardıma muhtaç hastaların tedavileriyle meşgul olunmuştur.⁴⁸

4. Çorum Halkevi Kapsamında Millî Gün ve Bayramlarla İlgili Etkinlikler

Halkevlerinin en önemli çalışmalarından biri de millî gün ve bayramların kutlanması yönelik yapılan faaliyetlerdir. Bayramlar vatandaşlar arasında millî birlik ve beraberliği kuvvetlendirmiş, dayanışma ve yardımlaşma duygularını harekete geçirmiştir. Farklı il ve ilçelerin halkevlerinde aynı coşkuyla kutlanan bu millî gün ve bayramlar, Çorum Halkevinde de kutlanmıştır.

Çorum Halkevinin millî gün ve bayramlarla ilgili etkinliklerinde Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Ar Şubesi ve Gösterit Şubesi etkin rol oynamıştır. Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesinin görevi ilgili bayram ve anma toplantılarının içeriğine uygun konuşmacıları belirlemek ve diğer kurumlarla ortaklaşa bir program oluşturmaktır. Ar Şubesi ise yapılacak etkinlikte Halkevi bandosu, koro ve saz heyetlerini hazırlayıp izleyenlerin zevk alacakları bir gün yaşamalarını temin etmektir. Etkinliklerde mahallî ve millî oyunların oynanması; çeşitli ezgilerin icra edilmesi de bu şubenin görevleri arasında idi.

Gösterit Şubesi ise Halkevinde yapılacak olan etkinliklerde günün anlam ve önemini kavratacak, millî bilinci güçlendirecek temsiller hazırlamaktır. Bu konudaki en büyük destek CHP Genel Sekreterliği idi. Orada belirlenen ve repertuara alınan temsiller yurt genelinde

⁴⁶BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/82.

⁴⁷BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/83.

⁴⁸BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/84.

Halkevlerine gönderilir, Halkevleri de o günkü etkinliğe uygun düşen temsilleri izleyenlerle paylaşırdı.

Yurdun her tarafında olduğu gibi Çorum ve mülhakatında 1937 yılı içinde belirlenen etkinliklerin başında millî bayram törenleri gelmekte idi. CHP Genel Sekreterliğince merkez ve taşradaki örgütlerine yayınladığı genelgelerde Halkevi bünyesinde etkinlik gerçekleştirilen bayramlar; 23 Nisan Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı idi.

Millî bayram etkinliklerinin dışında 19-22 Şubat Halkevlerinin kuruluş günü, 15 Mayıs Hava şehitleri günü, 24 Temmuz Lozan günü, 26 Eylül Türk Dil Bayramı ve 12-19 Aralık Tasarruf Haftası gibi özel kutlama günleri de etkinlik programı içinde yer almakta idi. Ayrıca millî yas ve anma günleri de tertip edilmekte idi. Bunların yanı sıra önemli şahsiyetlerin ölüm yıldönümlerinde de anma programları düzenlenirdi. Çorum Halkevi bu kapsamda oluşturulmuş takvime göre 1937 yılı süresince önemli etkinlikler hazırlayıp vatandaşlarla sosyal, siyasî, ideolojik ve kültürel anlamda bütünleşme çabası içine girmişti.

4.1. Halkevlerinin Kuruluş Yıldönümü Töreni

Çorum Halkevi 1937 yılının ilk önemli etkinliği olarak Halkevlerinin Yıl Dönümü Törenini gerçekleştirmişti.⁴⁹ 21 Şubat 1937'de CHP Genel Sekreterliğince belirlenen ve Halkevlerince uygulanması istenen "21-Şubat-1937 Halkevleri Yıl Dönümü Töreni Programı" içeriği şöyledir:

1 – Salon herkese açıktır.

2 – Törene 21 Şubat 1937 Pazar günü saat 14'de başlanacaktır.

3 – Tören tam saat 14'de Erginlik marşı ile açılacak Önder ve Halkevi marşı söylenecektir.

4 – Halkevlerinin kuruluş gerekçesi ve amaçları hakkında Başkan tarafından "Türk inkılâbı ve cihandaki akisleri hakkında" kısa söylevde bulunulacaktır.

5 – Kardeş Evlerden gelen kutlama yazıları ile Evimiz tarafından yazılan kutlama tel yazılarının metni okunacaktır.

6 – Tam saat 14'de radyo ile Ankara Halkevi neşriyatı dinlenecektir.

Halkevi, kuruluş yıldönümü etkinliği için Bedri Bilginer imzasıyla aşağıda yazılı şu davetiye metni de hazırlamıştı:⁵⁰

"Sayın Bay

Yarın akşam saat 19'da Evimiz salonunda Ortaokul yabancı dili öğretmeni Bay Halil Fehmi yönünden Türk inkılâbı ve cihandaki akisleri hakkında konferans ve Ar kolu yönünden konser verilecektir. Eşinizle birlikte gelmenizi saygılarımızla dileriz."

4.2. 23 Nisan Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı

Yeni Türk devletinin kuruluş tarihi olan 23 Nisan; bir yıl sonra millî bayram olarak kabul edilmiş ve yurt genelinde Millî Hâkimiyet Bayramı ve bir süre sonra Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı olarak kutlanmaya başlamıştı.

Çorum Halkevi de her yerde olduğu gibi bu bayramı da idrâk etmiş ve etkinlik programı düzenlemişti. Daha ziyade çocuklara yönelik hazırlanan bayram programında oldukça zengin

⁴⁹BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/51.

⁵⁰BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/53-1.

içerikli bir “Çocuk Balosu” hazırlanmıştı. Baloda müzik, folklor oyunları ve çocuk dansları yer almakta idi. Balo, saat 20’de bütün okulların iştirakiyle Erginlik marşı söylenerek başlayacak, ardından 23 Nisan marşı söylenecekti. Erkek ve kız öğrencinin birlikte oynadığı dört tempolu bir dans olan Fokstrot, Bahriye ronu, Ördek şarkısı, Kar ve çiçekler, Ront, Zeybek, Monoloğ, Haydi Fatma zeybeği, Şövalye dansı, Çorum halayı, Kazaska, Kafkas ve daha birçok dans ve oyun sergilenecekti.⁵¹

4.3. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

19 Mayıs Bayramı kutlamaları, değişik tarihlerde ve yörelerde “Gazi Günü”, “Atatürk Spor Günü”, “Atatürk Spor Merasimi”, “19 Mayıs Şenlikleri”, “Atatürk Günü”, “İdman Bayramı”, “Atatürk Spor Bayramı”, “Jimnastik Bayramı”, “19 Mayıs Bayramı”, “İdman Şenlikleri”, “Okullar Bayramı”, “Jimnastik Şenlikleri” gibi farklı adlar altında anılmıştır.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramının, resmî bir bayram olarak kabul edilmesi diğer bayramlardan farklı olmuştur. Bu günün millî düzeyde kutlanan bir bayram olarak kabul edilmesinde, başta doğrudan milletin kendisi olmak üzere birçok farklı unsur rol oynamıştır.⁵² Samsun halkı da Atatürk’ün Millî Mücadeleyi buradan başlatması nedeniyle 19 Mayıs gününün hatırasını yaşatmak amacıyla 1926 yılından itibaren “Gazi Günü” adıyla mahallî bir gün olarak kutlamaya başlamıştı.⁵³

1928 Mayıs’ından itibaren İdman Şenlikler yerini Jimnastik Bayramına bırakmış ve uzun süre bu adla kutlamalar yapılmıştı. Jimnastik Bayramı da 1935 yılında Atatürk’ün Samsun’a çıktığı 19 Mayıs 1919 ile ilişkilendirilerek “19 Mayıs Atatürk Günü”ne dönüşmüştü.

1936 yılında oluşturulan Türk Spor Kurumu da 19 Mayıs’ın ulusal düzeye taşınmasında etkili olmuş 1936 Nisan’ında yaptığı genel kongresinde, 19 Mayıs tarihinin “Spor ve Gençlik Bayramı” olarak kabul edilmesini teklif etmiş, bu karar CHP tarafından da onaylanmıştı.⁵⁴ 20 Haziran 1938’de ise 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı adıyla bayram etkinlikleri gerçekleştirilmeye başlanmıştı.⁵⁵

Atatürk’ün “doğum günüm” diye nitelendirdiği ve Türk Milleti’nin yazgısını değiştiren 19 Mayıs günü Jimnastik Şenliği adıyla 1937’de Çorum’da büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Bayram etkinlikleri içinde Çorum mahallî takımlarından Hale Spor ve Sağlık Spor yurtları arasında yapılacak bir futbol maçı da yer almıştı.⁵⁶ CHP Genel Sekreterliğince gönderilen genelge doğrultusunda hazırlanan “19 Mayıs 937 Jimnastik Şenliği Programı” içeriği ise şöyle idi:

1 – 19 Mayıs 1937 Çarşamba günü saat 9.30’da bütün okullar, Cumurluk Alanında toplanacak ve şenliğe tam saat 10’da başlanacaktır.

2 – Şenliğe beden hareketleri yapacak öğrencinin geçit resmi ile başlanacaktır.

3 – Geçit resminden sonra İstiklâl marşı ile Bayrak çekme resmi yapılacak ve bu günün önemi kısa bir söylevle anlatılacaktır.

⁵¹BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/53-2.

⁵²Hakan Uzun, “Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk’ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması”. Karadeniz Araştırmaları. 6/24, (Kış), ss.109-125,111.

⁵³Baki Sarısakal, Gazi Gününden 19 Mayıs Kutlamalarına. <http://www.bakisarisakal.com/gazigunundenondokuzmayisa.pdf> (erişim tarihi:09/12/2016).

⁵⁴Uzun, agm.,111-112; Mehmet Korkud Aydın, “May 19th Day Celebrations And The Case Of Malatya Community Center”. International Conference on Research in Education and Science (ICRES), April 28- May 01, 2018, Marmaris. p.292-300, s. 293 vd.

⁵⁵CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, Ankara 1938, 166

⁵⁶BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/57.

4 – Bu merasimden sonra Orta Okul kız ve bunlardan sonra da Küçük Sıhhat Mektebi öğrencileri ile Orta Okul Erkek öğrencileri tarafından beden hareketleri yapılacaktır.

5 – Şenlikten sonra Atatürk'ün anıtına çelenk konulacaktır.

6 – Saat 15'de yine bu alanda Hale Spor ve Sağlık Spor yurtları arasında gösteri maçı ve sporcular arasında müsabakalar yapılacaktır.

4.4. 30 Ağustos Zafer Bayramı

30 Ağustos Zafer Bayramı, Millî Mücadele'nin dönüm noktası sayılan 30 Ağustos gününün hatırasını yâd etmek amacıyla kabul edilmiş millî bir bayramdır. İlk tören 30 Ağustos 1924 tarihinde Gâzi Mustafa Kemal Atatürk'ün de katıldığı Afyon Dumlupınar'da Çal Köyü yakınlarında “Başkumandan Zaferi” adıyla kutlanmıştır.⁵⁷ 30 Ağustos'un bayram sayılması hakkındaki kanun tasarısı Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından hazırlanarak 7 Ocak 1926'da Bakanlar kuruluna sunulmuş, 27 Ocak 1926'da Bakanlar kurulunda görüşülerek 6 Şubat 1926'da TBMM.'ye sevk edilmiştir. TBMM. 1 Nisan 1926'da kanun tasarısını kabul etmişti.⁵⁸

27 Mayıs 1935 tarihli ve 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunun yürürlüğe girmesiyle 30 Ağustos da Zafer Bayramı olarak kabul görmüştü. 30 Ağustos Zafer Bayramı, zaman zaman Tayyare Bayramı olarak da zikredilmiştir.

1937 yılı etkinlik programı içinde yer almasına; hatta bu etkinlikte çekilen fotoğrafların faaliyet raporu ile birlikte CHP Genel Sekreterliğine gönderildiği belirtilmiş⁵⁹ olmasına karşın 30 Ağustos Bayramı ile ilgili belgelere ulaşamamıştır.

4.5 26 Eylül Dil Bayramı

12 Temmuz 1932'de Türk Dilini Tetkik Cemiyetinin kurulmasından sonra toplanan dil kurultayında alınan bir kararla 26 Eylül “Dil Bayramı” olarak kabul edilmişti. Halkevlerinin aslı görevlerinden biri de Türk dilinin gelişimine zenginleşmesine katkı sağlamaktı. Bu münasebetle gerçekleştirilen dil kurultaylarını takip etmek ve dil bayramlarını kutlamak en önemli görevleri arasında sayılmış, zengin içerikli etkinlikler gerçekleştirmişlerdir.⁶⁰ Çorum Halkevi de 26 Eylül Dil Bayramını idrâk etmiş ve etkinlik programı hazırlamıştı. Belgeler arasında 1937 yılı etkinlik programı bulunmadığı için 1936 yılı programı alınmış olup şu şekilde belirlenmişti:⁶¹

1-26 Eylül 1936 günü saat 16'da dördüncü dil bayramı aşağıda yazılı olduğu üzere törenle kutlanacaktır:

2-Törene tam saat 16'da İstiklâl marşıyla başlanacaktır.

3-Halkevi Ar şubesi tarafından bir kaç parça müzik çalınacaktır.

4-Kültür Direktörü Bay Mahmut Koçak tarafından dil devrimimiz hakkında bir konferans verilecektir.

5-Ortaokul öğretmenlerinden Bay Hüseyin Üzer tarafından Türkçe şiirler okunacaktır.

6-Tam saat 18'de Ankara ve İstanbul'dan radyo ile verilecek söylevler dinlenecektir.

⁵⁷Bedrettin Tuncel, Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması. Ankara 1972.

⁵⁸TBMM Zabıt Ceridesi, , Cilt: 24. (II. Devre: 1.4.1926). Ankara 1926, 7.

⁵⁹BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/29-32.

⁶⁰ Mehmet Korkud Aydın, Mesut Aydın, Fatih Kaya, “Malatya Halkevi Öncülüğünde Gerçekleştirilen 26 Eylül Dil Bayramı Kutlamaları (1932-1951)”, Turkish Studies, 11/21, 2016, s.s. 1-28, s. 8 vd.

⁶¹BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/94.

4.6. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı

Cumhuriyet Bayramı için ayrı bir özen gösterilmişti. Çorum Halkevleri, “Cumhuriyetin 14. Yıl Dönümü Tören Programı” adıyla içeriği oldukça yoğun bir program hazırlamış her maddenin tatbikine özen göstermişti. Program şu hususları içeriyordu:⁶²

1- Bayram, 28 birinci teşrin 937 Perşembe günü saat 14’te Halkevi önündeki meydanda Bando ve davul çalınmak sureti ile başlayacak ve halk tarafından mahallî oyun ve eğlenceler yapılacaktır.

2- Bu günün akşamı tam saat 8’de Sinema kurağında halka bedava sinema gösterilecek ve Halkevi Temsil kolu yönünden bir müsamere ve Ortaokul Fransızca öğretmeni Fehmi Bey tarafından da bir söylev verilecektir. Aynı zamanda Halkevi kurağında da Ar Kolu yönünden de Saz ve eğlenceler hazırlanacaktır.

3- 29 Cuma günü saat dokuz buçuktan on buçuğa kadar ekli programa göre Hükümet kurağında devlet namına Vilâyette Vali tebrikleri kabul edecektir.

4- Bütün Ordu, Okullar Halk ve köylerden gelmiş olan atlı ve yaya konuklar saat on buçuktan önce Cumurluk Alanında ekli krokide gösterilen yerlerini almış bulunacaktır.

5- Tam saat on buçukta İlbay, yanında en büyük Süel Komutun olduğu halde Cumurluk alanına gelecek ve burada bulunan her grubun bayramını kutladıktan sonra kendileri için ayrılmış olan yerlerini alacaklardır.

6- İlbay ve Komutan yerlerini aldıktan sonra Halkevi Bandosu İstiklâl marşı çalacak, bunu müteakip Ortaokul Türkçe öğretmeni Avni Bey tarafından verilen söylev dinlenecek, sonra aşağıda gösterilen sıra ile geçit resmi yapılacaktır:

1- Alay 38

2-Emektar gaziler ve şehit ataları

3-Üniformalı yedek subaylar

4-Jandarmanın, Polis

5-Okullar (küçük sağlık okulu, ortaokul, ilkokullar)

6-Sporcular, spor kulüpleri,

7- Ulusal sosyeteler (Türk Hava Kurumu, Kızılay, Çocuk Esirgeme, Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu)

8- Köylü, şehirli ve her sınıf yaya halk (ulusal kıyafetlerde)

9 -Atlı köylüler

10- Geçit resmini yapan her grup sırayı bozmadan parkın kapısından girecek ve Atatürk heykeline çelenkler koyacaklardır. Burada da okul töğrencileri tarafından aytalar yapılacaktır.

11-Parktan çıktıktan sonra sıra bozulmadan ulusal marşlar söylenerek Gazi Caddesi boyunca gidilecek ve Halkevi kurağı önündeki meydanda toplanılacak, burada Matbaa Müdürü Şükrü Çöplü tarafından bir söylev verilecektir. Bundan sonra saat kulesi yanından ve Uray önünden geçilerek Kültür dairesine varıldıktan sonra her grup yerlerine dağılacaktır.

12- Saat 14’de Halk Partisi kurağı önünde bütün halk toplanarak halk kürsüsünde verilecek söylevler dinlenecek ve halk tarafından ulusal oyun ve eğlenceler yapılacaktır.

⁶²BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/33.

13- Saat 19’da alay ve küçük sağlık okulu ile ortaokul öğrencilerinin katılması ile yapılacak olan fener alayı Halk Partisi önünde toplanarak tam saat 19 buçukta Gazi yolu boyunca Cumurluk alanına gidecektir. Burada eğlence, şenlikler ve ulusal oyunlar yapılacaktır. Saat 21’de Halk Partisi salonunda balo başlayacak, yalnız davetliler iştirak edebileceklerdir.

14-30. Cumartesi günü saat 10’da bütün okullarda öğrenci velilerine, çocukları tarafından birer müsamere verilecektir.

15- Saat 15’de 6. maddedeki adı geçen gruplar Şehitler anıtında ve ekli krokide gösterilen yerlerde bulunmuş olacak ve burada varlığımızın korunması yolunda canlarını vermiş olan bütün şehitlerimizin andaçlarını büyülemek için anıta çelenkler konulacak ve aytalar yapılacaktır.

16- Üç gün süren bu büyük bayramda herkes en yeni elbiselerini giyecek ve bütün evlerle dükkânlar, gündüzleri bayrak ve geceleri fener veya elektriklerle ışıklandırılacaktır.

17- Resmî daireler ve kurumlarda mevcut taklar iki gün evvel yerlerine konulmuş bulunacak ve bütün bu daireler gece ve gündüz fevkalade bir surette donatılacak ve ışıklandırılacaktır.

18- Bu programın tatbikine Alaydan bir subay ile Emniyet Amiri ödevlidirler.

Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle 29 Ekim günü Vilâyette (kurağ) kutlama yapılmış, kutlama törenine milletvekilleri, komutan, askerî ve mülkî erkân, Halk Partisi, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Havacılık, Ekonomi ve Artırma Kurumlar ile Ticaret odası temsilciler ve sporcular katılmışlardı. O gün akşam saat 21:00’da CHP salonunda balo tertip edilmiş; çeşitli dans ve millî oyunlar sergilenmişti.⁶³

Programda da belirtildiği gibi köyde yaşayan vatandaşların bayrama iştirakleri ve şehirlilerle bütünleşmesi amacıyla yeni bir düzenleme yapılmıştı. “Çorum’da yapılacak şenliklere her köy adına iştirâk ettirilecek köy mümessilleri için yapılan ağırlama programı” adıyla hazırlanan etkinlikle her köyden seçilecek insanların bayram için Çorum’a gelmeleri amaçlanmıştı.⁶⁴ “Kutlama Komisyonu Başkanı ve Çorum Valisi S. Yurdakul imzasıyla yapılan duyuruda “Cumhuriyetin On dördüncü yıl dönümü dolayısı ile 28-10-1937 Perşembe günü akşamı saat 17’de Yatı Mektebi salonunda köylü arkadaşlara yemekli bir ziyafet verilecektir. İş bu ziyafet için her köyden sizin seçeceğiniz ve münasip göreceğiniz bir köylü arkadaş eşi ve yahut kendisine mensup bir bayan ile davetlidir” denilerek köylerden bayram törenine katılımın sağlanması için özen gösterilmişti.⁶⁵

4.7.Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu Haftası Programı

Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, halkın bilinçli bir tüketici olması ve yerli malı kullanımının özendirilmesi amacıyla kurulmuştu.⁶⁶ Cemiyetin en önemli etkinliği, Millî Tasarruf ve Yerli Malı Haftası’nın kutlanması olmuştu. Millî Tasarruf ve Yerli Malı Haftası, ilk olarak 12 Aralık 1930’da kutlanmaya başlanmıştı. Halkevleri de bu konuda millî bir bilinç oluşturmak amacıyla her yıl belirlenen gün ve haftada tasarruf ve yerli malı kullanımını özendirmeye çalışmıştı.⁶⁷ Çorum Halkevinin 1937 yılı etkinlikleri içinde yer alan “Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu Haftası Programı” yoğun bir katılımı gerçekleştirilmişti. Programda yer alan etkinlikler Haftanın ilk günü olan 12 Aralık 1937 Pazar günü saat 11:00’da Saat Kulesi altında

⁶³BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/33.

⁶⁴BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/36.

⁶⁵BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/35.

⁶⁶Haldun Derin, Türkiye’de Devletçilik, İstanbul 1940, 46; Murat Koraltürk, “Türkiye Ekonomisi (1923-1960)”, Türkler 17, ss. 581-597. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 585.

⁶⁷ Mehmet Korkud Aydın, “Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri (1932- 1951)”, Belgi, Sayı 11, Kış 2016/1, s.s. 111-132, s. 115 vd.

yapılacak bir konuşma ile başlatılacaktı. Konferansın konusu; tasarruf haftası başlangıcından itibaren bir hafta içerisinde yapılacak işler ve halkın evlerinde, kahvelerde yerli malı olarak meyve vesaire kullanması ve yemesi hakkındaki idi.⁶⁸ Ayrıca;

1-12 Aralık 1937'den itibaren bir hafta, bütün çarşıda vitrinler yerli malı ile süslenerek gösteri yapılacaktı.

2-Bütün hafta kahvelerde, lokantalarda çay, kahve yerine üzüm, incir, elma, armut, kayısı, fındık, Antepfıstığı, portakal gibi yiyecekler yenecekti.

3-Tasarruf kumbaraları münasip yerlere asılarak halka teşhir edilecek ve bir hafta zarfında kumbaralarda birikmiş paraların bankaya yatırılması ve yeniden kumbara tedariki ve tasarruf hesapları açtırılmasına dair okullarda, umumi yerlerde söylevler verilecekti.

4-14 Aralık 1937 Salı günü hava müsait olduğu takdirde saat 10:00'da bütün ilk ve ortaokul öğrencileri ve halkın iştiraki ile ellerinde tasarruf hakkında vecizeler, levhalar olduğu halde bir resm-i geçit yapılacak ve resm-i geçit başlangıç yeri Pazar Meydanı olmak üzere Halk Partisi önünden yeni yoldan Azap Ahmet Sokağı'ndan Hükümet önünden geçilerek Ankara Caddesi yolu ile Maarif ve İlbaylık konakları önlerinden geçilmek suretiyle Pazaryerinde dağılacaktı.

5-Resm-i geçit günü Pazaryerinde ve sair günler münasip mahallerde öğretmenler tarafından tasarruf hakkında söylevler verilecektir.

6-Bütün çarşı, kahve, lokanta, umumi yerlerde, okullarda tasarruf hakkında yazılmış vecizeler ve merkezden gönderilmiş propaganda levhaları asılacaktır.

7-Memleket dâhilindeki radyodan tasarruf hakkında verilen konferansların dinlenmesi temin edilecektir.

8 -Bu haftanın 14. Salı günü öğleden sonra öğrenci velilerine müsamere verilecektir.

9-Bu hafta içerisinde öğrenciler yerli malı imal eden müesseseleri gezeceklerdir.

10-Bu hafta içerisinde vilâyet gazetesi de tasarruf hakkında neşriyatta bulunacak ve vecizeler gazete sütununda büyük harflerle yazılacaktır.

11-Yapılan bütün tezahüratın fotoğrafları alınarak merkeze gönderilecektir.

12-Atatürk'e, Başbakanı, Kamutay Başkanlığına, Ekonomi Bakanlığına telyazıları çekilecektir.

5.Sonuç

Yukarıda sözü edilen etkinlikler, 1932'de kurulan ve kısa süre zarfında yurt genelinde geniş bir teşkilat yapısına ulaşan Halkevleri marifetiyle düzenlenmiş ve bu konuda CHP öncülük etmiştir. CHP Genel Sekreterliğince takip edilen kültür politikaları doğrultusunda belirlenen esaslar ve takvime göre halkın millî hafızasında yaşatılması amacıyla etkinlik düzenlenmesi zarurî olan kutlama ve anma törenleri belirlenmiş ve Halkevlerince tatbik edilmiştir.

Çorum Halkevi de halkevlerinin kuruluş yıl dönümleri başta olmak üzere önemli etkinliklere imza atmıştır. Düzenlenen etkinliklerin belki de en önemli tarafı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte yeni bir hafızanın yaratılmaya çalışılmasıydı. Dolayısıyla 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Jimnastik bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 26 Eylül Dil Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı gibi bayram etkinlikleriyle millî bilinç pekiştirilmeye çalışılmış; ayrıca Tasarruf ve Yerli Malı Haftası gibi etkinliklerle de toplumsal dayanışma ve ülke kaynaklarının kıymeti konusunda yeni nesiller güdülenmek istenmiştir.

⁶⁸BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/41.

6.Kaynakça

6.1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 936 - Dosya No: 635 - Sıra No: 1/1-65
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/45.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/48.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/50.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 954 - Dosya No: 695 - Sıra No: 2/53.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 971 - Dosya No: 758 - Sıra No: 1/2-3.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/29-32.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/33.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/33.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/36.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/35.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/41
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/51.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/53-1.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/53-2.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/57.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/71.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/81.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/82.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/83.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/84..
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No:2/85.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/94.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/96.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 -Dosya No: 813 - Sıra No: 2/172.
BCA Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 984 - Dosya No: 813 - Sıra No: 2/71.
BCA, Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 1036 - Dosya No: 985 - Sıra No: 1/1-95

6.2. Tetkik eserler ve makaleler

- Algan H., Halkevlerinde İnkılâp Temsilleri(1932-1951), Ankara 2011.
Aydın, Mehmet Korkud, Aydın, Mesut, Kaya, Fatih, Malatya Halkevi Öncülüğünde Gerçekleştirilen 26 Eylül Dil Bayramı Kutlamaları (1932-1951). Turkish Studies, 11/21, 2016, s.s. 1-28, s. 8 vd.
Aydın, Mehmet Korkud, Malatya Halkevi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri (1932- 1951). Belgi, Sayı 11, Kış 2016/1, s.s. 111-132.
Aydın, Mehmet Korkud, May 19th Day Celebrations And The Case of Malatya Community Center. International Conference on Research in Education and Science (ICRES), April 28-May 01, 2018, Marmaris. p.292-300.
Aydın, Mehmet Korkud, Nationwide Literacy Campaign Iniated by Community Centers And Case of Bitlis Community Center, Redfame- Journal of Education and Training Studies, v.7 n.5, s.s. 39-53.
CHF, Halkevleri Teşkilat, İdare ve Mesai Talimatnamesi, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1932.
CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, Ankara 1938.
CHP, Halkevleri Öğreneği, Ankara 1935

- CHP, Cumhuriyet Halk Fırkası Katib-i Umumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım Ağustos 1931'den 1 Kanun 1932 Nihayetine Kadar, c. I, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1933.
- CHP, Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ankara 1937
- CHP, Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940.
- CHP, Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1940.
- CHP, Halkevleri Öğreneği, Ankara 1938.
- CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara 1942.
- CHP, Halkevlerinin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- CHP, Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Basımevi, Ankara 1936.
- CHP, 1939'da Halkevleri, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1939
- Derin, Haldun, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul 1940
- Erim, Nihat, "Halkevleri", Türk Ansiklopedisi, c. XVIII, MEB Yayınları, Ankara 1970.
- Gümüšoğlu, Firdevs, Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2005.
- Karadağ, Nurhan, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951), Ankara Üniversitesi DTCF Tiyatro Araştırmaları Dergisi 8, Ankara 1988, 136-137.
- Kili, Suna, Türk Devrim Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Basım, İstanbul 2008.
- Koraltürk, Murat, "Türkiye Ekonomisi (1923-1960)", Türkler 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 581-597.
- Orhan Özacun, C.H.P Halkevi Yayınları Bibliyografyası (1932-1951), Kitap Matbaacılık, İstanbul 2001.
- Özsarı, M., Halkevlerinin Kuruluşu ve Çalışmaları (<http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/Halkevleri.htm>).
- Sarınay, Yusuf, Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.
- Sarisakal, Baki, Gazi Gününden 19 Mayıs Kutlamalarına. <http://www.bakisarissakal.com/gazigunundenondokuzmayisa.pdf> (erişim tarihi:09/12/2016).
- Şimşek, Sefa, Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.
- TBMM Zabıt Ceridesi, , Cilt: 24. (II. Devre: 1.4.1926). Ankara 1926.
- Toksoy Nurcan, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri, Orion Yayınevi, Ankara 2007.
- Tuncel, Bedrettin, Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması. Ankara 1972.
- Uzun, Hakan, "Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde Kutlanması". Karadeniz Araştırmaları. 6/24, (Kış), ss.109-125.
- Üstel, Füsün, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği Türk Ocakları, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

TARİHSEL EMPATİ TEKNİĞİNİN KULLANIMINA İLİŞKİN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ALGILARI

Prof. Dr. Mesut Aydın¹

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi²

ÖZET

Sosyal bilgiler, içerisinde birçok disiplini barındıran bir çalışma alanı olup bu çalışma alanı içerisinde yer alan kazanımların aktarımında birbirinden farklı disiplinlere yönelik olarak çeşitli strateji, yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Bu disiplinlerden biri olan Tarih dersine yönelik olarak yer alan kazanımların aktarımında kullanılan bir çok teknik olmakla birlikte bu tekniklerden biri de Tarihsel empati tekniğidir. Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılması, öğrencinin olay örgüsünü günün şartlarına göre değerlendirme imkânına sahip olması açısından önemlidir. Bu çalışmada, sosyal bilgiler derslerinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup elde edilen bulgular içerik ve betimsel analiz teknikleriyle analiz edilip öğretmen görüşleri örneklendirilmiştir.

Bu teknikler doğrultusunda, çalışma grubunu, 30 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Yapılan çalışmada elde edilen bulgular alt temalar şeklinde sınıflandırılarak tablolar halinde verilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasına ilişkin dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmaya görüşleriyle katkı sağlayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin, sosyal bilgiler derslerinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu ve bu tekniğin kullanılması sürecinde farklı bakış açıları sergiledikleri saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal bilgiler, öğretmen, tarihsel empati, algı.

PERCEPTIONS OF SOCIAL SCIENCES TEACHERS ON THE USE OF HISTORICAL EMPATHY TECHNIQUE CLASSES

ABSTRACT

Social Sciences are a field which includes many disciplines. Various strategies, methods and techniques are used in transferring the acquisitions of this field. One of these disciplines is the Historical Empathy Technique used together with many other techniques in transferring the acquisitions of the field of History. The use of historical empathy technique in social studies lesson is important for the student to have the opportunity to evaluate the plot according to the conditions of the day. In this study, the purpose is determining the perceptions of social Sciences teachers on the use of historical empathy technique in social Sciences classes. The qualitative research method has been used in the study, and the findings have been analyzed

¹ Bu makale International Conference on Research in Education and Science isimli sempozyumda; "Tarihsel Empati Tekniğinin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanımına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algıları" 19 Mayıs 2016'de sunulmuş sempozyum metninin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² mesut.aydin@inonu.edu.tr

with the content analysis and descriptive analysis techniques, and the teacher opinions have been illustrated.

In line with these techniques, the working group consists of 30 social studies teachers. Descriptive scanning model was used in the study. The findings obtained in the study are classified as sub-themes and presented in tables. As a result of the study, remarkable results were obtained regarding the use of historical empathy technique in social studies lesson. It was determined that social studies teachers who contributed to the study with their opinions have a high level of awareness regarding the use of historical empathy technique in social studies lessons and they display different perspectives in the process of using this technique.

Key Words: Social Sciences, Teacher, Historical Empathy, Perception.

1.GİRİŞ

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlere ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi ya da çalışma alanıdır.³

Bu çalışmada kazanımların yönelik olduğu disiplinlere göre birbirinden farklı strateji, yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı disiplinlerden biri tarihtir. Sosyal Bilgiler çalışma alanının kapsadığı disiplinlerden biri olan tarih disiplinine yönelik konuların aktarımında farklı teknikler kullanılmaktadır. Sosyal bilgiler çalışmaya alanı içerisinde yer alan tarih disiplinin alan yazında çeşitli araştırmacılar tarihsel anlamayı sağlayacak yöntemsel kavramları şu şekilde sıralamışlardır:

Kiril Avşaroğlu, “kanıt, neden, açıklama, empati, zaman, mekan, değişim, kaynak, olgu, betimleme ve anlatı” şeklinde sıralama yapmıştır.⁴ Lee ve Shelmit “zaman, değişim, empati, neden, kanıt, anlatı”⁵ derken Levesque ise “tarihsel önem, değişim ve süreklilik, ilerleme ve gerileme, kanıt, tarihsel empati” şeklinde sıralamıştır.⁶ Van Sledright de “nedensellik, önem, değişim, kanıt, tarihsel içerik, insan unsuru, dönem” sıralamasına yer vermiştir.⁷

Sosyal Bilgiler dersinde empati ve benzer tekniklerin kullanılması konuların aktarımında somutlaştırmayı sağlamakla beraber, sosyal bilgileri ezber bir ders olmaktan çıkarıp öğrencilerin içeriği kendilerine göre değerlendirip algılamalarına imkân sağlamaktır. Sosyal bilgiler öğretiminde kavramların ve olayların öğretimi açısından empati ve tarihsel empati tekniklerini kullanarak herhangi bir konu üzerinde laboratuvar çalışması gibi tarihi konulara dayalı bilgilerin öğrenciler tarafından nesnel bir şekilde toplanılmasını sağlayacaktır.⁸

³Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi. 6-7. Sınıflar Öğretim Programı Kılavuzu (Taslak Basım). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

⁴Drie Van, J. Van Boxtel, C. (2007). Historical reasoning: Towards a framework for analyzing students' reasoning about the past. Educational Psychology Review, 20, 87

⁵P. Lee, D. Shelmit (2003). A scaffold, not a cage: progression and progression models in history. Teaching History, 113.

⁶Levesque (2008)

⁷H. Havekes; C Von Boxtel; P.A, Coppen, J. Luttenburg, (2012). Knowing and doing history: A contextual framework and pedagogy for teaching historical contextualisation, International Journal Of History Teaching Learning and Research, Völl.1, ss.72-93; A. Kiriş Avaroğulları, (2014). 9. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programının Yöntemsel Kavramlar Açısından Analizi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 29 (3), 95-109.

⁸A. Meydan, A. Akkuş, (2014). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin Tarihi ve Kültürel Değerlerin Kazandırılmasındaki Önemi, Maramara Coğrafya Dergisi, 402-422.

Tarihsel olarak, empatinin kökeni hakkında tam bir bilgiye sahip olunmamakla birlikte, konu ile ilgili bazı teorik açıklamalar yapılmaktadır.⁹ Hoffman, empati gelişim aşamalarını sıkıntı reaksiyonu (0-1 yaş), bireyin sürekliliği (1-2 yaş), rol alma (2- 10 yaş) ve empati (10 yaş-yetişkin) olmak üzere dört grupta incelemiştir.¹⁰ Literatüre bakıldığında empati kavramının yerine farklı isimler kullanan araştırmacılar da olmuştur. Örneğin, Bender ve Hastorf sosyal duyarlılık, Comipell ve arkadaşları duygusal duyarlılık, Stewart “özdeşim”, diğer araştırmacılar da “kişiler arası algı”, “rol alma”, “perspektif alma”, “bakış açısı alma”, “insanları anlama kapasitesi”, “duygudaşlık”, “eşduyum”, “benmerkezcilik” gibi isimleri kullanmışlardır.¹¹

Tarihçilerin geçmişte yaşamış insanların çeşitli zamanlarda ve yerlerde kendi dünyalarını nasıl gördüklerini, ayrıca bu insanların yaptıkları eylem seçimlerinin nedenini anlaması gerekmektedir.¹² Çocukların da tarihi öğrenirken anlayışları profesyonel bir tarihçiden daha az olsa da bunları öğrenmeye ihtiyaç duyabileceği sonucuna varmak yanlış olmaz.¹³ Barton ve Levstik’in tanımına göre empati, tarihte yaşamış insanların yaptıkları eylemleri onların açılarından bakarak bilgi, değer ve inançlarının doğasına odaklanarak onları anlama sürecidir.¹⁴ Gaddis 'e göre tarihsel empati yapabilmenin yolu, diğer insanların fikirlerini içeri alarak (aklınızda buna izin vererek) onların inançlarına, rüyalarına, umutlarına ve korkularına kendinizi açmaktan geçer.¹⁵ Lee ve Ashby de tarihsel bir kavrayış olarak empatiyi, kanıtı esas alan zor bir düşünme sürecine dayandırır.¹⁶

Tarihsel empati, tarihi bir bilim değil bir sanat olarak gören idealist tarih felsefesine dayanır. Bu felsefi anlayış göre tarihte deney yapmanın mümkün olmadığı, geçmişte yaşanmış olayların tekrarlanamayacağı; dolayısıyla fen bilimcilerin doğal olayları açıklamada kullandıkları bilimsel yöntemlerin tarihsel olayları açıklamada kullanmanın tarih disiplinin doğasına aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

İdealist felsefeyi yansıtan tarih yazıcılığında ise geçmişteki olayları açıklamak için evrensel kanun ve genellemeler yapılmaz. Her bir tarihsel olay kendi bağlam ve koşulları içerisinde incelenir. Bu yaklaşımda, geçmişteki insanların düşünceleri, inançları, güdüleri, tutumları ve değer yargıları incelenerek yaşadıkları tarihsel olaylar, onların gözüyle anlaşılmaya çalışılır.¹⁷

İngiliz tarihçi Robin George Collingwood, idealist tarih felsefesi geleneğinin en önde

⁹Lennon Randy and Nancy Eisenberg. (1990). Gender and Age Differences in Empathy and Sympathy, Empathy and Its Development. New York: Cambridge University Press; Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. Milli Eğitim Dergisi, 176,134-148, 135.

¹⁰M. L. Hoffman, (1979). Development of Moral Thought, Feeling and Behavior. American Psychologist, 34 (10), 958-966.

¹¹H. Borke, (1971). Interpersonal Development of Young Children; Egocentrism or Empathy?, Developmental Psychology, 5 (2), 263-269.; F. Ünal.(2003). Empatik İletişim Eğitiminin Okulöncesi Çocuğu Olan Annelerin Empatik Beceri Düzeylerine Etkisi, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 27.

¹²A. Altıkulaç, A. K.Gökkaya. (2014). Tarih Öğretiminde Hatıratların Kullanımının Tarihsel Empati Becerisine Etkisi, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , (1) 9,21- 35.

¹³Lee and Ashby, (2001)

¹⁴Barton ve Levstik (2004)

¹⁵Gaddis (2002)

¹⁶P.J. Lee, R. Ashby, (2001). Empathy, Perspective Taking, and Rational Understanding. In O. L. Davis, E. A. Yeager and S. J. Foster (eds.), Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies. Maryland: Rowman and Littlefield Pub. pp. 21-50.

¹⁷K. Yılmaz.(2011). Sosyal bilgiler ve tarih öğretiminde tarihsel empati: Geçmişe geçmişteki insanların gözüyle bakabilme becerisi. A.Sümbül, H. Akdağ (Ed.), Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II (s.11-33). Ankara. PegemA.; K. Yılmaz, ve F. Koca.(2012). Tarihsel Empati Üzerine Nitel Bir Araştırma: Tarih Öğretmenlerinin Algı, Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11(3):855-879.

gelen temsilcilerindendir. Collingwood, tarihsel empatinin tarih disiplininde kullanılmasının yaygınlaşmasında öncü bir rol oynamıştır. Tarihsel empatinin doğası, temel özellikleri ve gerekliliği hakkında tarihçiler ve tarih eğitimcileri arasında uzun tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda tarihsel empatinin genel özellikleri ve kavramsal temelleri hakkında bir uzlaşmaya varıldığını söylemek mümkündür.

Tarihsel empati, herşeyden önce bilişsel ve duyuşsal iki boyuta sahip bir kavramdır. Bilgiye dayalı disiplinli bir akıl yürütme süreci olarak tarihsel empati; tarihsel bağlamın, dönemin koşullarının ve kronolojinin bilinmesini, farklı kaynakların incelenmesini, farklı bakış açısı, yorum ve kanıtların analiz edilmesini ve geçmişin incelenmesinde günümüzün değer yargılarından uzak kalınmasını gerektirir.

Tarihsel empatinin tarih öğretiminde uygulanmasında dört aşamalı bir süreç vardır. Bunlar, insanların eylemlerinin çözümlenmesini gerektiren tarihsel bir olayın belirlenmesi, olayla ilgili tarihsel bağlam ve kronolojinin incelenmesi, farklı tarihsel kaynak, kanıt ve yorumların analiz edilmesi ile olayların nasıl gelişip sonuçlandığına ilişkin tarihsel bir anlatımın oluşturulmasıdır.¹⁸

Tarihsel empati, geçmişteki insanların kendi durumlarını nasıl algıladıklarını anlamaya çalışmaktır. Fakat bizim onların durumlarını nasıl algıladığımız veya neler hissettiğimiz değildir. Zira sadece yarışmalarda veya sınıftaki uygulamalarda değil, resmi doküman, kitap ve tezlerde de tarihsel empatiyle ilgili bu tip yanlışlıklara rastlanmaktadır. Örneğin, Ata'nın (2002), Türk tarihiyle ilgili bir resim tablosunun incelenmesinde kullanılmak üzere Nichol'un (1996:72) resimsel kanıtla ilişkin sorularından yararlanarak oluşturduğu "Resimde o askerin yerine sen olsaydın ne yapardın? Eğer, Atatürk'ün yerine siz olsaydınız ne yapardınız?" şeklindeki tarihsel empati sorusu¹⁹, öğrencilerin günümüzün gözüyle ve değer yargılarıyla geçmişteki olayları değerlendirmelerine neden olacak şekilde formüle edilmiştir.²⁰

Sonuç olarak Sosyal bilgiler dersinde tarih disiplinine yönelik konuların aktarımında tarihsel empatinin kullanılması hem vatandaşlık eğitimi için önemli bir kademe hem de öğrencilerin eleştirel ve tarihsel düşünebilmesi için önemli bir nokta olduğu söylenebilir. Tarih, sosyal bilimler şemsiyesi altında öne çıkan ve okul düzeyindeki sosyal bilgiler öğretimine de temel anlamını veren disiplinlerden biridir. İnsanın, insanlığın ve kültürlerin belleği olarak da tanımlanan tarih disiplini, insanın ve insanlığın olumlu ya da olumsuz anlamda ortaya koyduklarının anlamlandırıldığı ve eleştirel bir perspektiften değerlendirmelerinin yapıldığı bir disiplin alanıdır.

Sosyal bilgiler dersi içerisinde kendisine yönelik kazanımlarla ön plana çıkan tarih disiplinine yönelik, tarihsel olayların öğrenciler tarafından daha sağlıklı ve gerçek bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için "tarihteki kişiyi yaşadığı şartlara, meydana gelen olayı da zamana göre hayal etmeleri" yani tarihsel empati kurmaları gerekecektir.²¹ Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empatiyi kullanarak ders anlatmak isteyen sosyal bilgiler öğretmeninin, anlatımıyla öğrencilere niteliksel bir öğrenme ortamı oluşturmak istiyorsa, bugünün kalıp, değer, düşünce

¹⁸E. A. Yeager & S. J. Foster.(2001). The role of empathy in the development of historical understanding. In O. L. Davis Jr., E. A. Yeager, & S. J. Foster (Eds.), Historical empathy and perspective taking in the social studies (pp. 13-20). Lanham: Rowman & Littlefield.

¹⁹Ata, B. (2002). Müzelerle ve tarihi mekanlarla tarih öğretimi: Tarih öğretmenlerinin "müze eğitimine" ilişkin görüşleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara; J. Nichol.(1996). Tarih öğretimi. (Yay. Haz.) Mustafa Safran. Ankara: Çağrı Matbaacılık, 72.

²⁰Yılmaz ve Koca, (2012).

²¹Ş.G. Karabağ.(2003). Öğretilbilir ve Bilişsel Bir Beceri Olarak Tarihi Empati. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

ve bakış açılarından sıyrılıp geçmişini kendi şartları içerisinde değerlendirmesi, öğrenme öğretme sürecini olumlu etkileyebileceğini söyleyebiliriz.

1.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını belirlemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Bir sosyal bilgiler öğretmeni olarak tarihsel empati tekniğini hangi kavramlarla açıklarsınız?
2. Tarihsel empati tekniğini derslerinizde kullanıyor musunuz. Niçin?
3. Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının siz öğretmenlere ve öğrencilere yararları nelerdir?
4. Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasında karşılaşılan problemler nelerdir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını belirlemeye yönelik olan bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Creswell, nitel araştırmayı, sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metodlarla sorgulayarak, anlamlandırma süreci olarak ifade etmektedir.²² Yan yapılandırılmış görüşmelerde ise görüşme soruları önceden belirlenmiş görüşme durumlarını kapsamaktadır.²³ Bu araştırmada durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması modeli, “güncel bir olgunun gerçek yaşam bağlamında, özellikle bağlam ve olguların sınırlarının kesin olarak belli olmadığı durumlarda görgül olarak araştırılması” şeklinde ifade edilmektedir.²⁴

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu, Malatya ve Elazığ’da çeşitli orta okullarda görev yapan 30 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmacının, öğretmenlere daha rahat ulaşması ve araştırmanın güvenilirliği açısından kolaylık sağladığından dolayı çalışma grubu üyeleri bu illerden seçilmiştir.

Araştırmada görüşleriyle katkı sağlayan çalışma grupları, seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme kapsamında seçilmiştir. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde evrendeki tüm birimler, örneğe seçilmek için eşit ve bağımsız bir şansa sahiptir. Bununla birlikte seçkisiz örnekleme yöntemleri temsili sağlamada diğer örnekleme yöntemlerinden daha güçlü ve örneklemin evreni temsil etme gücü daha yüksektir.²⁵

2.3.Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulduktan sonra sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan sosyal bilgiler

²²Yin,1994: 13; Merriam, 1998: 27

²³Balcı, (2004)

²⁴Yin,1994: 13; Merriam, 1998: 27

²⁵Y. Özen, A. Gül, (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu, Kazım Karabekir eğitim Fakültesi Dergisi, 15, 394-422.

öğretmenlerinin algılarını belirlemeye yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken öncelikle sorulacak sorular belirlenmiştir. Sorular oluşturulurken kolay anlaşılabilir sorular yazma, açık uçlu sorular sorma, odaklı sorular hazırlama, yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu sorular sormaktan kaçınma ve soruları mantıklı bir biçimde düzenleme gibi ilkelere dikkat edilmiştir.²⁶ Araştırmada kullanılacak olan görüşme formu, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesinde görev yapan alan uzmanlarına, içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla görüşlerine sunulmuştur. Alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda dört soru yer almaktadır.

2.4.Verilerin Analizi

Görüşme formu ile ilgili çözümlenmeler nitel boyutta gerçekleştirilmiştir. Kodlamalar araştırmacının ortak görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını belirlemeye yönelik bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilip alan uzmanlarının görüşme sürecine ilişkin önerileri doğrultusunda elde edilen veriler, içerik ve betimsel analiz teknikleriyle belli temalar altında gruplanarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için, araştırmada ulaşılan uzman görüşüne başvurulmuştur. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından öncelikle ana temalar ardından bunlara bağlı tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Çözümlenmeler sonucunda ortaya çıkan temalar, aralarındaki bağları gösterir şekilde modellenmiş ve görselleştirilmiştir. Modelde yer alan ilişkileri gösteren temayı söyleyen kişi sayısı (frekansı) belirlenmiştir. Araştırmacıların ve uzmanın, temalarda yer alması gereken görüşlere ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırılarak “*görüş birliği*” ve “*görüş ayrılığı*”

1.Tema: Tarihsel empati tekniğini algılama şekli

Alt temalar	f
G.1. Geçmişe duyulan hayranlık	5
G.2. Olayları mekânsal değerlendirme	6
G.3. Olayları zamansal değerlendirme	6
G.4. Öğrenmede kalıcılığı artırma	3
G.5 Geçmişe dayalı nesnel aktarım	5
G.6 Geçmiş yaşantıları anlama çabası	5

sayıları tespit edilmiştir. Araştırmacı dışında iki uzmanla birlikte analizler yapıp, Miles ve Huberman’ın formülüne göre araştırmacılar arasındaki uyum hesaplanmıştır.²⁷ Bu hesaplama sonucunda, $P = (83/83+1) \times 100 = \%92$ olarak hesaplanmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin Türkiye’de çeşitli okullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını belirlemeye yönelik, çalışma grubunu oluşturan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri belirlenip, bu görüşleri uygun temalara dönüştürüldükten sonra tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubu Üyelerinin Tarihsel Empati Kavramına İlişkin Algıları

Tablo 1 de “*Bir sosyal bilgiler öğretmeni olarak tarihsel empati tekniğini hangi kavramlarla açıklarsınız?*” şeklindeki sorunun cevabını olumlu ve olumsuz şekilde ifade eden çalışma grubunun görüşleri şu şekilde örneklendirilebilir: “*Sosyal bilgiler dersinde birbirinden farklı kazanımlardan dolayı biz öğretmenler “meslek bilgisi yeterliliğimizde strateji, yöntem ve*

²⁶Yıldırım ve Şimşek, (2008)

²⁷Miles ve Huberman (1994)

teknik açısından kendimizi iyi yetiştirmemiz gerekir. Sosyal bilgiler dersinde birçok disiplin yer alması, biz sosyal bilgiler öğretmenlerine bu sorumluluğu yüklemektedir. Sorunun cevabına gelince, ben empatinin tarihsel empatiden çok farklı olduğunu düşünenlerden değilim. Dolayısıyla tarihsel empati kavramının geçmişte meydana gelen etkileşime dayalı her türlü olay ya da durum olarak ifade edilmesi gerektiğini düşünüyorum. ”(G.6)

Tarihsel Empati Tekniğinin Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılma Durumu

“Tarihsel empati tekniğini derslerinizde kullanıyor musunuz. Niçin?” şeklindeki soruya sosyal bilgiler öğretmenlerinin birbirinden farklı cevaplar verdiği tablo 2 de görülmektedir.

Tablo 2. Çalışma Grubu Üyelerinin Tarihsel Empati Tekniğini Kullanmalarına İlişkin Algıları

2.Tema: Tarihsel empati tekniğinin derste kullanılması		
	Alt temalar	f
Evet	G.1. Öğrenmede kalıcılığı artırma	12
	G.2. Öğrencinin dikkatini canlı tutma	7
	G.3. Öğrencinin öğrenme merakını artırma	3
	G.4. Zamansal değişimin önemini kazandırma	4
Hayır	G.5. Böyle bir zorunluluğun olmaması	2
	G.6. Ders süresindeki yetersizlikler	2

Çalışma grubu üyelerinin “Tarihsel empati tekniğini derslerinizde kullanıyor musunuz. Niçin?” şeklindeki soruya araştırmada verdikleri cevapları içerik ve betimsel analize tabi tutularak tablo 2’de verilmesine bağlı olarak öğretmenlerin görüşleri de şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Sosyal bilgiler dersinde işlediğim kazanım ya da içeriğin aktarımında konunun yapısı ve yönelik olduğu disipline göre birbirinden farklı strateji, yöntem ve teknikler kullanmaktayım. Tarih disiplinine yönelik konuların aktarımında çocukların konuları daha iyi anlayıp kavramalarını sağlamak amacıyla tarihsel empati tekniğini kullanmaktayım. ” (G.1)

Tarihsel Empatinin Öğretmen ve Öğrenci Açısından Değerlendirilmesi Durumu

Araştırmada görüşme formunda yer alan “Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının siz öğretmenlere ve öğrencilere yararları nelerdir?” şeklindeki soruya, çalışma grubu üyelerinin verdikleri cevaplarda farklılaştıkları görülmüştür. Çalışma grubu üyelerinin cevaplarının farklılaşması, çalışmada birbirinden farklı temaların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu farklı temalar tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışma grubu üyelerinin tarihsel empati tekniğinin yararlarına ilişkin algıları

3. Tema: Tarihsel empatinin öğretmen ve öğrenciye yararları bakımından analizi			
	Alt temalar	f	
Öğretmen	Öğrenci		
	G.1. Somutlaştırma kolaylığı	Anlamlı öğrenme	13
	G.2. Dikkat stratejisini etkili kullanma	Kalıcılığı arttırarak unutkanlığı azaltma	7
G.3.Kronolojiyi etkili kullanma	Aşamalı ilişkilendirmeye dayalı öğrenme	10	

Çalışma grubu üyelerinin “Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının siz öğretmenlere ve öğrencilere yararları nelerdir.” şeklindeki soruya araştırmada verdikleri yanıtların içerik ve betimsel analize tabi tutularak tablo 2’de verilmesine bağlı olarak öğretmenlerin görüşleri de şu şekilde örneklendirilmiştir:

“Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasının hem öğrenci hem

de öğretmen açısından birçok yararı olduğunu söyleyebiliriz. Aslında bu durum sadece tarihsel empati için değil bütün strateji, yöntem ve teknikler için söylenebilir. Tarihsel empati tekniğinin öğretmen açısından bana göre en önemli katkısı öğrencinin konuya olan ilgisizliğini ortadan kaldırıp derse karşı güdülenme veya dikkat düzeyini artırması iken; öğrenci açısından bakıldığında ise derste anlatılan konunun öğrenciler tarafından kalıcı bir şekilde öğrenilip uzun süreli belleğe anlamlı bir şekilde kaydedilmesidir. ”(G.2)

Tarihsel Empatinin Kullanılmasında Karşılaşılan Problemlere İlişkin Durum

“Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılmasında karşılaşılan problemler nelerdir? ” şeklindeki görüşme formunda yer alan soruya araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenleri birbirinden farklı cevaplar vermişlerdir.

Tablo 4. Çalışma grubu üyelerinin tarihsel empati tekniğinin kullanılmasında karşılaşılan problemlere ilişkin algıları

4.Tema: Tarihsel empati tekniğinin kullanılmasında karşılaşılan problemler	
Alt temalar	f
G.1. Farkındalık	6
G.2. Meslek bilgisi yetersizliği	9
G.3. Alan bilgisini kullanamama	6
G.4. Zamansal problemler	4
G.5. Güdülenme ve istek	5

Araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin yukarıda verilen görüşleri irdelendiğinde çalışma grubu üyelerinin tarihsel empati tekniğinin kullanımına ilişkin karşılan problemlere yönelik farklı algılara sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tablo 2’de verilen görüşleri aşağıda örneklendirilmiştir.

“Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati gibi bir çok tekniğin kullanılmasında karşılaşılan bir çok problem bulunmaktadır. Bu problemler öğretmen, öğrenci, ders araç gereçleri ve programlardan kaynaklanmaktadır. Ancak işin yürütücüsü olan öğretmenlerden kaynaklan problemlerin yazık ki daha ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Derste anlatacağı konuyu öğrenciye aktarmada hangi strateji, yöntem ve tekniğini kullanacağını konuya yönelik olarak kazanımlara bakarak anlayamayan öğretmenlerin olması bana göre en ciddi problem durumudur. ” (G.1)

4.SONUÇLAR

Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanımına ilişkin çalışma grubunu oluşturan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını belirlemeye yönelik olarak hazırlanan bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanan verilerin içerik ve betimsel analizi yapılarak bir çok farklı sonuç elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlardan en çok dikkat çekici olanlardan biri, sosyal bilgiler dersinde strateji, yöntem ve teknik kullanımında öğretmenlerin gerekli mesleki yetersizliklerini ön plana çıkaran ifadeleridir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenler, öğrenme sürecinin değişkenleri olan ders süresi, ders programı ve öğrencilerden kaynaklanan problemlerden dolayı, çalışma konusunu oluşturan tarihsel empati tekniği başta olmak üzere diğer birçok teknikte de problem yaşadıklarını vurgulamışlardır. Bu problemler, öğrenme öğretme sürecinde öğretmenin süreçte etkililik oranına zarar verdiği söylenebilir. Ayrıca çalışmada dikkat çekici olan bir diğer sonuç da sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin bu tekniği kullanmalarının öğretmenlerin dersi işlemelerindeki isteklilik ya da güdülenme düzeyine bağlı olduğunu ifade etmeleridir. Aslında bu sonuç profesyonellik açısından çok önemlidir. Çünkü öğretmenlik mesleği branş çok önemli olmamakla birlikte sınıfa girildiği andan itibaren gönüllülüğü ortadan kaldırarak mesleğin gerekliliklerini yerine

getirmektedir. Ne yazık ki bu sonuç strateji, yöntem ve teknik seçiminde bile bizim ülkemizde öğretmenlerin duyuşsal özelliklerinin mesleki yeterliliklerinin daha baskın olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmada elde edilen diğer sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin öğrencilerin konuyu somutlaştırıp anlamlandırarak öğrencilerin öğrendiklerini kalıcı hale getirme süreci üzerinde etkili olduğu;
- ✓ Tarihsel empati tekniğinin empati tekniğinden farklı şekilde algılandığını;
- ✓ Tarihsel empati tekniğini kullanma düzeyinin meslek ve alan bilgisi yeterlilikleriyle açıklandığı;
- ✓ Tarihsel empati tekniğinin kullanılmasında karşılaşılan en önemli problemlerin başında meslek bilgisi yetersizliğinin geldiği;
- ✓ Tarihsel empati tekniği ile öğrencilerin olayları zamansal ve mekânsal açıdan değerlendirme imkânına sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

5.ÖNERİLER

Çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında:

- ✓ Sosyal bilgiler dersinde birçok disipline yönelik konular yer aldığından dolayı sosyal bilgiler gibi çalışma alanlarına ilişkin lisans düzeyinde öğretim yöntem ve teknikleri derslerinin bütün disiplinlere yönelik etkinlik örnekleriyle desteklenerek verilmesi,
- ✓ Sosyal bilgiler derslerinde öğrencilerin derse katılımı artırıp dikkat düzeylerini üst seviyelere çekmek amacıyla birbirinden farklı strateji, yöntem ve tekniğin kullanılması,
- ✓ Tarihsel empati gibi uygulamaya dayalı olan etkinliklere yönelik öğretmenlere eğitim seminerleri verilmesi,
- ✓ Farklı yöntemlerin derslerde kullanılmasının öğrenci başarısı üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmaların yapıldığı sempozyum ve kongrelere öğretmenlerin katılımının sağlanması önerilebilir.

6.KAYNAKLAR

- Altıkulaç, A., Gökkaya, A. K.(2014). Tarih Öğretiminde Hatıratların Kullanımının Tarihsel Empati Becerisine Etkisi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* , (1) 9,21- 35.
- Ata, B. (2002). Müzelerle ve tarihi mekanlarla tarih öğretimi: Tarih öğretmenlerinin “müze eğitimine” ilişkin görüşleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Barton, K. C., Levstik, L. S. (2004). *Teaching history for the common good*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Borke,H., (1971). Interpersonal Development of Young Children; Egocentrisim or Empathy?, *Developmental Psychology*, 5 (2), 263-269.
- Gaddis, J. L. (2002). *The Landscape of History: How Historians Map the Past*. New York: Oxford University Press.
- Havekes, H.; Von Boxtel, C.; Coppens, P.A, Luttenburg, J. (2012). Knowing and doing history: A contextual framework and pedagogy for teaching historical contextualisation, *International Journal Of History Teaching Learning and Research*, Vol11.1, ss.72-93.
- Hoffman, M. L. (1979). Development of Moral Thought, Feeling and Behavior. *American Psychologist*, 34 (10), 958-966.
- Karabağ, Ş.G.(2003). Öğretilebilir ve Bilişsel Bir Beceri Olarak Tarihi Empati. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kiriş Avaroğulları, A. (2014). 9. Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programının Yöntemsel Kavramlar Açısından Analizi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (3), 95-109.
- Lee, P. and Shelmit D. (2003). A scaffold, not a cage: progression and progression models in history. *Teaching History*, 113.
- Lee, PJ., Ashby, R. (2001). *Empathy, Perspective Taking, and Rational Understanding*. In O. L. Davis, E. A. Yeager and S. J. Foster (eds.), *Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies*. Maryland: Rowman and Littlefield Pub. pp. 21-50.
- Lennon, Randy and Nancy Eisenberg. (1990). *Gender and Age Differences in Empathy and Sympathy, Empathy and It's Development*. New York: Cambridge University Pres.
- Meydan, A., Akkuş, A.(2014). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin Tarihi ve Kültürel Değerlerin Kazandırılmasındaki Önemi, *Maramara Coğrafya Dergisi*, 402-422.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi*. 6-7. Sınıflar Öğretim Programı Kılavuzu (Taslak Basım). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Nichol, J. (1996). Tarih öğretimi. (Yay. Haz.) Mustafa Safran. Ankara: Çağrı Matbaacılık.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu, *Kazım Karabekir eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 176,134-148.
- Ünal,F (2003). *Empatik İletişim Eğitiminin Okulöncesi Çocuğu Olan Annelerin Empatik Beceri Düzeylerine Etkisi*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Van Drie, J. Van Boxtel, C. (2007). Historical reasoning: Towards a framework for analyzing

students' reasoning about the past. *Educational Psychology Review*, 20, 87-111.

Yeager, E. A., & Foster, S. J. (2001). The role of empathy in the development of historical understanding. In O. L. Davis Jr., E. A. Yeager, & S. J. Foster (Eds.), *Historical empathy and perspective taking in the social studies* (pp. 13-20). Lanham: Rowman & Littlefield.

Yılmaz, K. (2011). Sosyal bilgiler ve tarih öğretiminde tarihsel empati: Geçmişe geçmişteki insanların gözüyle bakabilme becerisi. A.Sümbül, H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II* (s.11-33). Ankara. PegemA.

Yılmaz, K. ve Koca, F.(2012). Tarihsel Empati Üzerine Nitel Bir Araştırma: Tarih Öğretmenlerinin Algı, Görüş ve Deneyimlerinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(3):855-879.

TURİST YEREL HALK İLİŞKİLERİNE YÖNELİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Alperen TEKKELİ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi- Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sevcan SOLUNOĞLU²

Öğretmen- Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Yiyecek İçecek Alanı,
Kırıkkale

Özet

Yerel halkın turistlere yönelik tutumları ilgili destinasyonun gelişmesine sosyo ekonomik katkılar sunabilmekte bunun yanı sıra kültürel erozyona da yol açabilmektedir. Bu noktada yerli halkın turist davranışlarına yönelik tutumlarının önemli olması kadar turistlerinde gittikleri destinasyonda yaşayan halkın yaşam tarzına gösterdiği özen etkilidir. Özellikle dini ve toplumsal normlara olan yaklaşım yerel halkın turistlere ve turizm olgusuna bakış açısını önemli derecede etkileyebilmektedir. Bu çalışmada literatürde yer alan tez, makale, kitap ve diğer ikincil kaynaklar döküman analizine tabi tutularak bulgular sistematik bir şekilde aktarılması amaçlanmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda yerel halkın turistlere tutumunu etkileyen önemli unsurların başında turistlerin yerel halkın dini ve toplumsal kurallarına karşı sergiledikleri yaklaşımlar olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Halk, Turist Davranışları, Kültür

LITERATURE REVIEW ON TOURIST LOCAL PUBLIC RELATIONS

Abstract

The attitudes of local people towards tourists can contribute to the development of the relevant destination in socio-economic way, as well as cause cultural erosion. At this point, the attention paid to the lifestyle of the people living in the destination they go to is as important as the attitude of the locals towards tourist behavior. Especially, the approach to religious and social norms can significantly affect the local people's perspective on tourists and tourism. In this study, it is aimed to transfer the findings systematically by subjecting thesis, article, book and other secondary sources in the literature to document analysis. As a result of the literature review, it is seen that the most important factors affecting the attitude of local people to tourists are the approaches of tourists against the religious and social rules of the local people.

Keywords: local people, tourist behavior, culture

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile birlikte insanların başka kültürleri tanıma isteği artmış ve turizm hareketlerine katılma oranında bu yönde her geçen gün artmıştır. Turizm hareketleri, farklı kültürlerden gelen kişilerin gidecekleri yerlere kendi kültürlerini tanıtırak hedef destinasyon kültürünü öğrenme olanağı sağlamaktadır. Turizm, farklı kültürlerin buluşup birbirlerine tanıma imkanı yakaladığı bir olanak sunmaktadır.³

¹ alperen.tekkeli@gmail.com ORCID: 0000-0003-3033-4776

² sevcansolunoglu@gmail.com ORCID: 0000-0001-6480-3337

³ B. Dönmez, A. Çakıcı, "Turist-Turist Etkileşimi: Yerli Turistlerin İngiliz Turistlere Bakış Açıları Üzerine Leşifsel Bir Araştırma."Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 37-61., s. 38

Yeni kültürleri tanımak isteyen turist ile yerel halkın ilişkilerinden bahsederken, en küçük bir iletişim dahi ilişki olmaktadır. Yerli halk ve turist toplulukları arasındaki ilişkilerin yoğunluğu buldukları ortamlara göre farklılık göstermektedir. Ancak, turist ile yerli halk arasında bir bağ veya ilişki kurulması için kesinlikle bir ortam gereklidir. Bu ortam ise yaşanan ilişkinin yapısını belirlemektedir.

Turistler gittikleri ortamlarda sezonluk personellerle geçici ilişkiler kurmakta, günlük rutinlerinin dışına çıkarak kontrolsüz harcama yapmakta ve bununla birlikte dil farklılığından dolayı iletişim zorlukları yaşamaktadır (Ceylan, 2015:48). Dolayısıyla, turist- yerel halk ilişkilerinin yoğun olması durumu, ilişkilerin biçimleri, büyüklükleri ve yönü üzerinde etki göstermektedir. Diğer yandan yerli halkın turizmden beklentilerinin karşılanması durumunda bu ilişki uzun soluklu ve karşılıklı kazanımlar sunmaktadır. Yerli halkın turistlere olan ilgisi turistlerin ilgili destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetlerini arttırmaktadır. Böylece turistler hem tekrar ziyaret niyeti göstermekte hem de harcama oranlarının artması sonucu ilgili destinasyona gelir sağlamaktadır.⁴

Turist- yerel halkın karşılıklı ilişkileri sonucunda, yerel halkın hayat ve yaşam kalitesinde, iş gücü potansiyelinde, tutumlarında, davranış şekillerinde ve aile yaşantı ve ilişkilerinde önemli değişimler olabilmekte, bu ilişkiler sonucunda yaşanan değişimler gerçekleşme şekline ve ortama bağlı olarak görülebilmektedir.⁵ Bu çalışmada turist yerli halk ilişkisi çeşitli açılardan ele alınacak, ikincil kaynaklardan elde edilen bulgular irdelenerek literatüre katkı sunulması sağlanacaktır. Bu amaçla ikincil verilere nitel araştırma yöntemlerinden biri olan döküman incelemesi uygulanacaktır.

1.1. Literatür Taraması

Çalışma kapsamında literatürde yer alan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda turist-yerel halk ilişkileri ile ilgili olarak farklı ve çeşitli çalışmalar olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir.

Çetin (2009)'in gerçekleştirmiş olduğu çalışmada Beypazarı ilçe merkezinde yaşayan yerel halkın turizmin sosyo- kültürel, ekonomik ve çevresel etkilerini algılayış biçimleri ve yerel halk ile turist ilişkilerinin bu çerçevede nasıl yaşandığını araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda Beypazarı ilçe merkezinde yaşayan yerel halkın turizmin sosyo ekonomik getiresini olumlu olarak karşılarken doğal yaşam alanlarının bozulmasını ise olumsuz olarak karşılamaktadır.

Tayfun (2002)'un gerçekleştirmiş olduğu çalışmada Nevşehir ilinin turistik (Ürgüp) ve turistik olmayan (Acıgöl) ilçe merkezlerinde yaşayan yerel halkın bölgeyi ziyaret eden turistlere yönelik inanç, kültür, tutum ve alışkanlıkları açısından yaşanan etkileşimleri incelenmiş ve yerel halkın turizme ve turiste bakış açısındaki değişimler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Ürgüp'te yaşayan yerel halkın yabancı dil bilgisinin Acıgöl'de yaşayan yerel halkın yabancı dil bilgisinden daha farklı ve ileride olduğu, turistik bölge olan Ürgüp'te yaşayan yerel halkın turizm konusunda Acıgöl'de yaşayan yerel halktan

⁴ B. Rızaoğlu, Turizm Davranışı, Detay Yayıncılık Ankara 2012, s. 273

⁵ S. Ceylan, "Turizm Sektörüne Hizmet Veren Yöre Halkının İletişim Becerileri Ve Turistler Tarafından Algılanması: Pamukkale Destinasyonunda Karşılaştırmalı Bir Araştırma". Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2015, s. 48

daha bilinçli olduğu ve bu etkilerin turistlerin destinasyon bölgesini olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Lepp (2007)'in yürütmüş olduğu çalışmada Uganda'nın Bigodi köyündeki yerel halkın turizme yönelik tutumları araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda Bigodi köyünde yaşayan yerel halkın turizmi olumlu olarak karşıladığı belirtilmiştir. Turizmin olumlu yönü olarak yerel halkın turistlerin destinasyon bölgesini ekonomik olarak kalkındırdığı ve turizm gelirlerinde artış olmasıdır. Bunun yanı sıra köylülerin ve kıyı kesimindeki çiftçilerin turistlerin hasatlarını yok edebileceği korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tayfun ve Kılıçlar (2004)'in yapmış oldukları çalışmada turistik (Alanya) ve turistik olmayan (Gazipaşa) ilçe merkezlerinde yaşayan yerel halkın dış kaynaklı turizmi nasıl algıladığı ve turiste bakış açıları incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda çalışmada turistik (Alanya) ve turistik olmayan (Gazipaşa) ilçe merkezlerinde yaşayan yerel halklar arasında bazı farklar tespit edilmiştir. Yerel halkın turistlerin geldikleri destinasyona yatırım yapmaları, istihdam imkanı sağlaması, çevre kirliliği, bölgedeki fiyatların artması ve gelenek ve göreneklerin bozulması konusunda önceliklerinin aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alaeddinoğlu (2007)'nin Van ilinde yürütümüş olduğu çalışmada yerel halkının sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda turizmi nasıl değerlendirdiği ve turistlere karşı bakış açıları araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda turizm planlaması yapılması ve yapılan planlamaya Van yerel halkının dahil edilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Van yerel halkının turizme, turiste bakış açısının son derece pozitif olduğu ve yapılacak olan birçok faaliyete yerel halk tarafından destek verileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Turizmin olumsuz etkisi olarak ise sadece yerel halkın fiyatlarda azda olsa yükselme olacağını olan inanç ön plana çıkmıştır.

1.2. Turist-Yerel Halk İlişkisinin Özellikleri

Günümüzde milyonlarca insan yaşadıkları yerden başka yerlere bir amaç doğrultusunda ayrılarak başka ülkelere veya bölgelere tatil yapmak için gitmektedir.⁶ Turizm hareketliliğine ilişkin 2019 yılı verileri incelendiğinde bir önceki yıla oranla yüzde dördlük bir artış göstererek dünya genelinde 1,5 milyar insan turizm faaliyetlerine katılmıştır. Bununla birlikte 2030 yılına kadar 1,8 milyar insanın turizm faaliyetlerine katılacağı öngörülmektedir (UNWTO, 2020). Ülkelerinden tatil amaçlı çıkıp başka ülkelere veya bölgelere giden turistlere, gittikleri bölgedeki yerel halkın doğrudan ya da dolaylı olarak hizmet sunmaları kaçınılmaz bir durumdur.⁷ Dolayısıyla yerel halk oturdukları mekanlarda turistleri karşılayan hareketsiz toplumlardır. Bu durumdan dolayı turist ve yerel halk arasında değişik biçimde ilişkiler oluşmaktadır.⁸

Turist ile yerel halk ilişkisinin özellikleri, beraber buldukları ortamlarda kurulan ilişkiyle yakından alakalıdır. Bu durum için ortam gerekli ve bu ortam ilişkinin boyutunu belirlemektedir. Birbirlerine yabancı olan bu iki grup arasındaki ilişki kurulurken çeşitlik

⁶ Ö. G. Demirbulat, "Turizmin Sosyal Ve Kültürel Etkilerinin Turist Rehberleri Tarafından Algılanması Üzerine Bir Araştırma: Trabzon İli Örneği." Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1) Yıl: 2012, 53-75, s. 56

⁷ Ceylan, a.g.t., s. 49

⁸ Rızaoğlu, a.g.e., s.275

oldukça önemlidir.⁹ Kurulan ilişkilerde aşağıda ifade edilen durumların bulunması olumlu olarak kabul edilmektedir;¹⁰

- Turist ve yerel halk arasında hoşgörü bulunursa,
- Turist ve yerel halk karşılıklı cömert davranışlar sergilerse,
- Karşılaşma sırasında coşku ve heyecan yaşanırsa,
- Yerel halkın turistlere iyi davranması ve hizmet anlamında tatminkar bir anlayışa sahip olması olumlu olarak karşılanmaktadır.

Diğer yandan turistik bir ortamda değişik kişilik özelliklerini gösteren yerel halk ve turistler bu kişilik özelliklerini değer, inanç, aile yapısı ve ekonomik durumlardan etkilenerek sahip olmaktadır.¹¹ Ancak, bu etmenler turist- yerel halk ilişkisinde daha çok azaltıcı bir etkidir. Turist- yerel halk ilişkisinde azaltıcı yönde etki eden durumlar şu şekildedir;¹²

- Kitle turistlerinin tüm ihtiyaçlarının turizm işletmeleriyle karşılanması,
- Turistlerin yerel halkın yardımına ihtiyaç duyması,
- Dil anlaşmazlığından kaynaklı iletişim sorununun yaşanması,
- Turistlerin yerli halktan kendilerini soyutlama istekleri,
- Karşılıklı olumsuz tutumların yaşanması,
- Turistlerin gittikleri bölgelere dinlenme ve eğlenme amaçlı gitmeleri,
- Turistlerin yerel halk ile iletişim kurmaları için zamanın kısıtlı olmasıdır.

Kısıtlı zamanı olan turistlerin yüzeysel ilişkilerinden dolayı anlamlı bir ilişki kurması için fırsat yoktur. Bir mekan da kısa süreliğine gerçekleşen bu ilişkinin sosyal ilişkiye dönüşmesi çok sınırlıdır.¹³ Turist- yerel halk ilişkisi ile ilgili en önemli sorunlar kültür şoku, dil anlaşmazlığı ve birbirlerine karşı olan tutumlarıdır.¹⁴ Kültürel şok olayı, kültürel karşılaşma yaşayan iki tarafı da ilginç kılmakta ve turist- yerel halk karşılaşmaları kültürel şok ile alakalı olmasının yanı sıra nitelik ve kapsam bakımından özellikler taşımaktadır.¹⁵

1.2.1. Geçişkenlik

Turist- yerel halk ilişkisinde önemli ve temel özelliklerin başında geçişkenlik gelmektedir. Turist- yerel halk ilişkisinin geçişkenliği, bir küme türünün ilişkisinin diğer küme ile olan ilişkisinin özelliklerine geçiş sağlaması demektir. Birinci küme ilişkisi ile başlayan turist- yerel halk ilişkisi zamanın kısıtlı olması nedeni ile ikinci, üçüncü hatta kapalı küme ilişkisine kadar geçişkenlik göstermesi konusudur.¹⁶

1.2.2. Geçicilik

Turist- yerel halk ilişkisinde geçicilik kavramı, turistlerin tatillerinin kısa süreli olmasından dolayı aralarındaki ilişkinin genellikle yinelenemeyen bir özellik taşıması anlamına

⁹ Ceylan, a.g.t., s.50

¹⁰ Rızaoğlu, a.g.e., s. 276

¹¹ Ş. Berber, "Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm Ve Etkileri." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9) Yıl: 2003, 205-221, s. 213

¹² Rızaoğlu, a.g.e., s. 276

¹³ M. Tuna, A.A. Yanardağ, Turizm Sosyolojisi, TC Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012, s.66

¹⁴ Ceylan, a.g.t., 51

¹⁵ Rızaoğlu, a.g.e., s. 277

¹⁶ Rızaoğlu, a.g.e., s. 278

gelmektedir. Bu durumdan dolayı aralarında yaşanan ilişkinin sınırlı olması, tekrarı yaşanmaması ve yüzeysel olmasına sebep olmaktadır.¹⁷

1.2.3. Değişkenlik

Turist- yerel halk ilişkisi bazı durumlarda değişkenlik gösterebilmektedir. Bunlar, turistik ortamdan turistik ortama, turistten turistte, turistten yerli halka ve zamandan başka zamanadır. Turist bulunduğu turistik ortamdan başka bir turistik ortama gittiği zaman orada kurduğu ilişkilerle yeni gittiği ortamda kurduğu ilişkilerin farklılığından dolayı değişkenlik gösterebilmektedir. Bugün yaşanan turist- yerel halk ilişkisinin yarın nasıl olacağını kestirmek kolay değildir. Turistlerin bu amaçlarla turistik ortam değiştirdiği de başka bir konu içerisinde yer almaktadır.¹⁸

1.2.4. Bakımsızlık

Turist ve yerel halkın karşılaşmasında ilişkilerden kazanılan deneyimler birbirleriyle eşit değildir. Bir tarafın diğer taraftan beklentileri diğer tarafın bu taraftan beklentisiyle aynı olmayabilmesini ifade etmektedir.¹⁹

1.2.5. Anında Doyum

Turist-yerel halk anında doyum söz konusudur. Yerel halkın turist ile kurduğu ilişki sırasında anında yarar sağlamak doyumuna ulaşmayı hedefler. Farklı yer ve zamanda bir araya gelip temas kuran, sosyal ilişkiler kurarak birbirlerini tanıyan taraflar anında doyumuna ulaşabilmektedirler.²⁰

1.2.6. Kültürel Uzaklık

Turist-yerel halk ilişkisinin değişkenliği özelliği ile turistlerin ve yerel halkın sahip oldukları kültürel değerler zamanla biçimlenmekte²¹ ve taraflar arası algılanan kültürel farklılıklar ilişkinin yönünü belirlemektedir.²²

1.2.7. Yabancılık

Turist-yerel halk ilişkilerinde bireyler kültürel özelliklerinden dolayı birbirlerine yabancıdır. Değişkenliği yansıtan bu yabancılık olayı ilişkiler arasında hoş bir duygu olmasına rağmen çekingenlik, korkaklık ve temkinli davranışlara yol açmaktadır.²³

1.3. Turist-Yerel Halk İlişkisini Etkileyen Faktörler

Doğasından dolayı turist yerel halk ilişki boyutları fazladır ve destinasyon bölgesinin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Turizmin, sürdürülebilirliği için birçok değişken özelliklerinin bütünleşmesi ve birbirlerine fayda sağlaması gerekir. Bu değişken özelliklerinden bir tanesi turizm destinasyonlarındaki yerel halkın turiste nasıl baktığı konusudur.²⁴ Bu faktörler şu şekilde sıralanabilir²⁵;

- Yerli halkın toplum yapısı,
- Turist-yerel halk ilişkisinde karşılıklı tutum,

¹⁷ G. Özgürel, "Turizm Destinasyonlarında Yerleşik Yabancı-Yerel Halk Etkileşimi Üzerine Bir İnceleme." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2020, s. 98

¹⁸ Rızaoğlu, a.g.e., s. 278

¹⁹ Rızaoğlu, a.g.e., s. 278-279

²⁰ Özgürel, a.g.t., s. 101

²¹ Rızaoğlu, a.g.e., s. 279

²² Özgürel, a.g.t., s. 101

²³ Rızaoğlu, a.g.e., s. 279

²⁴ Ceylan, a.g.t., s. 53

²⁵ Rızaoğlu, a.g.e., s. 288

- Turist-yerel halk toplumlarının birbirine karşı uygunsuz davranışları,
- Yerli halk ve turistler arasındaki çıkar bulma çabaları,
- Turist-yerel halk iletişimi sırasında yaşanan güçlükler,
- Kitle turizmin verdiği etkiler,
- Turistlerin yerli halktan farklı olarak yaşam biçimleri,
- Yerli halkın kültürel gerçek özelliklerini kaybetmelerinde kaynaklanan etkiler,

Turistlerle doğrudan ilişkili olan yerel halkın eğitimine önem verilmesi, turizm destinasyonunun gelişimi açısından önem arz etmekte ve hem turizm bilincinin hem de turist-yerel halk ilişkisinde sağlıklı bir iletişim kurulması açısından önemli bir etki olduğu düşünülmektedir.²⁶

1.4. Turist ve Yerel Halkın Birbirlerine Karşı Tutumları

Yerli halkın turiste ve turistlerin de yerli halka karşı olan tutumları ilişkileri biçimlendirerek davranışlara yön vermektedir. Yerli halk ile turistlerin birbirlerine karşı tutumları olumlu olduğu zaman ilişkiler olumlu olarak değerlendirilmekte, olumsuz olduğu takdirde olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bazı turizm destinasyonlarında yerli halk ile turist tutumları aynı olabilmektedir.

1.4.1. Yerel Halkın Turistlere Karşı Tutumları

Yerli halkın turistlere karşı tutumlarını belirleyici faktörleri şu başlıklar altında toplayabilmek mümkündür;²⁷

- Yerli halk ile turist ilişkisinde, ilişki türü,
- Turizm olgusunun yerli halk için önemi,
- Yerli halkın turizmde oluşturduğu trafik,
- Yerli halkın turistlerle oluşan ilişkilerinde yönetim becerileri,

Turistler, gittikleri bölgedeki çektikleri yabancılıktan dolayı yerel halkın dikkatini çekerler. Ev sahibi olan yerel halk turistlerin düşüncelerinden etkilenmeye başlar. Yerel halk açısından turistler, kültürel kirlenmeye sebep olan tehdit unsurlarıdır. Bu kişiler geleneksel düzenin bozulacağını düşünmesinden dolayı kültürel değerlere sahip çıkılması gerektiğini düşünürler.²⁸ Yerli halkın turistlere karşı tutumları şu şekilde sayılabilir;

1.4.1.1. Alışma

Yerli halkın yaşam kaliteleri üzerinde, kalabalıklaşmanın olması ve trafiğin artması, suçların artması, süregelen hayatta maliyetlerin artması ve turistlerin farklı yaşam biçimlerinin yerli halka yansımalarından dolayı olumsuz zamanlar geçirebilirler²⁹ Ancak, koşullar yerli halk tarafından çekilemeyecek kadar zorlaştığında tepki gösterip bu sonuçlara katlanırlar. Bundan dolayı da turist-yerel halk arasındaki ilişkide yabancılaşmaya kadar yol açabilir.

1.4.1.2. Yüksünme

İnsanın bazı şeyleri kendine fazlalık görüp yük saymasına yüksünme adı verilmektedir. Turistlerin destinasyonlarda kalabalık yaratması, fiyatların artışına neden olması, yerli halkı hor görmeleri gibi durumlarda yerli halk bunları kendine yük haline getirebilmektedir. Bundan

²⁶ Ceylan, a.g.t., s. 54

²⁷ Rızaoğlu, a.g.e., s. 289

²⁸ Ceylan, a.g.t., s. 54

²⁹ Ceylan, a.g.t., s. 55

dolayı yerel halk yüksünme duygusu içerisine girer ve bu ilişkiyi olumsuz etkileyebilmektedir.³⁰

1.4.1.3. Düşmanlık

İlişkiler en az iki kişi arasında olması, tarafların birbirlerinin farkına varması ve anlam içermesini içerir.³¹ Yerel halk ve turistler arasında yaşanan ilişkide birbirlerinden hoşlanmayan kişilerin sayısı az değildir. Bazı ülkelerin düşmanlıkları çok öncelerden gelmektedir. Irk ayrımından dolayı düşmanlıklar hala sürmektedir. Tüm bu durumlar karşısında yerel halk ile turist arasında düşmanlık oluşabilmektedir.

1.4.1.4. İlgilenme ve Yakınlık

Yerli halkın turistlere karşı anlatıldığı gibi sürekli olumsuz sonuçları olmayabilir. Yerli halkın turistlere karşı ilgilenme ve yakınlık gösterme biçimindeki tutum ve davranışları, yabancı dil sorununun yaşanmadığı, yerel halkın eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ve turistlere karşı konukseverlik geleneği olan toplumlarda görülmektedir.³²

1.4.2. Turistlerin Yerel Halka Karşı Tutumları

Turistler gittikleri destinasyonlardaki yerel halkın kültürünü, davranış biçimlerini, kılık kıyafetlerini, hayata bakış açılarını, kişisel ilişkilerini ve tüketim davranışlarında etkiler bırakabilmektedir.³³ Bu olgular genellikle ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak değişmektedir. Ekonomik açıdan düşük standartlarda yaşam süren ülkelerde daha belirgin olarak görülebilmektedir.³⁴ Turistler ve yerel halk arasındaki iletişimin kendiliğinden meydana gelmemiş olması bu ilişkinin tipik bir özelliğidir. Karşılaşma sınırlı olarak gerçekleşir.³⁵ Turistlerin yerel halka karşı tutumlarını şu şekilde sıralayabiliriz;³⁶

1.4.2.1. İlgisizlik

Turistlerin gittikleri destinasyonlarda tatillerini rahat, eğlenceli ve mutlu geçirmelerinde yerel halkın etkisi yok ise turistler yerel halka karşı ilgisiz davranışlar sergilemektedirler.³⁷

1.4.2.2. Kaygı

Turistin, bilmediği ortamlara gitmesi, insanların korku yarattığı, anlaşılmas ve yeterli bilgisinin olmadığı ortamlarda çekinmesine neden olur. Bundan dolayı bu gibi ortamlar turiste kaygı yaratmaktadır.³⁸

1.4.2.3. Acıma ve Şaşkınlık

Turistik destinasyonların ve bu destinasyonlarda yaşayan insanların zor şartlarda yaşamını sürdürmeleri, turistlerde acıma duygusunu getirmekte ve daha duyarlı bir ortam yaratabilmektedir.³⁹

³⁰ Rızaoğlu, a.g.e., s. 290

³¹ Özgürel, a.g.t., s. 95

³² Rızaoğlu, a.g.e., s. 290

³³ A. Tayfun, "Turist Yerli Halk Etkileşimi Üzerine Bir Araştırma.", Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1) Yıl:2002, 1-12.

³⁴ Ünlüöner, K , Tayfun, A . (2003). "Turistlerin Yerli Halkın Tüketim Davranışlarına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (10) Yıl: 2003, Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23504/250423>, s.2.

³⁵ Ceylan, a.g.t., s. 56

³⁶ Rızaoğlu, a.g.e., s.291

³⁷ Ceylan, a.g.t., s. 56

³⁸ Rızaoğlu, a.g.e., s.291

³⁹ Ceylan, a.g.t., s. 56

1.4.2.4. Ataerkillik

Turistlerin kendi kültürlerini gittikleri destinasyonlardaki kişilerin kültürlerinden daha üst seviyede görmeleri bu tutuma yol açabilmekte ve aynı zamanda kişiler kendi ülkelerinin elçileri olarak tatillerini sürdürmeleri izlenim açısından bir tutum gerçekleştirebilmektedir.⁴⁰

1.4.2.5. Kültürel Görelilik Tutumu

Bazı kültürel seviyesi yüksek turistler, her kültürün kendine özgü değerlerinin olduğuna inanarak açık düşünceli olduklarını vurgularlar ve yerel halkı bu düzeyde tanımak isteyerek kültürel görelilik tutumunu geliştirmektedirler.⁴¹

1.4.2.6. Üstünlük

Bazı turistler kendi duygularını ve düşüncelerini yerel halktan üstün tutma gibi bir tutuma sahiptirler. Yerel halkın yabancılıkları turistleri daha fazla üstünlük duygusuna götürdüğü düşünülmektedir. Yerel halkın kendilerine gösterdikleri güzel davranışları kötüye kullanmak olarak nitelendirilmektedir.⁴²

1.4.2.7. Önyargı

Turistlerin, yerel halkı belirli bazı özelliklerine göre algılayarak olumsuz düşünceler geliştirmesi turist-yerel halk arasında çatışmaların çıkmasına sebep olmaktadır.⁴³

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turizmin bir bölgede gelişmesinde yerel halkın turizme yaklaşımı oldukça etkilidir. Yerel halkın turizme olumlu karşılamadığı, turizm hareketlerini desteklemediği bir destinasyonda turizmin yeterli düzeyde gelişmesi mümkün gözükmemektedir (Özaltın Türker ve Türker, 2014, s.82). Zira turizm gelişiminin sonuçları arasında yerel halk kendi yaşam tarzına doğrudan veya dolaylı dahi olumsuz bir etki olduğunu düşündüğünde kendisine yeni bir sosyal çevre oluşturmak istemekte ve bu düşüncelerle turizm hareketlerine tepki gösterebilmektedir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2015, s. 133). Turizmin ekonomik katkıları sonucunda ilk zamanlarda gelişim olumlu algılanmakta ileride yaşanabilecek fiziki değişimler ise bu durumun aşama aşama ortadan kalkmasına neden olabilecektir (Akova, 2006). Bu noktada turizmin dünya barışını daimi olarak desteklediği ve halkların birbirine yakınlaşmasını sağlayan önemli bir aktör olduğu unutulmamalıdır. Halklar arasında ki kültür köprülerinin atılmasına katkı sunacak çalışmalara destek verilmelidir. Özellikle geçmişten gelen husumetlerin turizm aracılığıyla sonuçlandırılması ve daha iyi bir dünya için turizm misyonunun yaşatılması oldukça önemli kabul edilmektedir.

Bu çalışmada ikincil kaynaklardan döküman analizi yöntemiyle elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda görgül araştırmaların yerli ve yabancı turistler üzerinde uygulanarak sonuçlarının değerlendirilmesi önerilmektedir.

⁴⁰ Rızaoğlu, a.g.e., s.292

⁴¹ Ceylan, a.g.t., s. 57

⁴² Rızaoğlu, a.g.e., s.292

⁴³ Ceylan, a.g.t., s. 57

KAYNAKÇA

- Akova, O. (2006). Yerel Halkın Turizmin Etkilerini Algılamalarına ve Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma, Akademik İncelemeler Dergisi, 2(1), 1-34.
- Kozak, N., Kozak, M. A., & Kozak, M. (2015). Genel Turizm İlkeler Kavramlar, Detay Yayıncılık, Yenilenmiş 17. Baskı, Ankara.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van halkının turisti ve turizmi algılama şekli. Coğrafi Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Geographical Sciences, 5(1), 1-16.
- Berber, Ş. (2003). Sosyal değişme katalizörü olarak turizm ve etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9), 205-221.
- Ceylan, S. (2015). Turizm sektörüne hizmet veren yöre halkının iletişim becerileri ve turistler tarafından algılanması: Pamukkale destinasyonunda karşılaştırmalı bir araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çetin, T. (2009). Beypazarı'nda turist-yerli halk etkileşimi ve turizmin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 9(1), 15-32.
- Demirbulat, Ö. G. (2012). Turizmin sosyal ve kültürel etkilerinin turist rehberleri tarafından algılanması üzerine bir araştırma: Trabzon ili örneği. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 53-75.
- Dönmez, B. & Çakıcı, A. C. (2013). Turist-turist etkileşimi: yerli turistlerin İngiliz turistlere bakış açıları üzerine keşifsel bir araştırma. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1), 37-61.
- Tuna, M., & Yanardağ, A. A. (2012). Turizm Sosyolojisi. TC Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.
- Lepp, A. (2007). Residents' attitudes towards tourism in Bigodi village, Uganda. Tourism management, 28(3), 876-885.
- Özgürel, G. (2020). Turizm destinasyonlarında yerleşik yabancı-yerel halk etkileşimi üzerine bir inceleme. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Rızaoğlu, B. (2012). Turizm Davranışı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tayfun, A. (2002). Turist yerli halk etkileşimi üzerine bir araştırma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 1-12.
- Tayfun, A. & Kılıçlar, A. (2004). Turizmin sosyal etkileri ve yerli halkın turiste bakışı. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 1-17.
- Ünlüönen, K , Tayfun, A . (2003). Turistlerin Yerli Halkın Tüketim Davranışlarına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma . Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (10) , 0-0 Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23504/250423>
- Özaltın Türker, G., Türker, A. (2014). Yerel halkın turizm etkilerini algılama düzeyi turizm desteğini nasıl etkiler: Dalyan destinasyonu örneği, *Electronic Journal of Vocational Colleges*May/Mayıs, 81-98.

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ İŞİĞINDA TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ

Doç. Dr. Mehmet Korkud Aydın¹
Kırıkkale Üniversitesi A.İ.İ.T. Bölümü

Özet

II. Dünya Savaşı'nın sonuçları, savaş sırasında bir denge siyaseti izleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi şartlarında ciddi bir değişikliği zaruri kılmıştır. Türkiye, savaşın galipleri arasında yer alabilmek için ilk olarak Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmiş ve San Fransisko Konferansı'na katılma hakkı elde etmiş ve Birleşmiş Milletler Teşkilatını ortaya çıkaran anlaşmayı imzalamıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın, San Fransisko Konferansı devam ederken yabancı basına verdiği bir mülakatta Türkiye'de cumhuriyet rejiminin modern demokrasi yolunda azimle yürüdüğünü ifade etmesi, Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişin ilk işareti olarak yorumlanmıştı. Nitekim bu gelişmeye paralel olarak iç politikada da tek parti idaresinin değişmesini isteyen çevreler seslerini gür bir şekilde duyurma imkânı bulmuşlardır.

Sovyet Rusya'nın II. Dünya Savaşı'nın galipleri içinde yer alması da Türk siyasi hayatını en az San Fransisko Konferansı'nın sonuçları kadar etkilemiştir. Hükumete yakın basın kaynakları, Türkiye'nin Mihver Devletleri gibi baskıcı bir rejime sahip olmadığını ve Türkiye'de sosyalizme yakın bir rejimin hüküm sürdüğünü ifade eden yazılar yazmışlardır. Bu yazılardan hareketle dönemin Hükümetinin Sovyet Rusya ile olan münasebetlerini sıcak tutma gayreti içinde olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Türk hükümeti, savaş sonrası ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda 1945 yılında Cemiyetler Kanunu'nda değişikliğe giderek yeni siyasi partilerin kurulmasının önündeki engelleri kaldırmıştır. Bu şartlar altında Milli Kalkınma Partisi, Demokrat Parti gibi siyasi partiler kurulmuştur. Türk siyasi hayatının içinde bulunduğu durum sol eksenli partilerin kurulmasına da imkân vermiştir. Nitekim 1946 yılında Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Genel Başkanı olduğu Türkiye Sosyalist Partisi ve Dr. Şefik Hüsnü Değmer öncülüğünde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kurulmuştur.

1945 yılında Sovyet Rusya'nın 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Anlaşmasını yenilemeyeceğini ilan etmesi, Kars ve Ardahan kendisine bırakılmasını istemesi ve Türk Boğazları üzerinde hak iddia etmesi, Türk siyasetinde eksen değişikliğine ve Sol eksenli siyasi partilerin mercek altına alınmalarına yol açmıştır. Süreç içinde Türk Hükümeti Sovyet Rusya ile uzlaşma yolu bulamamış, bu durumun bir sonucu olarak ise Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi kapatılmış ve mensupları gözaltına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Esat Adil Müstecaplıoğlu, TSP, Sosyalizm, Siyasi Hayat, İç Politika

The Socialist Party of Turkey: In the Light of Multi-Party Political Life Transition in Turkey

Abstract

The results of World War II, revealed a serious change in political conditions in the Republic of Turkey. Turkey has declared war on Germany and Japan thus he joined the San

¹ korkudaydin@hotmail.com ORCID: 0000-0003-1645-7825

Francisco Conference. In addition, Turkey has signed a deal issuing forth the United Nations. During the San Francisco Conference of Foreign Minister Hasan Saka, he had an interview with foreign press members. Hasan Saka; towards modern democracy in the republic of Turkey has said that perseverance walk. This speech, multiparty system in Turkey was interpreted as the first sign of the transition to political life. As a matter of fact, in parallel with this development, the groups who wanted to change the single party administration in domestic politics had the opportunity to make their voices heard loudly.

The situation of the USSR has affected Turkish political life as much as the results of the San Francisco Conference. In the column articles of the period; It has been claimed that Turkey's statements governed by a regime closer to socialism. Based on these writings, it would be correct to say that the Turkish Government endeavors to maintain positive relations with the USSR.

The Turkish government amended the Law on Societies in 1945, thus facilitating the establishment of new political parties. Under these circumstances, political parties such as the National Development Party and the Democratic Party were established. The situation in the Turkish political life also allowed the formation of left-wing parties. In 1946 the Socialist Party of Turkey was founded by Adil Esat Müstecaplıoğlu, Also that year, Socialist Workers and Peasants Party of Turkey was founded under the leadership of Sefik Husnu Degmer.

In 1945, when Soviet Russia declared that it would not renew the Turkish-Soviet Friendship Agreement dated 1925, Kars and Ardahan demanded that it be left to itself and claimed rights over the Turkish Straits, which led to a shift in the axis of Turkish politics and the focus of left-wing political parties. Turkey failed to find a compromise with the Government of the USSR, while this situation as a result of Turkey Socialist Workers and Peasants Party and the Socialist Party of Turkey were closed and members arrested.

Key Words: Esat Adil Mustecaplıoğlu, TSP, Socialism, Political Life, Domestic Policy

Giriş

Türkiye’de II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte çok partili siyasi hayat başlamış olsa da, henüz demokrasi kavramının anlaşılammış olması, siyasi alanda büyük kavgalara ve felaketlere yol açmıştır. Bu durumun en acı ve bariz örneği ise I. Balkan Harbi’nde kendini göstermiş, ordu siyasi münakaşalar nedeniyle büyük bir mağlubiyetle harpten ayrılmak zorunda kalmıştır. I. Dünya Savaşı’nın ardından Türk milleti emperyalist devletlere karşı bağımsızlığını savunmak zorunda kalmış ve bu savaş ile elde edilen zaferin bir neticesi olarak Cumhuriyet rejimini tesis etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye çok partili siyasi hayata geçiş noktasında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu olmak üzere iki başarısız deneme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu hareketlerin başarısızlıkla sonuçlanmalarının temel sebebi ise Atatürk’ün öncülüğünde gerçekleştirilen yeni düzen çalışmaları karşısında rahatsızlık duyan grupların yeni partileri bir sığınak olarak görmeleri ve buralarda örgütlenmek istemeleridir. Nitekim Terakki perver Cumhuriyet Fırkası Şeyh Sait İsyanı’nın, Serbest Cumhuriyet Fırkası ise Menemen Hadisesi’nin bir sonucu olarak kapatılmıştır.²

1939 senesinde patlak veren II. Dünya Harbi ve bu harbin Türk siyasi hayatına tesirleri, Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçmek için gerekli şartların ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Zira dönemin hükümetleri savaş şartlarını gerekçe göstererek muhalif grupların hareket alanlarını kısıtlayacak kimi düzenlemelere gitmişler veya mevcut düzenlemeleri daha

2 Özalper, Mehmet (2014). “ Bir Muhalefet Partinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”. *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:2 Sayı:1. s.s. 117-136. 127 vd.; Öz, Eyüp (2015). “İzmir ve Serbest Cumhuriyet Fırkası”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:4 Sayı:5. s.s. 409-440. 438 vd.

sert bir yaklaşım ile uygulamışlardır. Bu konuda Dernekler Kanunu ve Basın Yayın Kanunu verilebilecek önemli örneklerdir. Zira dernekler kanununun yeni siyasi partilerin kurulmasına engel teşkil etmesi ve basın yayın kanununun muhalif seslerin yükselmesine müsaade etmemesi yeni siyasi oluşumların doğmasını imkansız kılmıştır.³

Siyasi partilerin kurulması hususunda önemli engeller bulunsada, ideolojik gruplar Türk siyasi hayatında bu dönemde de önemli bir yer tutmuşlardır. Hükümetlerin dış politika kaynaklı yaklaşımları Türkiye’de ideolojik grupların hareket alanını genişleten veya daraltan bir mahiyet taşımıştır. Bu hususta verilebilecek en önemli örnek Türkçülük-Turancılık Davası olmuştur. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Hükümetinin Türkçü bir çizgide olduğunu ifade eden konuşmasını yaptıktan sonra Hüseyin Nihal Atsız Çınaraltı Dergisi’nde “Başvekil Şükrü Saraçoğlu’na” hitap eden bir açık mektup yayınlamış ve Türkiye’deki komünist hareketi Başbakan’a şikayet etmiştir. Ancak Sovyet Rusya’nın savaş sırasında Almanya’ya karşı elde etmiş olduğu üstünlük, Hükümeti Türkçü gruplara yönelik bir kovuşturma başlatmaya sevk etmiş ve “Türkçü” başbakan Saraçoğlu’nun ve Milli Şef İsmet İnönü’nün direktifleri ile Türkçüler hapsedilmişlerdir. Bu durum Türkiye’de ki sol çevreler içinde farklı cereyan etmemiş, Sovyet Rusya’nın elde ettiği üstünlük karşısında Hükümetin yarattığı boşluk içinde bir süre serbest hareket eden sol gruplar, Türk-Rus münasebetlerinin bozulmasının ardından Türkçüler ile aynı akibeti paylaşmışlardır.⁴

Türk Hükümetinin dış politika ekseninde yürüttüğü iç politikanın ortaya çıkardığı en önemli değişiklik ise, çok partili siyasi hayatın başlaması olmuştur. Zira, Müttefik Devletlerin II. Dünya Savaşı’ndan galip çıkması, dünya siyasetinde olduğu gibi Türkiye’de de ciddi bir değişikliği ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında “demokrasi” kavramı tekrar tanımlanmış ve Mihver devletlerinin temsil ettiği totaliter tek parti rejimleri tasviye olmuştur. Türkiye San Fransisko Konferansı’na halihazırda müttefik olduğu devletlerin yanında katılabilmek için harekete geçmiş ve Mihver Devletleri’ne savaş ilan etmiştir. Bununla birlikte Türk Hükümeti, Müttefik Devletlerin işaret ettiği demokrasi kavramını benimseyeceğinin sinyallerini de ilk defa bu süreçte vermiştir. Nitekim İsmet İnönü, San Fransisko Konferansı’na katılacak heyete, ABD’li yetkililerin sormaları halinde Türkiye’nin en kısa sürede demokrasiye geçeceğini bildirmeleri talimatını vermiştir.⁵

İsmet İnönü’nün Türkiye’nin demokratikleşmesi yolunda mesajlar verdiği bu süreçte, Türk basınında da Türkiye’nin rejiminin hangi ideoloji veya anlayışa yakın olduğuna yönelik tartışmalar yaşanmıştır. CHP’nin yayın organı olan Ulus Gazetesi’nde Türkiye’nin rejiminin sosyalizme yakın olduğunu vurgulayan köşe yazıları yayınlanmıştır. Bu yöndeki köşe yazılarına en sert tepkiyi ise sosyalistlerin önde gelen isimlerinden olan Sabiha ve Zekeriya Sertel, Tan Gazetesi’nde ki köşelerinde göstermişlerdir. Serteller ve Tan Gazetesi’nin temel savunusu Sovyetler Birliği’nin ileri bir demokrasiye sahip olduğu fakat Türkiye’de bu ileri demokrasi ile benzeşen bir yönetim anlayışının bulunmayışındır. Söz konusu bu tartışmalar, Türkiye’de ki sol grupların II. Dünya Savaşı’nın ardından elde ettikleri hürriyeti göstermesi bakımından önemlidir. Bu hürriyet kısa süreli olmuş fakat bu kısa süre içinde siyasi alanda yapılan düzenlemelerin bir sonucu olarak sol-sosyalist çizgide siyasi partiler kurulmuştur.⁶

1. Çok Partili Hayata Geçiş

İsmet İnönü’nün çok partili siyasi hayata geçişe yeşil ışık yaktığı dönemde henüz Türkiye’de yeni partilerin kurulmasının önünde engel olan kanunlar bulunmaktaydı. Söz

3 Özkiraz, Ahmet. Arslanel Nazan (2015). “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 10 Sayı:1. s.s.41-42. 28 vd.

4 Aydın, Mehmet Korkud (2017). *Dış Politika Ekseninde Türkiye’de Siyasi ve İdeolojik Tartışmalar (1920-1950)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara. 417 vd.

5 Berber, Şahika Gedikli (2012). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi”. *Akademik Bakış*. Cilt:6 Sayı: 11. s.s. 131-150. 134 vd.

6 Aydın. agt. 567 vd.

konusu kanunların değiştirilmesi için gerekli adımlar ise, CHP içindeki muhalif kadroların girişimleri ile mümkün olmuştur. Bu hususta ilk ciddi girişim, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün 7 Haziran 1945 tarihinde hükumete yönelik verdikleri Dörtlü Takrir olmuştur.

Savaş döneminin sebep olduğu ekonomik durgunluğu ve sosyal sorunları ortadan kaldırmak isteyen hükümet, topraksız köylülere çiftçilikle meşgul olabilecekleri miktarda toprak vermek düşüncesi ile Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu TBMM gündemine getirmişti. Bu düzenleme, CHP içinde toprak sahibi milletvekillerinin tepkisini çekmiş ve halihazırda var olan muhalif eğilimlerin bir cephede toplanmasına sebep olmuştu. Celal Bayar ile birlikte diğer üç isimin vermiş olduğu takrir bu muhalefetin bir ifadesidir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü verdikleri takrir ile; Parti tüzüğünde ve kanun maddelerinde yer alan anti demokratik hükümlerin kaldırılmasını, Hükümetin Meclis tarafından gerçek manada denetlenebilmesini ve seçimlerin serbest bir şekilde yapılmasını talep etmişlerdi.⁷

Dörtlü Takrir, CHP içindeki muhalefeti görünür kılmış ve kısa süre içinde muhalif vekiller CHP ile yollarını ayırmışlardı. Yazılan tenkit yazıları, CHP yönetiminin büyük tepkisini çekmiş ve 21 Eylül'de Menderes ile Köprülü CHP'den ihraç edilmişlerdi. Bayar da bu kararı protesto ederek 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etmişti. Kamuoyunda da Dörtlü Takrir hararetli tartışmalara sebep olmuştu. Adnan Menderes'in 13 Eylül 1945 tarihinde Vatan Gazetesi'nde Başbakan Saraçoğlu'nu eleştiren bir yazısı yayınlanmıştı. Menderes, Başbakan Saraçoğlu'nun verdiği bir demeci eleştirmiş ve “*Bütün dünyaca meşhur olan siyasi, iktisadi, hukuki, içtimai manada hürriyetlerin ve bütün yönleri ile demokrasinin yurdumuzda yerleşmesinin gaye olduğunu Başbakanın lisanından pürüzsüz bir şekilde ifade olunduğunu işitmek isterdik. Gönül isterdi ki, siyasi olgunluktan kimsenin şüphesi olmayan Türk Milletine karşılık demokratik hak ve hürriyetler mevzuunda söylenecek sözler, daha açık ve daha kesin olsun*” demişti.⁸

Yaşanan tartışmaların ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılışı sırasında yaptığı konuşmasında; “*Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasihavasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.*” demek sureti ile çok partili siyasi hayatın doğması için gerekli yolu açmıştır.⁹

10 Mayıs 1946 tarihinde gerçekleştirilen CHP olağanüstü kongresinde demokratikleşme taleplerini karılamak maksadıyla bir takım kararlar alınmıştı. Söz konusu kararlar, seçimlerin öne çekilerek tek dereceli olarak 1946 senesinde yapılması, “*Milli Şef*” ve “*değişmez genel başkanlık*” uygulamasının kaldırılması, parti başkanının ise dört yıl için seçim yolu ile belirlenmesi şeklinde ifade edilebilir.

İsmet İnönü kongre sırasında Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yapılması için gereken adımların atılacağını belirtmiştir. İnönü, partisinin sınıflar arası mücadeleye karşı

7“Tek Partiden Demokrasiye. DP'nin Kuruluşuna Yol Açan Dörtlü Takrir”. *Dünya Gazetesi*. 4 Kasım.;

Köprülü, Fuat.(1957). “Demokrasi Yolunda (1945-1950), Dörtlü Takrir”. *Vatan Gazetesi*. 23 Kasım

8 Menderes, Adnan.(1945). “Başbakanın Demeci Münasebetiyle”. *Vatan Gazetesi*. 13 Eylül; *Vatan Gazetesi*.(1945). 28 Eylül.;*Vatan Gazetesi*.(1945). 29 Eylül.

9TBMM Tutanak Dergisi.(1945). DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. Cilt: 20. 1. Birleşim. 1 Kasım, 7.

olduğunu fakat sınıf esası üzerine bir takım cemiyetlerin kurulmasına kanun yolu ile herhangi bir şekilde engel olunmayacağını söylemişti. İnönü, kurulmasına izin verilmeyecek cemiyetler için de şunları söylemişti: “Bizim kanun yolu ile menetmeğe çalışacağımız cemiyet ve partiler, kökü dışarıda, yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır. Bunun gibi dini siyasete alet eden cemiyet ve partilere de kanun yolu ile karşı koymakta devam edeceğiz.”

İsmet İnönü, “değişmez genel başkanlık” konusunda ise; “Arkadaşlarımın bana muhabbetlerini bilirim. Ancak, bir büyük partinin çalışmasında, birinci derecede tesirli olan adamın, yine parti tarafından değiştirilmek imkanının, esas kaide olarak kabul edilmesinde gelecek için iyi bir teminat görüyorum. Halk idaresinde, herkesin, serbest oyların tesirinde bulunmasını, bir örnek olarak geleceğe devretmekten zevk alacağım.” demek suretiyle parti içi demokrasi kavramını hayata geçirme konusunda önemli bir adım atmıştı¹⁰.

Kurultay’da seçimlerin öne çekilmesi konusundada değinen İsmet İnönü; “ Bir seneden beri, memleket içinde, Büyük Millet Meclisi’ne göndermekte geciktığımız kanaatinde olanlar vardır. Hatta yeni partiler, seçime hemen girecek durumda olduklarını da söylemişlerdir. Zaten yeni seçim kanunu bir defa çıktıktan sonra artık Büyük Meclis, kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır.” demek sureti ile söz konusu talebi desteklediğini belirtmiş ve Meclis’in seçimlerden daha da güçlenerek çıkacağını savunmuştu.¹¹

İsmet İnönü’nün yaptığı konuşmanın ardından sıra gerekli kanuni düzenlemelerin yapılması gelmişti. Nitekim “Cemiyetler Kanunu’nda bazı maddelerin değiştirilmesi hakkındaki tasarı” TBMM gündemine 5 Haziran 1946 tarihinde getirilerek kabul edilmiş, 10 Haziran 1946’da ise Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmişti.¹²

Hükümetin seçimlerin tek dereceli olarak yapılması hususundaki seçim kanunu tasarı ise 5 Haziran 1946 tarihinde TBMM gündeminde görüşülmüş ve görüşmelere katılan 278 milletvekilinden 277’sinin olumlu oyları ile kabul edilmişti. TBMM’nin 10 Haziran 1946 günlü oturumunda ise genel seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirilmesi kabul edilmişti.¹³

13 Haziran 1946 tarihli Meclis oturumunda görüşülen diğer bir önemli konu ise Matbuat Kanunu’nda değişiklik yapılması hususunda olmuştu. Değişiklik TBMM tarafından onaylanmış ayrıca kitap, gazete veya mecmualarda yer alan yazılar yolu ile işlenen basın suçları içinde bir düzenleme yapılmasına karar verilmişti. 14 Haziran 1946’da konu TBMM’de görüşülmüş ve; 7 Haziran 1946 tarihine kadarişlenen basın suçlarının affedilmesine karar verilmişti.¹⁴

Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hususunda yapılan çalışma ise 5 Haziran 1946’da TBMM’ye sunulmuştu. Adalet Bakanlığı kanun değişikliği için sunduğu gerekçede; “Cemiyetler Kanununun değiştirilmesi tasarısıyla muvazi olarak Ceza Kanununun bazı maddelerinin de değiştirilmesi zaruri görülmüştür. Sayın Cumhurbaşkanının

10CHP.(1946). *Büyük Kurultayın Olağanüstü Toplantısı.(10 Mayıs 1946), Programda değiştirilen Hükümler;* BCA., 490 01 218 860 1. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü’nün Büyük Kurultayda Söylevi, 10 Mayıs 1946; CHP.(1946). *CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program-Tüzük Komisyonu Raporu,* 5 vd.;*Tanin Gazetesi.*(1946).

11 *Ulus Gazetesi.*(1946). 11 Mayıs.;

12 *TBMM Tutanak Dergisi.*(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 59. Birleşim. 5 Haziran, 65; *T. C. Resmi Gazete.*(1946). Sayı:4919.

13*TBMM Tutanak Dergisi.*(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 59. Birleşim. 5 Haziran, 39-48.;*Goloğlu,*

Demokrasiye Geçiş, 51 vd.; Ülman, Haluk.(1957). "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz".*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.* Cilt: XII. (Haziran), 45.

14*TBMM Tutanak Dergisi.*(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 64. Birleşim. 13 Haziran, 284 vd.;*Akşam Gazetesi.*(1946). 14 Haziran; *TBMM Tutanak Dergisi.*(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 65. Birleşim. 14 Haziran, 232 vd.;*Akşam Gazetesi.*(1946). 15 Haziran.

Büyük Millet Meclisinin Yedinci Döneminin Üçüncü Toplantı yılını açarken verdikleri direktif dahilince Ceza Kanunumuza 1938 yılında yapılan değişiklikler neticesi konulan bazı maddelerin, memleketin güvenliğine, bünyesine ve ihtiyacına göre doğru ölçüler dahilinde iyileştirilmesi, partiler teşkiline karşı koyması ihtimali olan hükümlerin değiştirilmesi amacıyla” kanun tasarısı hazırlandığını ifade etmişti. Kanun tasarısı TBMM’de yaşanan tartışmaların ardından 13 Haziran’da son şeklini almıştı. Ayrıca Yapılan düzenleme ile birlikte Türkiye’nin demokratikleşmesi önündeki tüm engeller kaldırılmıştı.¹⁵

Türkiye’de yeni siyasi partiler söz konusu düzenlemeler gerçekleştirilmeden önce kurulmaya başlamış, İsmet İnönü’nün CHP Kongresinde başlattığı demokratikleşme hamlesi 1946 yılının sonlarına kadar karşılığını bulmuştu. Bununla birlikte bu dönemde siyaset sahnesine çıkan ilk muhalefet partisi ise CHP Kongresi öncesinde Nuri Demirağ tarafından 7 Temmuz 1945 tarihinde kurulan Milli Kalkınma Partisi olmuştur.¹⁶ Milli Kalkınma Partisi, kamuoyunda her hangi bir heyecan uyandırmamış fakat seçimlere katılmayı başarmıştı.

Türkiye’de çok partili siyasi hayatı sistemli bir şekilde başlatan ise Demokrat Parti’nin kurulması olmuştur. DP, Dörtlü Takriri yayınladıktan sonra CHP’den kopan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1945 tarihinde kurulmuştu. Yukarıda bahsedilen ve Türkiye’nin demokratikleşmesi için gerçekleştirilen kanuni düzenlemeler de büyük ölçüde DP’nin muhalefeti sayesinde gerçekleşmişti. Söz konusu değişiklikler, Türkiye’de ideolojik hareketlerin partileşmesine de zemin hazırlamış özellikle uzun süre gizli teşkilatlar halinde faaliyetlerini gösteren sol grupların yasal zemine taşınmasına olanak sağlamıştı.

1.2.Sol-Sosyalist Partilerin Kurulması

Sol çevreler içinde yeni parti kurma çalışmaları, Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesinden önce başlamıştır. Sosyalist gruplar, iktidarın çok partili hayata geçiş ile ilgili mesajlar vermeye başlaması üzerine harekete geçmişlerdi. Üstelik sol/sosyalist gruplar, CHP iktidarına karşı “demokrat” olarak gördükleri çevrelerle yakın bir ilişki içine girmişlerdi. Zekeriya ve Sabiha Sertel ile Cami Baykurt gibi isimler CHP karşısında, sonradan DP’yi kuracak isimlerle ve Mareşal Fevzi Çakmak ile temasa geçmişlerdir. Söz konusu temasların bir sonucu olarak ortaya çıkan oluşum özellikle TKP’nin yönlendirmeleri ile kamuoyunda “İleri Demokrat Cephe” ismiyle anılmaya başlanmıştı. Bununla birlikte kısa süre içinde Hükümetin Sol çevreler ile ilgili yaklaşımları olumsuz şekilde değişmiş ve bu durumun bir tezahürü olarak görebileceğimiz Tan Matbası baskını sonrası hareket başarısızlığa uğramıştı.¹⁷ Yaşanan gelişmeler neticesinde sol çevreler siyasi bir parti kurmak için yasal zeminin uygun olmasını beklemeye başlamışlardı. Nitekim Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliklerin ardından kısa süre içinde birden çok sol parti kurulma imkanı bulmuştur.

1946 yılına kadar dağınık bir halde olan sol gruplar, partileşme sürecinde iki ana yapı etrafında toplanmışlardır. Bunlardan biri Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun kuruluşunu gerçekleştirdiği Türkiye Sosyalist Partisi diğeri ise Şefik Hüsnü Değmer’in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) idi. Her iki partide aslında Milli Mücadele yıllarında kurulmuş ancak sonraki dönemde kapatıldığı için faaliyetleri yer altına kaymış olan Türkiye Komünist Partisi’nin uzantıları olarak ortaya çıkmışlardı. Bu partilerin dışında kurulan sol partiler ise şunlardı: İşçi ve Köylü Partisi (ÇKP) Sosyal Adalet Partisi (SAP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) Türkiye Sosyal Demokrasi Partisi (TSDP), Ergenekon

15TBMM Tutanak Dergisi.(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 64. Birleşim. 13 Haziran, 261; TBMM Tutanak Dergisi.(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 64. Birleşim. 13 Haziran 171 sayılı basma yazı: Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu (1/616), 1-5.

16Vatan Gazetesi.(1945). 10 Temmuz.; Cumhuriyet Gazetesi.(1945). 10 Temmuz

17Nesimi, A. (1977). *Yılların İçinden*. İstanbul: Ören Basımevi, 220; 1482Tevetoğlu, Fethi.(1967).*Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*. Ankara, 532.

Köylü ve İşçi Partisi (EKİP) ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP) idi. Söz konusu bu partiler TSP ve TSKP kadar etkili olamamışlardır.¹⁸

2. Türkiye Sosyalist Partisi'nin Kuruluşu ve Programı

Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun başvurusu ile Türkiye Sosyalist Partisi, 14 Mayıs 1946 tarihinde kurulmuştur. Parti kurucuları arasında İhvan Kabacıoğlu ve Macit Güçlü de bulunmaktaydı. Esat Adil Müstecaplıoğlu, TSP'nin Genel Sekreterliği ile partiyi idare eden üç ana bürodan Siyasi Büro'nun şefliğini üstlenmişti. Hüsamettin Özdoğu Teşkilat ve Teftiş Bürosu'nun, Mustafa Börklüce ise Sendika ve Cemiyetler Bürosu'nun yönetimini almıştı.¹⁹

TSP parti nizamnamesinde temel hedef ve prensipler açık bir şekilde ifade edilmiş olup 1. Maddesinde; *“Türk Cumhuriyeti'ni tam bir halk devleti haline getirmek ve halkın kayıtsız şartsız kendi kendini idare etmesine imkan verici her türlü siyasi, iktisadi ve içtimai mevzuatı tesis ve tatbik etmek”* ideali öne çıkmış ve TSP'nin demokrat bir parti olduğu ifade edilmişti. Nizamnamenin 2. Maddesinde ise; *“Türk milletinin refah, kültür, sağlık ve adalet seviyesini yükseltmek, vatandaşların ferdi gelişmelerini destekleyen bütün sebepleri ve bu bakımdan mevcut her türlü iktisadi ve içtimai adaletsizliği ortadan kaldırarak emek ve kabiliyetleri”* değerlendireceği söylenmiş ve bu partinin sosyalist olduğu ifade edilmişti. 3. Madde'de milliyetçilik vurgusu yapılmış ve milli birlik hedefine değinilmişti. Bu hususta ilgili maddede; *“Bu beraberliğin siyasi ve iktisadi tam bir hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak ve başka milletler için de bu hakkı tanımak”*tan da söz edilmişti. 4. Maddede ise TSP'nin *“beynelmilelci ve barışçı”* olduğu vurgulanmış ve *“Milletin siyasi ve iktisadi bağımsızlığı, halk kitlelerinin içerden ve dışarıdan istismar edilmemesi, milletler arası içtimai adaletin ve hakiki demokrasinin temelini teşkil eder. Bütün yeryüzü halk kitlelerinin emperyalist ve istismarcı tecavüzlere karşı kendilerini ve milletleri korumak için işbirliği etmeleri, içtimai ve kültürel birlikler kurmaları, harbin sebeplerini ortadan kaldırma yolunda her türlü vasıttan faydalanmaları, hür, bağımsız fakat mütenasit milletlerden müteşekkil bir dünya nizamı kurulması”* amacıyla çalışılacağı söylenmişti. 5. Maddede ise TSP'nin dünya görüşü tarif edilmiş ve *“Tabiatüstü bir varlığa inanmak veya inanmamak hususunda fertlerin mutlak bir vicdan hürriyetine sahip olmaları ve bu hürriyetin her türlü tezahürü karşısında devletin tam bir tarafsızlık muhafaza etmesi layisizmin felsefi bir neticesidir”* denilmek suretiyle TSP'nin laik bir çizgide olduğu vurgulanmıştı.²⁰

TSP programında altı çizilen diğer konulara bakıldığında, 14. madde ile aile hayatı, eğitim, iş ve çalışma şartları, özel mülkiyet, din ve vicdan hürriyeti ile kültürel hürriyetlerden bahsedildiği görülmektedir. Ayrıca aynı madde ile ilköğretim alanında eğitimin anadil ile yapılmasını ve orta okul, teknik okul ve yükseköğrenim düzeylerinde parasız eğitim yapılmasının gerekliliği bahsine değinilmiştir. Başka bir maddede ise aile hayatını kolaylaştıracak bir takım hukuki düzenlemeler yapılması gerekliliği vurgulanmıştı.

Rejim konusunda ise TSP'nin cumhuriyeti ve güçler ayrılığı ilkesini benimsemiş olduğu söylenmişti. Ayrıca TSP seçimlerin tek dereceli, gizli oy usulüyle yapılması, Cumhurbaşkanının dört, milletvekillerinin ise üç sene için seçilmesi, seçme yaşının on sekize çekilmesi ve nispi temsilin benimsenmesi gerektiğini nizamnamesinin 39. maddesi ile vurgulanmıştı. Nizamnamenin 68. Maddesinde ise gerçek bir demokrasi idaresinin kurulmasının gerekliliği anlatılmıştı.²¹

18Tunçay, M.(1988).“Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a kadar)”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt: 7. İstanbul: İletişim Yayınları, 1954.

19Yeni Sabah Gazetesi.(1946).26 Haziran.;

20Türkiye Sosyalist İşçi Partisi: 1.Program, 2:Nizamname.(1946). İstanbul, Stad Matbaası.;Yeni Sabah Gazetesi.(1946). 28 Haziran.;

21Bayır, Özgün Erler.(2011).“Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 45. (Ekim). ss. 45-72, 58

TSP kuruluşunun ardından halk nezdinde tanınmak ve hedeflerini anlatabilmek amacıyla günlük yayın yapan Gerçek Gazetesi'ni ve düzensiz bir şekilde yayınlanan Gün Dergisi'ni yayınlamaya başlamıştı. Ayrıca Esat Adil, Etienne Fajon'un marksizm, siyasi mücadele, devrim, devlet, sosyalizm ve demokrasi gibi konularda yazmış olduğu makaleleri tercüme ederek parti broşürü halinde piyasaya sürmüştü. Parti genel merkezinde de halka açık konferanslar ve dersler düzenlenmiş böylece TSP halk ile temas kurma imkanı bulmuştur.²²

TSP'nin siyasi anlamda en çok ses getiren eylemi ise 1946 seçimlerini boykot etmesi olmuştur. Parti idaresi bu kararı CHP'nin sürdürdüğü tek parti idaresinin demokratik olmadığını ve bu durumun bir nevi; "Türk Oligarşisi" yarattığını söyleyerek savunmuştu. TSP idarecilerine göre, CHP totaliter rejimin temsilcisiydi ve halkı cahil olarak görmekteydi. CHP idarecileri cahil saydığı bu kütlenin hürriyeti anlamayarak anarşiye sürükleneceği korkusuyla bir baskı sistemi kurmuşlardı. Ayrıca TSP idarecileri CHP dışındaki partileri de aynı amaca hizmet etmekle suçlamıştı.

2.2. TSP'nin Kapatılması

Türkiye'deki sol hareketler içinde TSP önemli yer tutan bir parti olsada, bu konudaki tek örnek değildi. Bu dönemde TSP'den sonra Şefik Hüsnü Değmer Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)'ni kurmuş ve TSP için önemli bir rakip olmuştu. Aslında Esat Adil TKP'yi yasal zemine taşıyacak bir parti kurması hususunda Şefik Hüsnü Değmer ve çevresi tarafından teşvik edilmiş fakat kısa süre içinde taraflar anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Bu durum karşısında Şefik Hüsnü kendi partisini kurmuş ve Esat Adil ile rekabet içine girmişti. Bu manzara, süreç içinde TSP içinde bile sıkıntılara sebep olmuş, TSP'nin Samsun'da bulunan şubesinin tüm üyeleri topluca istifaya ederek TSKP'ye geçmişlerdi.²³

TSP'nin kendi teşkilatlarında dahi sıkıntı ile karşılaşmasının temel sebebi, Esat Adil'in komünizm konusundaki yorumuydu. Esat Adil, Şefik Hüsnü'nün ve TKP tabanının aksine SSCB'ye mesafeli bir duruş sergilemiş ve Türkiye'yi esas alan bir anlayışı benimsemiştir. Bu noktada Esat Adil'in Avrupa'da ki sosyalistler gibi kendi ülkesini öncelediğini söylemek gereklidir. Esat Adil'in Şefik Hüsnü'ye göre milli bir noktada bulunması, TSP'nin kuruluşunda yer alan ve TKP çizgisinden ayrılmak istemeyen kimselerin tepkisini çekmişti. Günümüzde dahi Esat Adil'in sol çevreler tarafından yeterli kabulü görmediğini söylemek doğru olacaktır.²⁴

Esat Adil'in yaklaşımı, Türkiye'nin çok partili düzene geçişi sırasında yaşanan olaylar değerlendirildiğinde oldukça önem kazanmaktadır. Zira Türkiye çok partili siyasi hayata daha öncede belirtildiği gibi dış politika gelişmelerinin bir sonucu olarak geçmiştir. Sol partilerin kurulmaları ve kısa süre içinde kovuşturmaya uğrayarak kapatılmaları da aynı dış politika gelişmelerinin sonucu olmuştur. Bu hususta Sovyet Rusya'nın 1945 yılında Türkiye'den toprak ve üst talep eden bir nota yayınlaması ve aynı zamanda 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk Anlaşmasını yenilememe kararı alması önemlidir.

Sovyet Rusya'nın Kars ve Ardahan'ın kendisine iade edilmesi istemesinin yanı sıra Türk boğazları üzerinde ortak denetim adı altında üst talebinde bulunması, Ankara tarafından kesin bir dille reddedilmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Rusya ile olan münasebetlerini hemen bozma yolunu seçmeyerek itidalli bir politika izlemişti. Bu politikada şüphesiz Türkiye'nin İngiltere veya ABD'den ne ölçüde destek göreceğinin henüz belli olmaması etkili olmuştu. Aynı zamanda Soğuk Savaş'ın şartlarında olgunlaştığı bu dönemde Türkiye, Sovyet

22Gökmen, Özgür.(1998). "Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi". *Toplum*

ve *Bilim*. (Güz). ss. 161-186, 178

23 Gökmen agm., 177 vd.

24 Gökmen agm., 172

Rusya'nın tehditlerine karşı Batı ile kesin bir iş birliği içinde olma arzusunu taşımış ve süreç içinde bu amacına ulaşmıştı.²⁵

Sovyet Rusya'nın kabul edilmesi mümkün olmayan talepleri karşısında Hükümet doğrudan sert bir açıklama yapmamış fakat kamuoyunda hem Sovyet Rusya'ya hem de Türkiye'de ki sol çevrelere karşı büyük bir tepki ortaya çıkmıştır. Bu hususta en şiddetli tepkiye maruz kalan ise Sovyet Rusya'yı ilerici ve örnek alınması gereken bir devlet olarak gösteren Tan Gazetesi olmuştur. Zekeriya ve Sabiha Sertel'in isimleri ile özdeşleştirilmiş bu gazete Sovyet Rusya'ya öfkenin bir ifadesi olarak halk tarafından basılmış ve matbaası tahrip edilmiştir. Bu olaydan sonra Tan Gazetesi yayın hayatına ara vermek zorunda kalmıştır.²⁶

Siyasi anlamda sol ideolojinin sakıncalı görüldüğü bu dönemde sol partilerin açılması ise Hükümetin Sovyet Rusya ile uzlaşma ihtimalini hala gözden çıkarmamış olması ile izah edilebilir. Ancak 1946 yılının sonlarında artık böyle bir ihtimalin kalmadığının anlaşılması üzerine sol gruplara yönelik tahkikatlar başlamış ve sol partiler kapatılmıştır.

16 Aralık 1946 tarihinde TSP sıkıyönetim mahkemesi kararı ile kapatılmış ve yöneticileri göz altına alınmıştır. Esat Adil'in klasik TKP anlayışının dışına çıkarak geliştirdiği ve sol çevreler tarafından da benimsenmeyen Türkiye merkezli sosyalist anlayışı da TSP'nin kapatılması ile sonuçsuz kalmıştır.

3. SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın Türkiye için ortaya çıkardığı önemli sonuçlardan biri, şüphesiz çok partili siyasi hayata geçişin devlet idaresi açısından bir zaruret haline gelmiş olmasıdır. Tek parti idaresine dayalı totaliter rejimlerin tasfiye olması karşısında Türk Hükümeti, yeni dünya düzenine ayak uydurmak için bir takım kanuni düzenlemeler yapma ihtiyacı hissetmiştir. Söz konusu düzenlemeler ise yeni siyasi partilerin kurulmasını beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan şartlar, uzun süre illegal bir vaziyette varlığını sürdüren sol grupların da yasal düzen içinde kendilerine yer bulmalarını sağlamıştır. TKP'nin yasal düzende teşkilatlanmak adına Esat Adil Müstecaplıoğlu marifetiyle parti kurma çalışmasına giriştiği bilinmektedir. Ancak Esat Adil'in TKP çizgisinin dışına çıkarak Sovyet Rusya yerine Türkiye'yi önceleyen bir sosyalist anlayış geliştirmesi üzerine hareket bölünmüştür. Esat Adil TSP'yi kurarken TKP çizgisini muhafaza etmek isteyen çevreler Şefik Hüsnü Değmer öncülüğünde TSKP'yi kurmuşlardır.

Sol partilerin yasal zeminde varlıklarını sürdürmeleri ortaya çıkan dış politika şartları sebebiyle mümkün olmamıştır. Sovyet Rusya'nın 1945 yılında Türkiye'yi tehdit eden bir politika takip etmeye başlaması bu konuda etkili olmuştur. Türk hükümeti Sovyet Rusya ile münasebetleri dengede tutmayı denemiş fakat 1946 yılının Aralık ayına gelindiğinde bu durumun mümkün olmadığı görüldüğü için sol partilere ve gruplara yönelik bir kovuşturma dalgası başlamıştır.

TSP bu şartlar altında kapatılmış ve Esat Adil ile birlikte parti idarecileri tutuklanmışlardır. Söz konusu kovuşturmalar Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı geliştirdiği bir tepki olarak görülse de, TSP'nin kapatılması, Türkiye'de sol-sosyalist grupların Rusya ve Çin menşeli bir ideolojik örgütlenme içinde bölünmelerine ve uzun süre Türkiye merkezli bir anlayış geliştirememelerine sebep olmuştur. Esat Adil'in günümüzde dahi sol gruplar tarafından yok sayılıyor olmasının altında yatan temel sebep ise söz konusu bu anlayıştır.

25 Dokuyan, Sabit (2013). "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*. Cilt:9 Sayı: 18. s.s. 119-135. 121 vd.

26 Acar, Ayla (2012). "Basında Tan Olayı – 4 Aralık 1945". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. Cilt:2 Sayı: 43. s.s. 1-22. 2 vd.

4. KAYNAKÇA

4.1. Yayınlar

- “Tek Partiden Demokrasiye. DP’nin Kuruluşuna Yol Açan Dörtlü Takrir”. Dünya Gazetesi. 4 Kasım.
- Acar, Ayla (2012). Basında Tan Olayı – 4 Aralık 1945. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Cilt:2 Sayı: 43. s.s. 1-22.
- Akşam Gazetesi.(1946). 14 Haziran.
- Akşam Gazetesi.(1946). 15 Haziran.
- Aydın, Mehmet Korkud (2017). Dış Politika Ekseninde Türkiye’de Siyasi ve İdeolojik Tartışmalar (1920-1950). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Bayır, Özgün Erler (2011). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme”. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı: 45 (Ekim). 45-72
- Berber, Şahika Gedikli (2012). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi”. Akademik Bakış. Cilt:6 Sayı:11, s.s. 131-150
- CHP (1946). Büyük Kurultayın Olağanüstü Toplantısı (10 Mayıs 1946), Programda Değiştirilen Hükümler.
- CHP (1946). CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Progra Tüzük Komisyonu Raporu.
- Dokuyan, Sabit (2013). “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den İstekleri”. Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi. Cilt: 9 Sayı: 18, 19-135.
- Gökmen, Özgür.(1998). “Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi”. Toplum ve Bilim. (Güz). ss. 161-186.
- Köprülü, Fuat.(1957). “Demokrasi Yolunda (1945-1950), Dörtlü Takrir”. Vatan Gazetesi. 23 Kasım.
- Menderes, Adnan.(1945). “Başbakanın Demeci Münasebetiyle”. Vatan Gazetesi. 13 Eylül
- Nesimi, A. (1977). Yılların İçinden. İstanbul: Ören Basımevi.
- Öz, Eyüp (2015). “İzmir ve Serbest Cumhuriyet Fırkası”. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt:4 Sayı:5. s.s. 409-440.
- Özalper, Mehmet (2014). “ Bir Muhalefet Partinin İlğası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”. ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:2 Sayı:1. s.s. 117-136.
- Özgiraz, Ahmet. Arslanel Nazan (2015). “Türkiye’de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Cilt: 10 Sayı:1. s.s.41-42.
- Tevetoğlu, Fethi.(1967).Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960). Ankara.
- Tunçay, M.(1988).“Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’a kadar)”. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. Cilt: 7. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkiye Sosyalist İşçi Partisi: 1.Program, 2:Nizamname.(1946). İstanbul, Stad Matbaası.
- Ülman, Haluk.(1957). "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz".Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt: XII. (Haziran).
- Ulus Gazetesi.(1946). 11 Mayıs.
- Vatan Gazetesi.(1945). 10 Temmuz.
- Vatan Gazetesi.(1945). 28 Eylül.
- Vatan Gazetesi.(1945). 29 Eylül.
- Yeni Sabah Gazetesi.(1946).26 Haziran.

4.2. Arşiv Belgeleri ve Tutanaklar

BCA., 490 01 218 860 1. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Büyük Kurultayda Söylevi, 10 Mayıs 1946.

TBMM Tutanak Dergisi.(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 59. Birleşim. 5 Haziran.

T. C. Resmi Gazete.(1946). Sayı:4919.

Tanin Gazetesi.(1946).

TBMM Tutanak Dergisi.(1945). Cilt: 20. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 1. Birleşim. 1 Kasım.

TBMM Tutanak Dergisi.(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 64. Birleşim. 13 Haziran.

TBMM Tutanak Dergisi.(1946). Cilt: 24. DÖNEM: VII. TOPLANTI: 3. 65. Birleşim. 14 Haziran.

MUSTAFA KEMAL YÖNETİMİNDE YENİ TÜRKİYE*

Caleb F. Gates**

Çeviren: Doç. Dr. Mustafa Müjdecî¹

Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

(4 Mayıs'ta toplanan Türk Parlamentosu, Mustafa Kemal'i bir muhalif oya karşı art arda üçüncü defa Cumhurbaşkanı seçmiştir. Bu makale Mustafa Kemal'in 1923'te ilk defa Cumhurbaşkanı seçildiğinden beri Türkiye'de yapılmış kalkınma araştırmaları ışığında yazılmıştır.)

Yıllar önce başkent Ankara'dakilerin ne düşündüğünü Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen Bulgar Bakana sormuştum. “Türkler, yapabileceklerini hiç düşünmediğimiz bir şekilde çalışıyorlar” demişti. Bu hala geçerli bir kanaattir. Hükümet görevlileri üstlendikleri görevin zor ve büyük olduğunun farkındalar. Modernleşen Türkiye'ye için şimdiye kadar yapılan işlerden dolayı Başbakan İsmet Paşa'yı tebrik ettiğimde o, “biz daha çok çalışmalıyız, bin yıl çalışmalıyız” demişti.

Cumhuriyet tam egemenliğini ancak 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla elde ettiği için Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi son sekiz yılı içine almaktadır. Halkın Osmanlı Padişahlarının uzun bir süre egemenliğiyle siyasi konulardaki bütün girişimleri elinden alınmış ve halk ahlaksız, rüşvetçi memurlarca soyulmuştur. Bozuk sistemle sürekli mücadele eden bazı iyi vali ve idareciler olmasına rağmen, yeni cumhuriyetçi hükümet, eski bozuk sistemde yetişmiş memurların belli kısmını kullanmak zorundaydı. Çoğu zaman bu yüzden yeni bir takım devlet memuru yetiştirmeye ve yaşlı olanlarının zihinlerine yeni ilkeler aşılama gereği duyulmaktaydı. Eski düzenin memurlarının görevde kaldığı yerler bulursa ve eski suiistimalleri sürdürmeye müsaade etseler bile şüphesiz ülkenin yönetilme biçiminde büyük bir gelişme vardı. Buna ilave olunacak bir başka zorluk da Avrupa Kanunlarını benimsemenin neticesinde yasal sistemdeki değişikliklerden

** 18 Ekim 1857'de Chicago'da doğan Caleb Frank Gates (1857-1946), üçü bebeklik döneminde ölen on çocuklu bir ailenin çocuğuydu. Beloit College'de eğitimini tamamlayan Gates, Chicago Theological Seminary'den mezun olduktan sonra American Board'a bağlı bir “misyoner” olarak Mardin'e görevlendirilmiştir. 1881-1894 arasında Mardin'de, 1894-1902 arasında da Harput'ta Euphrates College'de idarecilik yapmıştır. 1903'te Robert Koleji Müdürü Washburn'un ardından kolej müdürlüğünü getirilmiştir. Savaşın zorlu ve tehlikeli günleri de dâhil olmak üzere tüm hararetli görev dönemi boyunca bu görevi sürdürmüştür. Mary Ellen Moore ile 1883'te evlenen Gates'in beş çocuğu olmuştur. Dünyaca ünlü dergilerde Türk İnkılabı, Türkiye'nin gelişimi ve Atatürk hakkında makaleler kaleme alan Gates, 1946'da ölmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Caleb Frank Gates, **Not To Me Only**, Princeton University Press, Princeton, 1940; **Dr. Caleb Frank Gates President of Robert College 1903-1932**, Published by The Robert College, İstanbul)

¹ mmujdecî@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-8262-2310

kaynaklanmaktadır. Yeni kanunları sevk ve idare etmeye hakim ve memurları alıştırmak için çok fazla zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Bugünlerde sürekli olarak görevde suiistimallerin olduğunu duymaktayız. Eskiden onlar herhangi bir yorumda bulunmama arzusundaydılar fakat şimdi suçlular yargılanmak için getirildiler ve cezalandırıldılar. Herhalde hükümetin reform yapma yöntemlerinde Cumhuriyet kurulduğundan beri birkaç yılda hâlihazırdaki şartlar altında beklenenden daha fazla başarı elde edilmiştir.

Türkiye nüfus mübadelesiyle sebep olunan ticaret ve işgücü kaybında görülmedik bir zorlukla karşılaşmak zorunda kalmıştır. Ülkede işin büyük bir bölümünü yürüten çiftçiler, işçiler ve işadamları, Türkiye şartları için ekseriya kalifiye olmayan ve farklı eğitilmiş yeni bir gruba öncelik verdiler. Bu yeni gelenleri esaslı bir şekilde istihdam etmek ve onları Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal düzenine alıştırmak çok büyük bir işti. Eskiden Türklere açık meslekler genelde askerlik ve devlet dairesiydi. Cumhuriyet çok geçmeden Türkiye'nin homojen nüfuslu bir Türk devleti olmasını sağlamıştır, Türkler daha önce başka milletler tarafından kendileri için yapılan işleri yapmayı öğrenmelidirler. Bu yüzden onlar Türk oranının %25'ten daha az olmadığı bir istihdam oluşturmak için bütün ticari işletmeleri ve sanayi kuruluşlarını zorlayarak bu meseleyi çözmeye gayret ettiler. Bu tedbir kısmen başarılı olmuştur. Şartların değişmesi ani ve sert olmuş ve yeni düzene uyum için zamana ihtiyaç duyulmuştur. Bu, Türklerin usta zanaatkâr ve iyi iş adamı olmada yeteneksiz olduğu anlamına gelmez; onların eksikliği eğitim, bilgi ve girişimdi. Mümkün olduğu kadar hızlı ve tam bir şekilde işlerini yaptırtmayı düşünen ticaret firmaları, doğal olarak halen ihtiyaç duydukları şeyi yapacak eğitilmiş kişiler aramaktadır. Hükümet ticaret okulları ile iş hayatına Türkleri hazırlamaya gayret ediyor fakat bu minval üzere ilerleme ister istemez yavaş olmak zorundadır.

Cumhuriyetin ilk hükümeti tarafından Küçük Asya² şehirlerini açmak ve tarımı ile ülkenin doğal kaynaklarını geliştirmek için demiryolunun gerekliliği anlaşılmıştır. Cumhuriyet'e Küçük Asya'da yaklaşık 2.633 mil ve Avrupa'da 210 mil demiryolu bırakan Osmanlı rejiminin, çoğunlukla güney ve batı illerine döşenmiş olan demiryollarıyla ülkeyi donatmakta çok az faydası görülmüştür. Bu hem nüfus hem de bölgeye nispeten kısa bir mesafeydi. Şimdi Anadolu Demiryolu olarak adlandırılan Bağdat Demiryolu inşa edildiğinde Rusya, esnek bir formülle kuzey illerin ihtiyacı karşılanmamış bir şekilde kendi haline bırakıldığı gerekçesiyle, Karadeniz'e komşu olan illerdeki demiryolları üzerinde daha önce hakları olduğunu iddia etmiştir. Hükümet buna çare bulmak için Karadeniz'de Samsun'dan

² * Küçük Asya (Minor Asia) tabiriyle kastedilen Anadolu'dur. (M.M)

Sivas'a 112 mil ve Ankara'dan Sivas'a 247 millik bir hat planladı. Şimdiye kadar üçte ikisi tamamlanan bu iki hat demiryolu ağı, 359 mile çıkacaktır. Nihayet bu yolla ülke için çok önemli başka bir hat olan Samsun-Sivas Demiryolu, Anadolu Demiryolu'na birleştirilmek için şüphesiz Malatya, Harput ve Diyarbakır'a kadar uzatılacaktır. Buna ilave olarak hükümet tarafından yapılan birkaç bin millik bu demiryolunun imtiyazları 1934'e kadar yabancı gruplara verilmiştir.

Demiryolu yapımı için bütçe karşılama masrafları 1924-25'te yaklaşık 49.000.000 Dolardan 1928-29'da 142.000.000 Dolara ve 1931 bütçesinde de 152.000.000 Dolara çıkmıştır. Bütün demiryolu araçları ve inşa malzemelerinin önemli bir bölümü yurt dışından satın alınmak ve dövizle ödenmek zorundaydı. 1928-29'da demiryolu inşa harcamaları bütçenin yaklaşık 7'de 1'ini teşkil etmiştir. O günkü parasal durumun darlığı buna sebep olan faktörlerden biridir. Hükümet, ülke kaynaklarının tamamıyla kötü olduğu bir dönemde bunun gibi demiryolu uzatma işini finanse etmedeki girişiminde büyük bir cesaret göstermiştir. Demiryollarına ek olarak otomobil trafiği için Küçük Asya şehirlerinde otoyollar yapılmıştır.

Türkiye'nin zenginliği geniş bir şekilde tarımsal ürünlerden ibaret olmasına rağmen son birkaç yıl da tarım ürünleri yeterince bol olmamıştır. 1928-29'da sert geçen kıştan dolayı fındık, incir ve kara üzüm rekoltesi ciddi oranda normalin altında kalmış ve ihracaat düşmüştür. Derken tüccarlar yeni gümrük tarifesine intizaren dövizle ödemek zorunda kalacakları mevcut ihtiyaçlarından fazla mal almışlardır. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi ciddi zarara sebep olmuştur. Hükümet yabancılardan kredi almadan demiryolu yaparken Osmanlı kamu borcunun yıllık taksitinin ödenmesi için bütçeye 20.000.000 Lira (yaklaşık 10.000.000 Dolar) ilave etmek zorunda kalmıştır. Bütün bu saikler normalde savaştan önce bir altın bazında 4.40 dolar değerinde olan sonra yaklaşık 45 cente kadar inen Türk Lirası'na değer kaybettiren dövizle bir talep oluşturmak için planlanmıştır. Bu, insanları yabancı paraya karşı Türk parasını değiştirmeye sebep olan bir panik meydana getirmiştir. Hükümet, resmi kontrol görevlilerinin izni olmaksızın döviz mevduatlarını ödeyemeyen bankalardan geçen döviz işlemlerinin tamamına ulaşarak, boşu boşuna ülke dışına giden parayı engellemek için bir kanunla meseleye müdahale etmiştir. Dövizi dengelemek maksadıyla bir devlet bankası kurulmuştur.

Aynı zamanda hükümet, tasarrufu ve ekonomiyi güçlendirmek için, insanları yerli ürünleri almaya ve ülkede üretilen giysileri kullanmaya sevk eden bir kampanya başlatmıştır. Toplum büyük bir zevkle buna karşılık vermiştir. Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği düşüncesiyle moratoryumun gerekliliği gündeme gelmiş ve Osmanlı kamu borçları sahiplerinin temsilcileri hükümetle müzakere etmek ve malî kaynaklarını incelemek

için Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. Osmanlı kamu borçlarına mahsup ödemeler, hükümetin kredili eşyayı korumanın gerekliliğini bütünüyle ortaya koymasına rağmen hali hazırdaki ekonomik darlıktan kurtuluncaya kadar muhtemelen askıya alınmak zorunda kalacaktır. Halkın satın alma gücünün savaş yılları, nüfus mübadelesi, verimsiz hasat ve başka sebeplerle tükenmiş olduğu bir hakikat olmakla beraber, malî durum yalnızca ülkenin üretim gücündeki artışla düzelebilecektir. Bu yüzden Türk parasının içinde bulunduğu durumdan kurtulması ister istemez yavaş olmak zorundadır.

Hükümet ülkenin sağlığına ve sağlık şartlarına dikkat etmektedir. Sağlık Bakanı Refik Saydam başkanlığında sıtmaya karşı bir kampanya başarıyla yürütülmüş ve bu amaçla geçici bir komisyon oluşturulmuştur. Altı yıl önce Ankara'yı ziyaret ettiğimde görevlilerin çoğu sıtmadan muzdaripti ve herkesin masasında veya cebinde kinin vardı. Rockefeller Vakfı'nın yardımıyla sıtma Ankara'da kontrol altına alınmış, bununla birlikte benzer önlemler ülkenin diğer bölgelerinde de alınmıştır. Başka bir komisyon da frengi ile mücadele etmek için kurulmuştur.

Toplumun bir kısmında toplumsal aksaklıklara çare bulma ve sosyal şartları iyileştirme son birkaç yıl içinde bir anda artmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu, Hıfzıssıhha Kurumu, kadın cemiyetleri ve zararlı alışkanlıklarla mücadele organizasyonu olan Yeşilay, bunlara dâhildir.

Hükümet tamamıyla eğitimin önemini farkındadır. Arapça ve Farsça gramer kurallarının çıkarılmasıyla birlikte Arap Alfabetinden Latin Alfabeti'ne geçiş, Türk dilini öğrenme işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Hükümet yetişkinler için Millet Mektepleri kurmuş ve okuma-yazmayı öğrenmeyi tüm yetişkinler için zorunlu hale getirmiştir. Onlar bu okullara gitmekten muaf olmadan önce okuma-yazma ve basit aritmetikten geçmek zorundadırlar. Bu çok geniş çaplı bir projedir. Bir Türk gazetesi eski rejim döneminde toplumun %90'ının okuma-yazma bilmediği tahmininde bulunmaktadır. Gazeteler İstanbul'daki popüler okulların 1930'da 12.000 mevcudunun olmasına karşın 1931'de 43.000 kadar mevcudu olduğunu yazmaktadır. Bunların 20.000'i sınavları başarıyla geçmiştir.

Latin Alfabeti'ne geçiş eski ve yeni Türk Edebiyatı arasındaki bağlantıyı koparmıştır. Eski yazıyla yazılmış ders kitaplarına kullanılamaz hükmü verilmiş ve yenileri ise büyük bir masrafla hazırlanmıştır. Basım yapan kuruluşlar yeni harf kalıpları almak ve işlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır. Bir Türk başyazar Haziran 1929'da şunları yazmıştır: "Harf İnkılâbı tamamıyla Arapça ve Farsça kitaplardan oluşan kütüphanemizi müzelere dönüştürmüş ve bunların kullanımını bir avuç edibe bırakmıştır. Harf İnkılâbı ayrıca yeni Türk nesline modern bilimin kapılarını açmıştır." Türk gazeteleri Gazi (Mustafa Kemal Paşa)

tarafından ortaya konulan reformların en büyüğü olduğundan dolayı bu değişimi selamlamaktadırlar. Milli Eğitim Bakanı Ağustos 1929'da bir beyanatında şöyle söylemektedir:

“Bir gün Mustafa Kemal Millet Meclisi'nde bir oturumda Arap Harflerinin Türkiye ve Avrupa arasında gerçek bir engel teşkil ettiğini söylemiştir. Eskiden Türkçe okumayı öğrenmek için beş yıl gerekliydi; şimdi ise Latin Alfabesi ile altı ay yeterlidir. İyi bir yönetim ve ilerleme için bir millet okuryazar olmalı. Ülkemizde bir hükümet kararnamesini veya çift sürme hakkında daha iyi bilgiyi veya çocuk hastalıklarını anlayabilen bir tek insanın dahi bulunmadığı 12 köyden müteşekkil yerler mevcuttu. Bugün anlamını bilmeden Kuran'ın ezberlendiği 3.850 ilk okulun yerine 6.850 okul vardır. Bu okullarda 441.000 öğrenci tarih ve coğrafya öğrenmektedir ve bu öğrenciler Paris'in ve New York'un nerede olduğunu ve Pasteur'un başarılarının bazılarını bilmektedirler.”

Son birkaç yıl içinde birçok yeni okul -1927'de Ankara'da bir Hukuk Mektebi, 1928'de İstanbul'da bir Beden Terbiyesi Okulu, 1929'da Ankara'da normal bir Musiki Muallim Mektebi ve 1930'da Ankara'da Cumhuriyetin başkanından sonra Gazi Mektebi olarak adlandırılan bir İlk ve Orta Muallim Mektebi- açılmıştır. 1929'da da İstanbul, Üsküdar ve İzmir'de de dikiş ve terzilikte kızları eğitmek için okullar açılmıştır. Hükümet İstanbul'un şehir merkezinde 24, kenar bölgelerinde 11 yeni okul binası inşa etmeye karar vermiştir. Bunların bazılarının teslimat belgeleri şimdiden verilmiş, birkaçının da yapımı tamamlanmıştır. 5 yıl içerisinde bitirilmesi gereken bu binalar için 2.500.000 Dolarlık bir kredi ayrılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'nin birçok yerinde yaptığı halk konferanslarından birinde kendisi şöyle söylemiştir: “Her zaman bir eğitim bakanı atadım, yeni bakan yeni bir program tanıttı ve programın bu alışılmış değişiklikleriyle eğitim sistemi çok fazla kargaşadan zarar gördü ve geriye gidildi.” O bakanların değişmesiyle değişmeyecek olan bir millî sistem üzerinde durmaktadır. Geçmişteki bakanlar da sık sık eğitime ait işlerdeki bilgilerinden çok politik düşüncelerle değiştirilmişti.

Türkiye'nin yeni başkenti Ankara'nın değişimi çok yavaş bir şekilde olsa da bir bütün olarak ülkede meydana gelen şeylerden bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ben 30 yıl önce ilk defa Küçük Asya'dan İstanbul'a giderken yol üzerinde Ankara'dan geçmiş ve bir gece orada kalmıştım. Ankara o zaman Küçük Asya'nın birçok köyü gibi bir köydü. Evleri samanla karıştırılmış kilden yapılan ve güneşte kurutulan tuğladan (kerpiçten) inşa edilmişti. Küçük Asya'nın birçok yerinde bulunanlara benzer, aşağıda hayvanlar için ahır, misafirler için de yukarıda odaları bulunan kervansaray gibi bir handa misafir olduk. Demirden yatak ve

yiyeceğimiz vardı. Hizmetçimiz bizim için yemek hazırladı. Çok kötü kokan han, kirliydi ve her tarafta zararlı haşerat vardı. Bu zamandan beri sık sık Ankara'yı ziyaret ettim. Beş yıl önce bir başlangıç olarak hükümet işleri için birkaç bina yapıldı fakat farklı birimler yeni ve eski binaları kalabalıklaştırdı. Gece yolumuzu aydınlatmak için bir fener temin ettik, sokaklardaki çamur ayakkabılarımızdan lastiği çekiyordu. İstasyondan şehir merkezine kadar götüren, kaldırım taşıyla döşenmiş neredeyse tek bir yol vardı. Şimdi hükümetin farklı birimleri geniş ve gösterişli olan ayrı binalara yerleştirilmiş durumda. Bankalar beş veya altı katlı güzel binalara yerleştiler. Avrupa'nın her tarafında birinci sınıf olarak addedilen bir otel vardır ve diğer otellerin birçoğu ise ikinci sınıftır. Elektrik ışığı ve iyi yollar yaygın olmakla beraber taşımacılık otobüslerle sağlanmaktadır.

Buradaki en önemli olay, Batıda devlet ve kilise dediğimiz şeyin ayrılmasıydı. Buna doğru atılan adımlar halifeliğin ilgası, tekke ve türbelerin yasaklanması, dinî kanunların kaldırılması ve "Devleti dini İslam'dır" ifadesinin Anayasadan çıkarılmasıydı. Dinî okullar yasaklanmış ve din adamlarının eğitimi Türk Üniversitelerinin İlahiyat Fakültelerine bırakılmıştır. Buralarda verilen öğretim artık geniş bir şekilde İslam Tarihi ve İstatistik ile sınırlandırılmıştır. Bu ani değişiklik şüphesiz dinle sürekli alay eden ve dinin gerekli olmadığını düşünen gençlerin zihinlerinde bir etki yaratmıştır. Bununla birlikte hükümetin niyeti dini yasaklamak değil, fakat hurafe ve dogmatizmiyle eski sistemin kısıtlamalarından dinin özünü kurtarmak ve dindeki bireysel özgürlükleri geliştirmektir. Türk ilkokullarında dinî öğretimin basit ve sade bir şekli mevcuttur. Yabancı okullara öğrencilerin ailelerinden izin alırlarsa kendi dinlerindeki Hıristiyan çocuklara öğretim verme izni verilmiştir. Bu dinî değişiklikler kesin bir düşüncesizlik ve ilgisizlik üretmekle sonuçlanırken, onlar ciddi kişileri de dinin özünü araştırmak için cesaretlendirmiştir ve bazı şeylere duyulan arzu geçmişte olduğundan çok daha fazla kutsal hale gelmiştir. Türkler, kendi dinini daha iyi anlaması bakımından kendilerinden ayrılan ilhamlı bir dinî lider bekliyormuş gibi görünmektedir. Ocak 1931'de mutaassıp bir derviş önderliğinde dinî ve siyasi küçük bir gerici isyan ortaya çıkmış fakat hemen bastırılmıştır.

1931'lerin başında hükümetin rızasıyla yeni bir liberal partinin kurulmasına izin verilmiştir. Görünüşte hükümetin bu fikri, Millet Meclisi'nde yapılan tekliflerin yasal eleştirisi için bir fırsat sağlamaktan ibaretti. Maalesef bu muhalefet çoğu hoşnut olmayan kişileri ve nüfusun en az sevilen unsurlarının çoğunu kendisine çekmiş, suiistimallere neden olmuş ve yeni parti kısa zamanda kapanmıştır. Bu da göstermiştir ki, Türkiye henüz çok partili sisteme hazır değildir.

Hükümet, milletvekillerini halk doğrudan seçebilsin diye iki dereceli seçimden tek dereceli seçime geçerek seçim sistemini değiştirmeyi düşünmektedir. Halkın hali hazırdaki hükümeti tasvip edip etmediklerini ifade etmelerine izin vermek için yeni bir seçim tertip edilmiştir. Vatandaşların oy verebilme yaşı 18'den 21'e çıkarılması teklif edilmiştir.

Kısaca, Türkler iş başındalar.

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ
Mehmet Dağ. *Zaman Öğretisi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019
ISBN 978-605-2105-70-2.

Arş. Gör. SÜMEYYE ŞEN¹
Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi

“Zaman” kavramı insan için, kendisi ve çevresindeki her şeyin zaman tarafından kuşatılışı ve onun insan tecrübesine doğrudan konu oluşu nedeniyle basit ve üzerine düşünme gerektirmeyecek bir konu olarak algılanır. Ancak zamanın mahiyeti sorgulandığında, ilkçağ felsefesinden 20. Yüzyıl felsefesine kadar gelen süreç içerisinde, felsefecilerin zamanın mahiyeti hususunda ortak bir bakış açısında birleşemedikleri görülecektir. İslam düşünce tarihinde zaman problemi birçok soruyu barındırır: Zamanın doğası nedir? Bir başlangıcı ve sonu var mıdır? Zamanın hareket ve mekânla ilişkisi nedir? Bir dış gerçekliği var mıdır? Bu sorular felsefe tarihi boyunca Platon, Aristoteles, Saint Augustinus, Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ ve daha birçok düşünürün zihin dünyasını meşgul etmiş ve onları bu alanda fikirler üretmeye itmiştir.

Ülkemizde zaman felsefesi konusundaki çalışmalar henüz istenilen sayıda olmasa da ilgili literatüre dair birkaç esere değinmemiz yerinde olacaktır: Arslan Topakkaya'nın *Felsefe, Din ve Kültürde Zaman* (İstanbul: Say Yayınları,2017) adlı eseri; Milay Köktürk'ün *Zaman Üzerine Felsefi Soruşturma* (İstanbul: Ötüken yayınları, 2017) adlı eseri, İhsan Oktay Anar'ın *Antik Yunan Felsefesinde Zaman Kavramı: Başlangıçtan Platon'a Kadar* isimli doktora tezi (1994), Afra Konyalı'nın *İslam Felsefesinde Zaman Teorileri* adlı yüksek lisans tezi (2018), Sümeyye Tepeli'nin *Felsefi Metinlerde Zaman Düşüncesi: Platon, Aristoteles, Augustinus* isimli yüksek lisans tezi (2019). Literatür incelendiğinde Antik Yunan filozoflarının zaman görüşleri üzerine telif kitaplar ve tezler oldukça fazla olmasına karşın İslam filozoflarının konuya dair görüşlerini ele alan çalışmalar tezlerle sınırlı kalmıştır. Değerlendirmesini sunacağımız eser alandaki bu boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Mehmet Dağ, çeşitli zamanlardaki yayınlarını ve konuyla ilgili çeviri metinleri ihtiva eden, inceleme, derleme ve dipnotlarla tercüme türündeki *Zaman Öğretisi* isimli eserini, İslam dünyasında felsefe geleneği ve Aristocu zaman anlayışı konusundaki değerlendirmelerini sunduğu giriş bölümünün ardından altı bölüm halinde kurgular. “İslam Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü,” “Yunan ve İslam Felsefesinde Aristocu Zaman Felsefesine Tepkiler,” “Sextus Empirikus: *Fizikçilere Karşı (Pros Fisikos)*,” “Aristoteles: *Fizika*” “ İbn Sînâ: *Eş-Şifâ / eṭ-Ṭabî'ıyyât*” ve “ Faḥruddīn er- Rāzī: *el- Mebāhiş el- Meşrikiyyeh*”. Önsözde belirttiği üzere eserin ilk iki bölümde, sonraki dört bölümdeki çeviri metinlerin anlaşılır dille anlatımını ve değerlendirmesini sunar. Bu bölümler yazarın doktora tezinden çevirdiği, daha önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmış makalelerinden oluşur.

“İslam Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü” adlı birinci bölümde yazar, zamanın bir gerçekliği olup olmadığına dair tartışmadaki taraflara değinir. Burada İbn Sînâ'nın yaptığı taksime göre zamanın gerçekliği olduğunu kabul etmeyenler ve kabul edenler olmak üzere iki grup vardır. Birinci grup da kendi arasında ikiye ayrılır: Zamanın hiçbir dış varlığa sahip

¹ sumeyye.sen@erdogan.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-1237-0864

olmadığını savunanlar ve onun dış dünyada değil fakat “vehim” melekesinde var olduğunu kabul edip ona bir çeşit varlık atfedener. Bu bölümde ayrıca yazar, “zaman hareketle özdeştir” , “Zaman gök kürenin hareketidir” gibi zamanın mahiyeti konusunda reddedilen görüşleri ve Aristo’nun zaman felsefesinde kullandığı, temel problem alanlarını içeren başlıkları ele alır. (s.25-54)

“Yunan ve İslam Felsefesinde Aristocu Zaman Felsefesine Tepkiler” isimli ikinci bölümde ise Dağ, Antik Yunan filozoflarından Lampsacuslu Strato, Stoalılar (Zenon, Hrisippos), Heroneyalı Plutarhos, Galen, Plotinus, Iamblicus ve İslam düşünürlerinden Kindî, İbn Sînâ, İhvanu’s Şafâ, el-Ğazâlî, el- İrânşehrî, Ebû Bekr Zekeriyâ er- Râzî ve diğer bazı kelamcılarının Aristocu zaman görüşüne yönelik eleştirilerine değinir. Burada Yunan filozoflarının genel eleştirileri Aristo’nun “Zaman hareketin sayısızdır” şeklindeki tanımına, İslam filozoflarından ve kelamcılardan Âlemin hudûsunu savunanların tepkileri ise Aristocuların “zamanın ezelîliği” fikrine yöneliktir. (s. 57-84)

Eserin “Sextus Empirikus: *Fizikçilere Karşı (Pros Fisikos)*” isimli üçüncü bölümünde yazar R.G. Bury’in İngilizce çevirisinden yararlanarak ve ilgili metni tercüme eder. Bu bölümde Sextus Empirikus’un zamanın var olmadığına dair argümanları yer alır. Empirikus’a göre, zaman özünde yoktur çünkü o ne bölünebilir ne de bölünemezdir; ne sınırlı ne de sınırsızdır. Var olan şeyler bu kategorilerden birinde var olmalıdır, o halde zaman yoktur. Ayrıca zamanın geçmiş, gelecek ve “ân”dan oluştuğu kabul edilir; ancak geçmiş şuan mevcut değil, gelecek henüz var olmamıştır. Ân, geçmişin sınırı ise artık yoktur, geleceğin başlangıcı ise henüz var olmamıştır. “Bir şey yoklardan var olamaz, yoklara da dönüşemez, dolayısıyla zamanın varlığından bahsedilemez.” (s.87-102)

“Aristoteles: *Fizika*” adlı dördüncü bölümde Dağ, ilgili metnin Hıneyn B. İshak’ın Arapça çevirisini Türkçeye aktarır. Ayrıca Yahyâ b. Adî ve Ebû Ali b. Es- Semh’in Aristo şerhlerini, yer yer metne dahil eder. *Fizika*’sında Aristo, “Zamanın dış dünyada bir varlığı vardır” ve “Zamanın sadece zihinde varlığı vardır” şeklindeki zamanın gerçekliğine dair karşıt iki görüşü uzlaştırmaya çalışır. Ona göre zaman hareketle birlikte var olduğu için dış dünyada varlığı vardır, hareketin sayımı zihin tarafından yapılması için de zihinde bir varlığı vardır. Zaman, hareket önce ve sonraya bölündüğü için, hareketin de sükûnun da ölçüsüdür ve sonsuzdur. Hareket ve zaman dış dünyada da zihinde de ayrılamazlar. Çünkü insan hareketteki önce ve sonrayı algıladığında zamanın geçtiğine hükmeder. (s. 105-187)

“İbn Sînâ: *Eş-Şifâ’ / et- Tabî’ıyyât*” isimli beşinci bölümde yazar, eserin ilgili kısmını tercüme eder. Burada İbn Sînâ, Aristo’nun konuyu işlerken kullandığı konu başlıklarını devralır. Ona göre zamanın dış dünyada gerçekliği vardır, eğer olmasaydı hareketli iki cisim aynı mesafeyi farklı hızlarla bitiremezdi. Hareketin, mesafede önce ve sonraya bölünmesiyle elde edilen sayı bize zamanı verir. Zamanın hareketi saydığı gibi, ân da zamanı sayar. Zamanın maddeyle ilişkisi ise hareket dolayısıyladır. Buna göre zamanın varlığı vehim melekesine değil, harekete bağlıdır. Bu hareket düzenli, sınırsız, dairevî yani göksel harekettir. İbn Sînâ’ya göre zaman ezelîdir, ancak onun ezelîliği Tanrı’nın ezelîliği gibi değildir. Çünkü o, Tanrı gibi bi-zâtihi (özü gereği) zorunlu değil, li-ğayrihi (başkası sebebiyle) zorunludur. (s.191-240)

Eserin son bölümünde de Dağ, “Fağruddîn er- Râzî: *el- Mebâhiş el- Meşrikiyyeh*” adlı eserinden yine ilgili metni tercüme ederek sunar. Adı geçen eserde Râzî, zamanı harekete bağlayanları eleştirerek, onun akış halinde, zatıyla kâim ezelî bir cevher olduğunu öne sürer. Ona göre insanın zaman hakkındaki bilgisi açık seçiktir, hiçbir kanıtlamaya ihtiyaç duymaz. Râzî’ye göre, zamanda hareket gerçekleşiyorsa “zaman” adını alır, gerçekleşmiyorsa ona “ayrım lanmamış süre (dehr)” denir. Zamanın parçaları olan önce ve sonra hareket tarafından

meydana geldikleri için hareket zamanı; hareketin sayısı olduğu için zaman da hareketi sayar. (s. 243-298)

Kitabın bölümlerinin genel tasvîrini yaptıktan sonra biz, bu yazımızda tüm bölümlere dair değerlendirmeler sunmak yerine, önemli ve gerekli gördüğümüz birkaç husus üzerinde duracağız. Bunlardan ilki yazarın isim tercihleri, ikincisi eserin yazılma amacı hususundaki muallak bırakılan noktalar ve son olarak çeviri metinlerdeki sıkıntılı kullanımlardır. Öncelikle yazarın, pek tanınmayan Aristo şârihlerinden Yaḥyā b. Adī ve Ebū Ali b. Es- Semh'in metinlerini eserin Aristoteles - *Fizika* isimli dördüncü bölümü içerisinde ara ara çeviri olarak sunması ve bu kişilerin Aristo'nun söylediklerine pek de bir şey eklemedikleri halde kitabın kapağında önemli isimlerle bir arada yer almaları zihinlerde soru işareti uyandırmaktadır. Fārābī ve İbn Ruşd gibi meşhur Aristo şârihleri varken neden bu isimleri tercih ettiği hususu yazar tarafından açıkça ifade edilmemektedir. Bununla birlikte düşünürlerin tanıtımının yapıldığı ilk sayfadaki gerçeklikten uzak güzellmeler bu sorunun cevabını vermemekte ve bizi tatmin etmemektedir.

İkinci sorun eserin yazılış amacının belirsizliğidir. Yazarın önsözde belirttiği gibi herhangi bir dönemin ya da düşünürün özgünlüğünün saptanabilmesi için metin karşılaştırması yapılması gerektiği doğrudur. Özellikle İbn Sīnā'nın özgün olduğunu savunanların bu iddialarını sağlam bir temele oturtamadıklarından yakınan yazar, İbn Sīnā'nın ve diğerlerinin özgün yapıtlar ortaya koyup koyamadığı hususunda bu yapıtın faydalı olacağını ve diğer alanlardaki özgünlük saptamalarında da örneklik teşkil edeceğini belirtir. Burada yazarın amacı objektif şekilde metinleri sunup özgünlük saptamasını okura bırakmak gibi görünmektedir. Fakat eserin giriş bölümünde "Aristotelesçi 'zaman' kavramına yöneltilen tepkisel yaklaşımlar, aslında tepkileri haklı çıkaracak nitelikte değildir. Özellikle İslam dünyasında zaman konusundaki ayrılıklar sözde ayrılıklardır"(s. 21.) gibi bir iddiada bulunmaktadır. Bu ifadeleriyle o, zaman felsefesi konusunda İslam filozoflarının çok da farklı fikirler ortaya koyamadıklarını söylemektedir. Yazar "özgünlük"ten kastının ne olduğunu belirtmediği için, onun iddiasının "İslam filozoflarının zaman konusunda özgün fikirler ortaya koymadıkları" olup olmadığı da anlaşılmamaktadır. Esere bir değerlendirme ya da sonuç bölümü yazılmamış olması nedeniyle okurun zihninde kitabın yazılış amacı muallakta kalmakta ve bu durum metnin özgünlüğünü dahi sorgulatmaktadır.

Değınmemiz gereken son husus ise çeviri metinlerdeki sıkıntılı noktalardır. Bir metni çevirisinden okuduğumuzda o metnin doğasından büyük ölçüde uzaklaştığımız bir realitedir. Metnin doğasına girmek çoğu zaman onun dilini öğrenenin yanında konunun özüne dair temel kavramlara ve müellifin üslubuna aşına olmayı da gerektirmektedir. Yazarın, Aristo'nun *Fizika*'sında Ḥuneyn B. İshāq'ın Arapça çevirisiyle birlikte Yunanca aslından da metni kontrol ettiği ve bu noktalarda çevirisine eklemeler yaptığı görülecektir. Ayrıca Arapça'dan yapılan çevirilerde önemli ifadelerin yanında parantez içinde Arapça karşılıklarının verilmesi hasebiyle yazarın tercümede titiz davrandığı söylenebilir. Fakat çeviri metinlerin genelinde töz (cevher), ārāz (ilinti), özü gereği (bi'l fi'l), yetenek (bi'l kuvveh), nelik (māhiyyeh), önsel bilgi (bedihī bilgi), önceli (ḥādīs), özünlölü (zātī) gibi ifadelerin Türkçe karşılıkları kullanılmıştır. Eserden şu birkaç çümle bu duruma örnek olarak verilebilir. "Eğer bir şey zamanı, sürekli zamanın özünün birliği anlamında sürekli kılsaydı, süreklilik zamanın tözü değil ilineği olurdu."(s. 224). "O halde bu zamandaşlık belirli iki neliğin zorunlu niteliği olmayıp, ilineklenden biridir."(s. 254). "Buna göre her önceliden sonra yokluk gelir."(s. 277). Yukarıdaki cümlelerde de görüldüğü gibi, tam anlamı karşılamadığını düşündüğümüz bu kulak tırmalayıcı kavramlar, metni

akademik üsluptan uzaklaştırmakta ve çevrilen eserlerin müelliflerinin üslubuna aşına okuyucuların metne yabancılaşmasına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak eser, zaman felsefesine ilgi duyan okuyucu için çeşitli düşünürlerin konuya dair çeviri-derleme metinleri bir arada sunması ve tatmin edici anlamda olmasa da kısa değerlendirmelere yer vermesi açısından faydalı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Ancak zaman felsefesi konusunda ön okuma yapmamış bir okur için eserin dilinin, özellikle çeviri bölümlerinin ağır ve teknik gelebileceğini de ifade etmemiz gerekir.

YAYIN ETİĞİ

Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ESAR), etik yayıncılık hususunda en yüksek standartlara bağlı kalmayı ilke edinmiştir. Bu kapsamda; Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkeleri benimsenmiştir. Dergiye gönderilen makaleler daha önce yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecine tabi tutulmamış olmalıdır. ESAR'a gönderilen her bir makale en az bir editör ve iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilecektir. Değerlendirme sırasında rastlanılan intihal, duplikasyon, sahte yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, eser dilimleme, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi etik dışı durumlar olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, kabul edilen etik standartlarına uygun olmayan makalelerin değerlendirme süreci sona erdirilir. Yayımdan sonra tespit edilen olası etik ihlallerine sahip makaleler yayımdan kaldırılır. Makalelerin etik kurallara uygun yazılması yazarların sorumluluğundadır. ESAR'ın benimsediği uluslararası araştırma etiği ilkeleri şunlardır;

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdaki etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

PUBLICATION ETHICS

The Journal of Education and Social Sciences Research (ESAR) is committed to adhering to the highest standards in ethical publishing. In this context; Ethical publishing principles published by the Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and World Association of Medical Editors (WAME) have been adopted. Articles submitted to the journal should not have been published before and have not been evaluated in another journal. Each article sent to ESAR will be double-blinded by at least one editor and two referees. Plagiarism, duplication, fraudulent authorship, research / data fabrication, work slicing, copyright infringement and concealment of conflict of interest encountered during evaluation are considered unethical

situations. In this context, the evaluation process of articles that do not comply with the accepted ethical standards is terminated. Articles with possible ethical violations detected after publication are removed from the publication. It is the authors' responsibility to write the articles in accordance with ethical rules. The international research ethics principles adopted by ESAR are as follows;

- The principles of integrity, quality and transparency should be ensured in the design of the research, the review of the design and the conduct of the research.
- Research team and participants, purpose of the research, methods and possible uses envisaged; They should be fully informed about the requirements and, if any, risks of participation in the research.
- Confidentiality of information provided by research participants and confidentiality of respondents should be ensured. Research should be designed to preserve the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily and should not be under any coercion.
- Participants should be avoided from harm. The research should be planned in a way that does not put the participants at risk.
- Be clear about research independence; If there is a conflict of interest, it should be indicated.
- In experimental studies, written informed consent of the participants who decide to participate in the research should be obtained. The legal guardian's approval must be obtained for children and those under guardianship or those with confirmed mental illness.
- If the study will be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization that the study will be carried out.
- In studies with a human element, it should be stated in the "method" section that "informed consent" was obtained from the participants and the ethics committee approval was obtained from the institution where the study was conducted.

YAZIM KURALLARI

- 1- Yazarların, ESAR Yönetim Kurulu'nun belirlediği yazım kurallarına uyması zorunludur. Eserlerin imla ve noktalama yönünden kontrolü yazarın sorumluluğundadır.
- 2- Makaleler yayınlanmadan önce ön değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlendirmeyi geçen makalelerin intihal kontrolü yapılır. Editör Kurulu, İntihal raporu doğrultusunda makaleyi hakemlere gönderir.
- 3- Hakemlerden gelen rapor doğrultusunda Editör Kurulu tarafından makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verilir. Editör Kurulu Hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.
- 4-Hakemlerin düzeltme isterlerse makale yazara geri gönderilir. Vaktinde geri dönmeyen makalelerin süreci sonlandırılır.
- 5- Editör Kurulunda kabul edilen çerçeve dahilinde düzeltmesi yapılmış olan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
- 6- Yönetim Kurulu tarafından onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
- 7- Yazar, ESAR Editör Kurulunun tebliğ ettiği hususları zamanında yerine getirmelidir. Aksi takdirde makalenin işlem süreci durdurulur ve makale için tahakkuk eden harcamalar (dizgi, mizampaj vb.) yazardan tahsil edilir.
- 8- Yayın Dili: Derginin yazım dili Türkçedir. Ayrıca İngilizce, Almanca, Arapça ve Farsça yazılar da kabul edilebilir. Dergimize gönderilecek çalışmalar için şu kurallar esastır;

Ana Başlık Boyutu 12 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu A4
Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm
Alt Kenar Boşluk 2,5 cm
Sol Kenar Boşluk 2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm
İlk satır girinti 0 cm
Yazı Tipi Times New Roman Yazı
Tipi Stili Normal Normal
Metin Boyutu 12 pt
Aralıklar
Sol: 0 cm
Sağ: 0 cm
Önce: 0 nk
Sonra: 0 nk
Satır Aralığı Tek Dipnot
Alıntı Metni Boyutu 10 pt
Özet Yazı Tipi Times New Roman
Öz Başlığı 12 pt, İki Yana Yashı, Kalın